

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.8

Sayı/Issue

4

Ekim/October 2022

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 8 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2022 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No2Şahinbey27070Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitaptanıtım ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değı yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarında sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

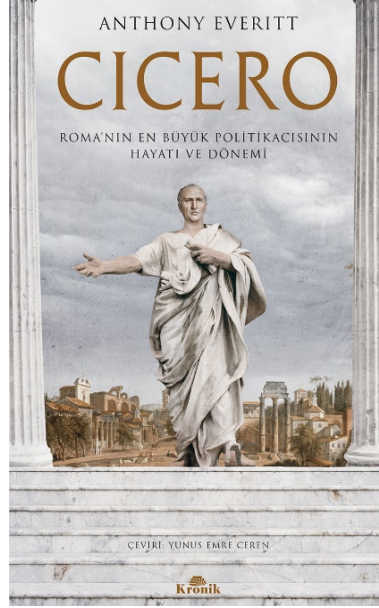
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	275
Cicero: Roma'nın En Büyük Politikacısının Hayatı ve Dönemi, Anthony Everitt, Çev. Yunus Emre Ceren Dinçer GÜNAY	276
Zeynü'l-Ahbâr (Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler), Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî, Çev. Filiz Akçay Gülseri Begüm OKUDAN	282
Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı, Kazım Paydaş Ömer NARİN	285
Osmanlı'da İktisadî Hayat ve Vakıflar, Edt. Kerem İlker Bulunur, Ömer Faruk Can Fatma Tuğba NAZIROĞLU	288
Bir Harf Bir Medeniyet: Mim Kitabı, İlhani Yurdakul Ayşe ATAMAN	291
Kudüs'ün Melikesi- Haseki Sultan Vakfı (Kuruluşu, Yönetimi ve Mülkleri), Editörler: Zekeriya Kurşun- Ali İhsan Aydın Zafer SARAÇ	295
II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876–1909), Nursal Kumaş Muhammed KEMALOĞLU	298
Bahriyede Bir Ömür - Sultan II. Abdülhamid'in Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa, Mehmet Korkmaz İbrahim AKKURT	304
Türk Modernleşmesinin İdeolojik Analizi -Yenileşmenin Felsefesi, Hüseyin Vehbi İnanoğlu Seda YÜKSEL	307
Türk Mavzeri - Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri, Ali Serdar Mete Samet YILDIZ	311
Cemal Paşa - Askeri ve Siyasi Hayatı, Nevzat Artuç Caner ASAL	314
Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1920), Zekeriya Türkmen Gülhatun ALİBAŞOĞLU	317
Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak, Hasip Saygılı İlknur AKTÜRK	321
İrkçılığın Tarihi, Christian Geulen, Çev. Simin Şahin Tarık YALDIRAK	324
Çelik Kanatların Kırılışı, Muhittin Şimşek Akay YÜKSEL	328

Mektuplar-2, Sâmiha Ayverdi, Annemarie Schimel, Haz. Didem Havlioğlu, Samiha Fatma KURT	332
Tarih Ne İŖe Yarar?, Ahmet ŖimŖek Muhammed HaŖim BAŖER	335
Dünya Tarihinde Askerî Strateji, Jeremy Black, Çev. Bestami S. Bilgiç Muharrem Selçuk ÜNAL	340
Tenkitli NeŖir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin), Haz. Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak Nurdan ŖAHİN	345
Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikler, Can Tankut Esmen Serdar GEZEN	348
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI GUIDELINEFORREVIEW	352

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Cicero: Roma'nın En Büyük Politikacısının Hayatı ve Dönemi

Anthony Everitt, Çev. Yunus Emre Ceren

İstanbul, Kronik Kitap, 2021, 448 sayfa, ISBN: 978-625-7631-66-2.

Dinçer GÜNAY*

Anthony Everitt'in, orijinal adı *Cicero: The Life and Times of Rome's Greatest Politician* olan kitap, avukat, hatip, önemli bir yazar ve Antik Roma Cumhuriyeti'nin önde gelen devlet adamlarından olan Marcus Tullius Cicero'nun iyi hazırlanmış, son derece ilgi çekici biyografisidir. Kitabın yazarı Anthony Everitt, Cambridge Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı Bölümünde öğrenim görmüştür. Daha sonra Büyük Britanya Sanat Konseyi genel sekreteri olarak görev yapmıştır. Nottingham Trent Üniversitesinde görüntü ve sahne sanatları alanının eski bir öğretim üyesi olan Anthony Everitt, Avrupa kültürü üzerine kapsamlı yazılar kaleme almasının yanı sıra *Cicero*, *Augustus*, *Hadrian*, *The Triumph of Rome*, *The Rise of Rome*, *The Rise of Athens* kitaplarının da yazarıdır. Kitabın çevirmeni Yunus Emre Ceren ise Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı mezunudur ve hâlen Eskiçağ Tarihi alanında doktora eğitimine devam etmektedir.

Biyografi, bilgilerinin büyük bir kısmını Cicero'nun kaleme aldığı ve çoğunu arkadaşı Atticus'a yazdığı yaklaşık 900 mektuptan ve felsefe, hitabet sanatı ve söylevlerinden oluşan eserlerinden alır. Ayrıca çalışmayla ilgili birçok antik kaynağa da başvurulmuş, tüm kaynaklar listelenmiş ve satır satır belirtilmiştir. Okur, Cicero'nun *cursus honorum* (kariyer basamakları) zirvesine tırmanırken kariyerini takip eder. Ailesinde daha önce bir senato üyesi olmayan *homo novus* (yeni bir adam) için Roma'nın makamlarında yükselmek zordur. Kariyeri boyunca Cicero, Sulla, Marcus Crassus, Genç Cato, Magnus

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, dgunay@ankara.edu.tr, dincer@hacettepe.edu.tr

Pompeius, Iulius Caesar, Marcus Brutus, Marcus Antonius, Kleopatra ve Roma'nın ilk imparatoru Augustus gibi Geç Cumhuriyet'in önde gelen karakterleriyle tanışır ve kuvvetli ilişkiler kurar. Her politikacının savaşçı olmak istediği bir çağda, Cicero *Forum*'da *legio* komutanı olarak değil, hatip ve avukat olarak adını duyurur. Cicero kendi tabiatı gereği savaş yanlısı değildir, bununla birlikte bir savaşçıda olması gereken en temel unsurlardan birinden de yoksundur: cesaret.

Yazar, Cicero'nun çağdaşları ve döneminin Roma toplumu ve hâlihazırda gerçekleşen olaylar hakkında detaylı bilgiler verdiğinden, kitapta Cicero'nun adının dahi geçmediği satırlar hatta sayfalar bulunmaktadır. Ancak bu eserin bir biyografi eseri olduğu düşünülürse ana kahramanı yaşadığı toplumdan bağımsız değerlendirmek, başka bir deyişle yalnızca kahramana odaklanmak söz konusu tür için pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle yazarın detaylı anlatımı Cicero'nun yaşam hikâyesinin anlaşılması için gereklidir ve aynı zamanda kitabı daha ilgi çekici kılmıştır. Kitap, okuyucuya Cicero'nun hayatını anlatırken Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılına damgasını vurmuş önemli olayları öğrenme ve bahsi geçen olayların baş kahramanlarını tanıma fırsatı da sunmaktadır. Ayrıca yazar bu biyografi çalışmasında Roma'nın gündelik yaşantısından birçok önemli ayrıntıyı oldukça ilgi çekici bir şekilde anlatır. Okur, Roma'da çocukların ve gençlerin eğitimine, evlilik seremonisine, gladyatör dövüşlerine, kölelere, kadınların konumuna, aile yapısına, hitabet sanatına kadar birçok konu hakkında temel bilgi sahibi olur.

Kitap, Caesar'ın suikastının sürükleyici anlatımıyla başlar. Her ne kadar bu suikastta Cicero'nun bir dahli yoksa da, yine de kendisinin de temsil ettiği cumhuriyetçi görüşler uğruna yapılan eylemdir. Bu noktada Everitt, Cicero'nun karmaşık kişilik yapısını göstermekte iyi bir iş çıkarıyor. Cicero fikirleri ve siyasi rolü arasında gidip gelen biridir. Bu kararsız tutumu hayatını birkaç kez tehlikeye atmasına neden olmuştur. Girişin ardından yazar, Roma'nın geleneksel olarak kabul edilen kuruluş yılı MÖ 753'ten itibaren özetle askerî ve siyasi gelişmeleri Cicero'nun dönemine kadar getirir. Kısa bir Roma kamu yaşamı özetinden sonra Cicero'nun yaşamını, kariyerini ve ölümünü kronolojik olarak zengin ayrıntılarla anlatmaya başlar.

Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43), 3 Ocak 106'da Roma'nın 110 km kadar güneydoğusunda, Arpinum'da doğar, ailesinin iki çocuğundan ilkidir. *Equites* (atlı) sınıfından olan ailesi gayet varlıklıdır ve Gaius Marius ile uzaktan akrabadır. Ailesinden hiç kimse o zamana kadar kamu görevlerinde yer almadığı için Cicero bir *homo novus*'tur. Erken yaşlardan itibaren hukuk ve siyasete ilgi duymaya başlar ve eğitim için Roma'ya gönderilir. Roma'da dönemin önemli bilginlerinden eğitim alır. Cicero askerlik hizmetini 17 yaşında Müttefikler Savaşı sırasında yerine getirir, Magnus Pompeius'un babası Pompeius Strabo'nun komutası altında görev yapar. Magnus Pompeius ile tanışıklıkları bu döneme dayanmaktadır. Strabo komutası altında görev yapan diğer bir genç ise Catilina'dır.

Cicero MÖ 80'li yıllarda hukuk eğitimini tamamlar. MÖ 80'de babasını öldürmekle suçlanan Roscius için yaptığı başarılı savunma *Pro Roscio Amerino* Cicero'ya büyük bir ün kazandırır. Cicero bu savunmada *Dictator* Sulla'nın azatlısı Chrysogonus'a yiğitçe saldırmaktaydı. Cicero, MÖ 79-77 yılları arasında sesini kontrol etmeyi öğrenmek, sağlığını korumak ve konuşma biçimini geliştirmek amacıyla

Roma'dan ayrılarak iki yıl boyunca, Atina, Asia Minor (Anadolu) ve Rodos'a gider. Bu sırada Yunan sözbilim ve felsefe ustalarının yanında eğitimini sürdürür. Atina'da Titus Pomponius Atticus ile birlikte öğrenim görür. Atticus ile bu dönemde başlayan dostluğu ömür boyu sürecek ve yazıştığı kişiler arasında Cicero en çok ona değer verecektir.

MÖ 77'de, güçlü ve hırslı bir kadın olan Terrentia ile evlenir. Henüz otuz yaşındayken MÖ 76'da *quaestor* seçilir ve senatoya girme hakkı elde eder, ölünceye kadar da senato üyesi olarak kalır. MÖ 69 yılında *aedilis* olur. Cicero MÖ 66'da, öngörülen en küçük yaşta, henüz 40 yaşındayken *praetor* olur. MÖ 66-63 arasında Cicero başlangıçtaki reformcu duruşundan giderek uzaklaşır ve tutucu *optimates*'e daha yakın bir tutum benimser. Soylu bir aileden gelmenin ayrıcalıklarından yoksun olan Cicero, MÖ 64 seçimlerinde MÖ 63 yılı *consul*'luğu için adaylığını koyar. Oyların büyük kısmını alarak, olunabilecek en küçük yaşta, 42 yaşında *suo anno* (yasanın onun için öngördüğü yaşta) *consul prior* (görevi yılın ilk altı ayında üstlenen ve konumca daha yüksek *consul*) olur. Cicero seçim zaferini büyük ölçüde *optimates*'e borçludur çünkü Catilina'nın devrimci eğilimleri *optimates*'i telaşlandırmıştır.

Cicero, MÖ 63'te ivedilikle ekonomik reformların yapılmasını isteyenlerin doğal önderi olarak bir kez daha adaylığını koyarak şansını denemeye çalışan Catilina'nın açık bir tehlike olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle *consul* olarak yetkisini kullanan Cicero, seçimlerin ikinci turunu erteler. Seçim zamanı geldiğinde ise seçim merkezine yanında silahlı bir korumayla ve *toga*'sının altında belli olan askerî bir zırhla gelir. Cicero'nun bu korkutma taktiklerinin de etkisiyle Catilina MÖ 63'te yapılan MÖ 62 *consul*'luk seçimlerinde yine yenilgiye uğrar. İstedikini seçimle alamayacağını anlayan Catilina tek çarenin gücü zorla ele geçirmek olduğunu görür. Cicero, Catilina'nın tertibini ortaya çıkarır, senatoyu bir ayaklanmanın eli kulağında olduğuna, bunu Roma'da bir katliamın izleyeceğine inandırır ve ardından senatodan bir *senatus consultum ultimum* (nihai senato kararı) çıkarmaya ikna eder. Cicero'nun elinde henüz Catilina'ya karşı somut deliller yoktur. Söylevlerinin en ünlüsü birinci *In Catilinam* (*Catilina'ya Karşı*) ile senatoya seslenir, bu sırada Catilina dinleyiciler arasındadır. Cicero'nun senatoda yaptığı suçlamalardan sonra Catilina Roma'dan ayrılır.

Catilina'nın Roma'dan ayrılmasının ardından Cicero, Halk Meclisinde ikinci *In Catalinam* söyleviyle olayların iç yüzünü açıklar. Bu da suikast hazırlığında başı çeken seçkin Romalı yurttaşların tutuklanmasına ve Allabrogların elçileriyle yazışmaları nedeniyle ihanetle suçlanmalarına yol açar. *Consul designatus* (seçilmiş ama henüz göreve başlamamış *consul*) Silanus ölüm cezası önerir. Caesar ise ölüm cezasına karşıdır. Onun önerisi, Roma hukukunda yeni bir ceza olarak ömür boyu hapidir. Marcus Cato ise ateşli bir şekilde ölüm cezasını destekler, senatoyu etkileyerek düşüncesini kabul ettirir. Cicero ise alınan kararı geciktirmeksizin uygular. Catilina'nın ordusu dağılmaya başlar, önderlerine bağlı kalanlar ise bir ay sonra yapılan savaşta paramparça olurlar. Ölüm cezası senato kararınca yerine getirilmiştir. Fakat tutuklu bir yurttaşın yargılama hakkının çiğnenmesi ilerleyen zamanlarda Cicero için sorun oluşturacaktır. Cicero MÖ 63 yılında Catilina tertibine ilişkin elde ettiği zaferi hiçbir zaman unutmaz, kimsenin de unutmamasına izin vermez ve Cato tarafından *pater patriae* (vatanın babası) unvanıyla onurlandırılır.

MÖ 62 yılında Caesar'ın eşinin evinde yapılan *Bona Dea* gizli tapımlarına kadın kılığında katılan, daha sonra güçlü bir *populares* önderi olarak karşımıza çıkacak olan Publius Clodius yakalanır ve dava edilir. Clodius her ne kadar tapım sırsında başka yerde olduğunu iddia etse de Cicero bunu sağlam kanıtlarla çürütür, böylece Clodius'un nefretini kazanır.

Cicero'nun yaşamındaki önemli dönüm noktalarından biri de Pompeius Doğu'dan İtalya'ya dönmesiyle başlar. Pompeius, senatonun karşı duruşuyla siyasal emellerine ulaşamaz. MÖ 60 yılında vali olarak bulunduğu İspanya'dan dönen Caesar, MÖ 59 yılında *consul*'luk görevini üstlenmesine yakın Pompeius ve Crassus ile birinci Triumvirlik (üçlü yönetim) diye adlandırılan bir siyasal ittifak yapar. Caesar, Cicero'yu da bu ittifaka katılmaya çağırır fakat Cicero yanlış bir hamle yaparak muhalefeti seçer.

MÖ 58 *tribunus* 'u olan Clodius, Cicero'yu hedef alan bir yasa tasarısı sunar. Tasarı, yargılamaksızın Roma yurttaşlarına ölüm cezası uygulayan herkesi suçlu ilan etmeyi önermektedir. Suçlamalar karşısında yalnız kalan Cicero, MÖ 58 Martında Clodius'un tehditlerine boyun eğer ve sürgüne gitmek üzere Roma'dan ayrılır. Cicero'nun ayrılışının ardından, Platinum tepesindeki görkemli evi tahrip edilir ve bir kısmı özgürlük tanrıçası Libertas'a adanır, Tusculanum'daki villasına büyük zarar verilir. Cicero MÖ 58 sürgünlüğünü Yunanistan'da geçirir ve Dyrrhachium'a yerleşir. Pompeius, *tribunus* Milo'nun desteğiyle gecikmeksizin Cicero'nun geri çağırılması için harekete geçer. MÖ 57'nin Ağustosunda Halk Meclisinin çıkardığı bir yasayla geri çağırılır ve bir ay sonra Roma'ya ulaşır. Roma'da coşkuyla karşılanır.

Cicero giderek gerginleşen şiddet ortamında yaşanan, MÖ 57 ve 56 siyasal cambazlıklarının Triumvirliğin sonunu getireceğine inanmaktadır fakat MÖ 56 yılında Caesar, Pompeius ve Crassus aralarındaki siyasal ittifakı yenilerler. Cicero artık durumu kabullenmek ve her zaman kendisine karşı yüce gönüllü davranan Caesar'la arayı düzeltmek zorunda kalır. Caesar'a olan desteğini onun Gallia'daki komutanlık süresinin uzatılması lehinde yaptığı konuşmayla gösterir. Triumvirlik yönetimi lehinde yaptığı savunmalar Cicero'nun gururunu incitmekte ve Roma'da huzursuz günler geçirmesine neden olmaktadır. MÖ 54'te, Triumvirlerin buyruğuyla düşmanlarını savunmak zorunda kaldığı zaman küçük düşmenin acısını en ağır biçimde hisseder. Clodius'u öldürdüğü gerekçesiyle mahkemeye verilen Milo'yu savunmada uğradığı başarısızlık Cicero'yu derinden üzer. Başarısızlığının nedeni mahkemede söylev verdiği sırada karşısında Clodius yandaşlarıyla ve Pompeius'un Milo'ya düşman askerleriyle dolu bir mahkeme salonu olmasıdır.

MÖ 50'li yıllarda kargaşa hâlindeki siyasi yaşamdan uzaklaşır, felsefe ve sözbilim üzerine kitaplar yazar. Gönülsüz olarak Cilicia eyaletini MÖ 51 yazından MÖ 50 yazına kadar yönetmek zorunda kalır ve kendisine verilen görevi başarılı bir şekilde yerine getirir. Dönüşünde Roma'yı iç savaşın eşiğinde bulur, savaş patlak verince de senato yanlısı birçok kişiyle birlikte kentten ayrılır. Pompeius İtalya'daki cumhuriyet ordularının komutanlığını kabul etmiştir, ama onlarla birlikte Yunanistan'ın Epeiros bölgesine geri çekilince Cicero ne yapacağını bilemez, fakat en sonunda Pompeius'a katılır. Hastalığı yüzünden, MÖ 48 yazında yapılan Pharsalos Savaşı'na katılamaz. Pompeius'un yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra İtalya'ya döner. Caesar'ın MÖ 47'de İtalya'ya gelmesi ve ikisi arasında buzların erimesiyle endişe dolu bekleyişi sona erer; Cicero artık Roma'ya dönebilir.

Cicero Roma'ya döndükten sonra siyasal yaşamdan uzak durur, senato toplantılarına katılır ama konuşmaz çünkü her iki taraf da ona kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu süre zarfında birçok söylev verir. Cicero MÖ 46 yılında, otuz yıl kadar süren bir evlilikten sonra karısı Terentia'yı boşar ve kısa süre sonra vasisi olduğu Publilia ile evlenir. MÖ 45'te, çok sevdiği kızı Tullia'nın ölümü onu kedere boğar. Publilia ile olan evliliği yolunda gitmez ve boşanmayla sonuçlanır. Caesar yönetimine karşı duyduğu rahatsızlık ve özel yaşantısındaki sıkıntılardan avuntuyu yazarlıkta bulur.

MÖ 44 yılında farklı yapıda bir grup adam Caesar yönetimine duyduğu rahatsızlıklardan dolayı ona suikast düzenler. Kendisine daima yüce gönüllü davranan Caesar'ın ölüm haberini Cicero sevinçle karşılar. Cumhuriyet yönetiminin yeniden tesis edileceğine yönelik umutları yeşerir. Her şey Caesar'ın müttefiki Marcus Antonius'a bağlıdır. Antonius, hem düzeni ve güvenliği sağlamaya hem de devlet içindeki önder konumunu korumaya çalışmaktadır. Caesar'ın yeğeni Octavianus'un siyaset sahnesine çıkması, Antonius'un yanındaki Caesar yandaşlarını kendi tarafına çekmesi, Antonius için bir tehdit oluşturmaktadır. Aylar süren kargaşa ve endişeli bekleyişten sonra siyasette saflar belirginlik kazanır.

Antonius, Decimus Brutus'un komuta ettiği Mutina'daki cumhuriyetçileri kuşatmak için Roma'dan Gallia Cisalpina'ya doğru yola çıkar, Cicero geri kalan senato yanlılarının başına geçer. Antonius'a karşı *Philippicae* başlığı altında on dört söylev verir, Caesar yönetimine karşı duyduğu nefreti hiç dizginlemeden dile getirir. Antonius'a karşı Decimus Brutus'a ve Octavianus'a destek verir. Cicero Octavianus'un dostluk önerilerini olumlu karşılar, fakat aklına gelmeyen konu ise Octavianus'un Caesar'ın katilleriyle, Brutus ve Cassius ile hiçbir zaman barışmayacağıdır. MÖ 43'te verdiği söylevde Octavianus'a *propraetor* yetkilerinin verilmesini önerir. Bir nevi devlet başkanı rolü üstlenen Cicero, Antonius'u yıkıma uğratmak, anayasal yönetimi geri getirmek amacıyla Octavianus'un desteğini alacağını sanmaktadır ama Octavianus emrindeki *legio*'larla Roma üzerine yürüyerek kendisine *consul*'luk verilmesini ister ve bu isteğine ulaşır. Daha sonra Antonius ve Lepidus ile uzlaşır ve onları yasa dışı ilan eden kararları hükümsüz kılar. Ekim ayında Octavianus, Antonius ve Lepidus bir araya gelerek ikinci Triumvirlik yönetimini kurarlar. Üçlü yönetim kurulduktan sonra sıra eski hesapların görülmesine gelmiştir. Geniş çapta *proscriptio*'lar (kara listeler) yayımlanır, Antonius'un Roma'ya gönderdiği ilk *proscriptio*'da Cicero'nun da adı yer alır. Antonius'un askerleri MÖ 7 Aralık 43'te Cicero'yu deniz yolu ile kaçma girişimi sırasında yakalarlar ve Cicero hükmün yerine getirilmesi için teslim olur. Başı ve elleri Roma'ya götürülerek Rostra'da sergilenir. Cicero'nun oğlu Marcus babasının ölümünden sonra sağ kalır.

Cicero yaşamı boyunca Roma Cumhuriyeti'nde bir dizi krize, kanlı iç savaşlara ve hatta tarihin en önemli karakterlerinden olan Iulius Caesar'ın öldürülmesine şahit oldu. Cicero, Sulla yönetimini gördü; Crassus'un evinde eğitim aldı; Pompeius'a danışmanlık yaptı; Catilina'nın Roma hükûmetine karşı kurduğu komployu engelledi; yeri geldi Caesar'a meydan okudu; Marcus Antonius'a karşı çok sert söylevler verdi ve Roma'nın ilk imparatoru Octavianus Augustus'un en sağlam destekçilerinden oldu. Güçlü bir şekilde korumaya çalıştığı Cumhuriyet yönetiminin tek adam yönetimine evrildiğine tanıklık etti. Cicero'nun şahit olduğu bu dönem, tarihin en büyüleyici dönemlerinden biridir. Bu biyografik

çalışma, tarihin bu önemli dönemi hakkında çok şey öğretiyor.

Anthony Everitt, Cicero'yu gerçek duygulara, hayallere, özlemlere, inançlara ve kusurlara sahip gerçek bir insan olarak karşımıza çıkarıyor. Olaylar iki bin yıldan fazla bir süre önce gerçekleşmesine rağmen, modern dünyayla ilişkilendirilebilecek birçok anekdot barındırıyor. Dolayısıyla her insan Cicero'nun yaşamından birçok önemli ders çıkarabilir.

Kitabın başında kronoloji, Cicero'nun zamanındaki İtalya ve Sicilya haritası ile MÖ 1. yüzyıl Roma haritası verilmiştir. Kitabın sonunda ise kaynakça ve dizin bulunmaktadır. Everitt, klasik kaynakları anlatısının belkemiği hâline getirmiş ve alıntılarını özenle seçmiştir. Bu çalışma, Cicero'nun kendi eserlerini, özellikle de yazışmalarını araştırmak isteyen herkes için bir başlangıç noktası sağlar. Everitt, Cicero'nun en iyi dostu Atticus'a yazdığı mektupları ve diğer klasik kaynakları kullanarak, Roma Cumhuriyeti'nin siyasi entrika, ahlaki çöküş ve iç karışıklık dünyasını oldukça renkli bir şekilde yeniden yaratıyor. Roma Cumhuriyeti'nin sosyokültürel yapısına ilişkin detayları araya sıklıkla serpiştiriyor. Bu arka plana karşı, Cicero'nun hayatının canlı bir tarihçesini sunuyor. Everitt, Cicero'yu yanlış zamanda doğmuş bir adam olarak tasvir eder. Cicero, hükûmeti yönetmek için daha iyi adamlar ve onları düzende tutmak için daha iyi yasalar bulmaya boşu boşuna uğraşırken, Roma Cumhuriyeti, onun gençliğinin görkemine asla geri dönmek üzere onun etrafında yıkılıyordu. Everitt, Antik Roma'yı kahramanların çağdaşlarımız gibi hayata geçiriyor. Sonuçta bu özellik, hikâyeyi bu kadar eğlenceli yapan şeydir. Bu biyografi, okuyucuyu daha fazlasını öğrenmeye heveslendiren, oldukça başarılı bir eserdir.

Zeynü'l-Ahbâr (Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler)

Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî, Çev. Filiz Akçay
Ankara, Gece Kitaplığı, 2022, 86 sayfa, ISBN:978-625-430-331-9.

Gülseri Begüm OKUDAN*

Orta Çağ tarihi kaynakları dönemin anlaşılması ve aydınlatılması için önemli eserlerdir. Dilleri çoğunlukla Arapça ve Farsça olan bu eserler, dönem hakkında sosyal, siyasal, askerî ve ekonomik birçok açıdan kıymetli bilgileri ihtiva etmektedir.

Zeynü'l-Ahbâr eserinin giriş bölümü, eser ve müellifi Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî hakkında genel bilgileri içermektedir. Eserin çevirileri ve çeviriler arasındaki farkları inceleyen mütercim, eserde çevirinin farklılıklarının olduğunu belirtmiştir. Eserde Abdülhay Habîbî, Said-i Nefisi ve Ebû Ali Sellâmî gibi müverrihlerin tercümelemleri ile Birûnî, Hurdazbîh gibi âlimlerin eserlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır.

Eserin bilinen iki nüshasının İngiltere'de olduğunu belirten müverrih, çevirilerin örnekleri hakkında bilgi vermiştir. Eser İngilizce, Rusça, Macarca, Arapçaya çevrilip, A.P. Martinez tarafından İngilizceye tercüme edilip Farsça orijinal metni ile birlikte yayımlanmıştır. Eser ve yayım süreci hakkında kısaca bilgi veren araştırmacı ayrıca Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî hakkında da bilgiler vererek genel bir giriş yapmıştır.

Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî, *Zeynü'l Ahbâr* eserinde bayram günleri, âdetler, soylar ve geçmiş milletler hakkında bilgiler vermiştir. Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî, Abdürreşîd b. Mes'ud b. Mahmûd Sebüktegin'in saltanatı sırasında eseri Gazne'de kaleme almıştır. Eserin tercümesi hakkında bilgiler verilen ilk bölümde, yazıldığı süreç hakkında da kısa bilgiler verilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ ABD, Ankara, gbegumokudan@gmail.com

Daha sonra eserin el yazması kopyası üzerine bilgiler verilen bu bölümde Cambridge ve Oxford'da bulunan nüshaları üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. İngilizceye yapılan tercümesinde esere sadık kalınmadığı tespit edilmiştir. Bu durum üzerine yapılan genel bir değerlendirmede, eserde geçen birçok kelimenin yanlış yazılıp çevrildiği tespit edilmiştir.

Bazı tarihlerin yanlış yazıldığı düşünülse de bu tarihlerin yazımında Orta Çağ tarih yazıcılığına uygun bir yöntem olduğu belirtilmiştir. Bu husus, tarihten farklı örnekler gösterilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Eserde Orta Çağ tarih yazıcılığı hakkında kısa değerlendirmelere yer verilerek eserin derlenip düzenlenişi hakkında genel bir girizgâh yapılmıştır.

Eserin tercümesi Tâhîrîler ile başlamıştır. Tâhîrîlerin hükümdarlarından Tâhir bin Abdullah, Talha bin Tâhir, Muhammed bin Tâhir ve Fitne Ya'kûb bin Leys, Amr bin Leys gibi birçok Tâhîrî hükümdarı hakkında bilgiler verilen eserde, Tâhîrîlerin bölgedeki siyasi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Belh, Büst, Sistan, Nişabur, Cürcan gibi önemli şehirlerde Tâhîrîlerin hâkimiyeti, siyasi ve askerî politikaları hakkında bilgiler verilmesi eseri önemli kılmaktadır.

Tâhîrîlerin siyasi hayatı kadar askerî ve politik pek çok süreci hakkında verilen bilgiler, eserin dönemi aydınlatması açısından kıymetlidir. Eserde Sâ mânî hükümdarları ve soyları da aktarılmıştır. Sâ mânîlerin soy bağı olarak kökenleri; Kazvin, Zencan, Rey, Taberistan, Cürcân, Sistan, Buhara, Semerkand ve Maverâünnehir'e hâkim olmaları üzerine, eser devri hakkında çok kıymetli bilgilere yer vermiştir. Es-Said Nâsr bin Ahmed, el-Hamîd Ebû Muhammed Nûh bin Nâsr, er-Reşîd Ebû'l-Fevâris Abdülmelik bin Nûh gibi Sâ mânî hükümdarlarının hayatı ve siyasi faaliyetleri hakkında da önemli bilgilerle karşılaşılabilir.

Sâ mânîlerin sosyal, siyasal ve askerî durumları hakkında bilgi verilen eserde, Sâ mânî sarayında yaşanan politik olaylara da değinilmiştir. Müellif, dönemin dinî isyanları ve mücadeleler hakkında bilgiler vermiştir. Rum vilayeti, Hindistan, Çin, Irak, Şam, Mısır, Renah, Zabil, Kabil, Sind ve Arap vilayetleri ile yapılan mektuplaşmalara dair bilgiler de kitapta yer almıştır.

Sâ mânî Devleti'nin savaşları, Simcûrîler ve Tâhîrîler ile olan mücadeleleri ve iki taraf arasındaki diplomatik süreçler hakkında kıymetli bilgilere ulaşılmaktadır. Simcûrîlerin Kara Tegin, Isficabî ve Baytuz gibi aileler ile olan ilişkileri hakkında bilgiler verilen eserde dönemin aydınlatılması için değerli bilgiler de yer almaktadır.

Eser Sâ mânî Devleti'nin son dönemleri ve bu devlet bünyesinden ortaya çıkan Gazneli Devleti'nin ilk dönemleri hakkında da önemli bilgilere yer vermiştir. Gazneli Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Alp Tegin'in Ebû Ali Muhammed Belâmî ile birleşerek tahta kendi adayını zorla geçirtmek istemesi ve başarısızlığı hakkında bilgiler verilmiştir.

Sâ mânî Devleti'nin idarecisi olan II. Nuh'a bağlı kalan Sebüktegin, Hacib Alptegin'den sonra Gazne, Gerdiz, Pervan, Kabil ve Büst şehirlerini ele geçirerek bölgenin hâkimi olmuştur. Eserde Gazneli Devleti'nin beylikten devlete yaşadığı siyasi süreç ile bölgede yaşanan mücadeleler hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Sebüktegin'in Sâ mânî Devleti ile olan ilişkileri Emir Mahmud'un Simcûrîler ile

olan mücadeleleri ve ordu düzeni, teçhizatı gibi birçok konu hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Sâmânî Devleti'nin son yılları ve bu dönemde önemli siyasi etkinlik gösteren Emir Mahmud hakkında da önemli bilgilere değinilmiştir. Emir Mahmud'un babası Sebüktegin'in vefatı ve Emir Mahmud'un Gazne'de tahta çıkış süreci, Nişabur'a hâkimiyeti ile Abdülmelik b. Nuh döneminde Emir Mahmud'un seferleri, savaşları ve başarıları eserde büyük bir övgüyle aktarılmıştır.

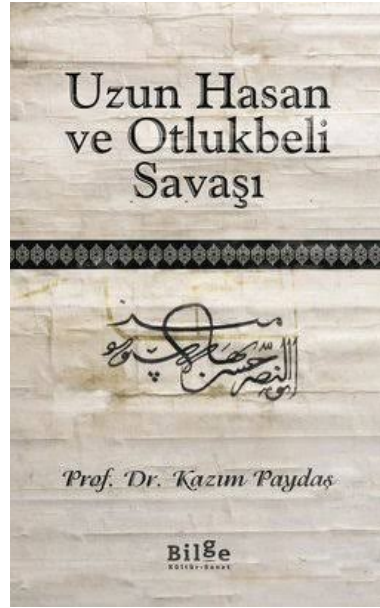
Eserde Emir Mahmud'un tahta çıkışı ve halifeden aldığı unvanlar; Belh, Herat, Sistan ve Hindistan seferleri hakkında kıymetli bilgiler mevcuttur. Sultan Gazneli Mahmud ve Karahanlıların ilişkileri; Oğuzlar ile olan ilişkiler ve Oğuz politikaları; Gazneli Sultan Mahmud'un Hindistan seferleri üzerine genel değerlendirmelere yer verilen eser, Gazneli döneminin kuruluşu ve ilk dönemleri hakkında verdiği bilgiler hasebiyle kıymetli bir kaynaktır.

Eser, Sultan Gazneli Mahmud'un Hindistan seferleri, seferlerin yapılış süreci, seferlerin sonuçları ve bu seferlerin Gazneli Devleti'ne ve Sultan Gazneli Mahmud'a sağlamış olduğu saygınlık hakkında bilgileri ihtiva etmektedir. Gazneli Sultan Mahmud ve Karahanlı hükümdarı Yusuf Kadir Han'ın ittifakı ile Selçuklularla olan ilişkilere de değinen müverrih, Sultan Gazneli Mahmud'un sarayının zenginliğini detaylı olarak aktarmıştır. Saraydaki yiyecekler, mücevherler, Ermenilerden alınan kıymetli taşlar eserde dikkat çeken bilgiler arasındadır.

Gazneli ve Karahanlı Devletleri ile Selçukluların ilişkileri hakkında bilgi veren müellif, ayrıca Gazneli ve Selçuklu ilişkilerine de yer vermiştir. Gazneliler ve Selçuklular arasında yaşanan savaşları aktaran müellif, Emir Mahmud'un vefatından sonraki süreçte oğulları Mes'ud ve Muhammed hakkında bilgilerle beraber Emir Mes'ud'un politikaları hakkında bilgilere de yer vermiştir. Müellif, Gazne şehrine yapılan imar faaliyetleri ve halkın memnuniyetlerine de değinmiştir.

Emir Mes'ud'un Hindistan seferleri; Nesa, Serahs ve Dandanakan Savaşları ile Gazneli Devleti'nin zayıflama süreci ve eserin sonunda Emir Mes'ud'un esir olması aktarılmıştır. Eser, Gazneli Devleti'nin yıkılışı ve hanedan üyelerinin katlinin anlatılması ile sona ermiştir.

Sonuç olarak; Orta Çağ Asyası ve Orta Orta Doğusu'nun önemli devletlerinden Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler hakkında vermiş olduğu bilgilerle dönemin aydınlatılmasına katkı sağlaması; araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlaması ve ilgililerine çağrı anlaşılır ve açık şekilde aktarması bu tercüme eseri cazip kılmaktadır.

Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı

Kazım Paydaş

İstanbul, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2022, 288 sayfa, ISBN: 978-625-7201-71-1.

Ömer NARİN*

Anadolu'nun birliğinin sağlanmasında bir dönüm noktası olan Otlukbeli Savaşı, 11 Ağustos 1473 tarihinde Osmanlı Devleti ile Ak-Koyunlu arasında vuku bulmuştur. Bu sırada Ak-Koyunlu Devleti'nin başında iki yıl içerisinde Kara-Koyunlu hükümdarı Cihanşah ve Timurlu hükümdarı Ebû Said Han'ı peş peşe mağlup edip Diyarbekir merkezli bir beylikten Azerbaycan, Irak-ı Acem, Irak-ı Arap ve Doğu Anadolu Bölgesini hâkimiyeti altına alan Uzun Hasan Bey bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin başında ise 1453 yılında İstanbul'u fetheden II. Mehmet bulunmaktaydı.

Kazım Paydaş tarafından Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ve Anadolu'da Türk birliğinin sağlanmasında önemli bir dönüm noktası olan Otlukbeli Savaşı hakkında *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı* adlı, kıymetli bir eser kaleme alınmıştır. Paydaş, eserin ön sözünde çalışmanın amacını şu cümlelerle belirtmektedir:

"Bu çalışmanın amacı Avrupalıların Fatih Sultan Mehmed Han'a karşı küçük Türk olarak nitelendirdikleri Bayındırlı Hasan Han'ı birçok yönüyle ele almak ve onu Otlukbeli Savaşı'na götüren süreci ve ardından gelen büyük yenilgiyi detaylarıyla aktarmaktır. Aynı zamanda Uzun Hasan Bey'in, Türk ve dünya tarihindeki yerini daha da anlaşılır bir hâle getirmektir (s. 15)."

Eserin giriş bölümünde (s. 17-38) Ak-Koyunluların kökeni, Bayındır adının mahiyeti ve menşesi, Ak-Koyunluların Anadolu'ya gelişi ve Uzun Hasan Bey'in Ak-Koyunlu hükümdarı olana kadarki dönemde Ak-Koyunlu Devleti'nin tarihi özet bir şekilde aktarılmıştır.

Eserin birinci (s. 39-134) ve en geniş bölümü "Uzun Hasan Bey'in Beylik Dönemi (1452-1467)"

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Orta Çağ) Anabilim Dalı, Konya, omernarin063@gmail.com

bölümüdür. Bu bölümün ilk kısmı, Uzun Hasan Bey'in Ak-Koyunlu mirzası¹ olarak Ak-Koyunlu hükümdarı olan kardeşi Cihangir Mirza'ya karşı muhalefeti (s. 40-51) başta Kitab-ı Diyarbekriyye olmak üzere Feridun Bey'in Münşeâtü's-Selâtin'i ve İbn Tağrıberdi'nin Havâdisü'd-dühûr eserleri referans alınarak kaleme alınmıştır. Ardından (s. 51-72) Uzun Hasan Bey'in Diyarbekir'i ele geçirmesi, Kara-Koyunlu emirleri ile mücadelesi dönemin birinci el kaynaklar ve tetkik eserlere dayanılarak geniş bir şekilde yazılmıştır. Daha sonra Uzun Hasan Bey'in I ve II. Gürcistan Seferi (s. 73-76), Safevî şeyhi Şeyh Cüneyd ile ilişkileri (s. 74-84), Doğu Anadolu'daki Eğil beyleri, Hısn Keyfâ Eyyübîleri ile ilişkiler (s. 85-90), Trabzon üzerindeki Ak-Koyunlu-Osmanlı mücadelesi (s. 90-110), Uzun Hasan Bey'in I. Karaman müdahalesi (s. 112-116) ve Hasan Bey'in 1457-1467 yılları arasında Memlûkler ile ilişkileri (s. 116-121) başta Ak-Koyunlu, Osmanlı, Memlûklü ve Safevî kaynaklarına dayanılarak kaleme alınmıştır. Birinci bölümün son kısmı (s. 122-134) Uzun Hasan Bey'in Kara-Koyunlu hükümdarı Cihanşah ile mücadelesine ayrılmıştır. Bu kısımda Ak-Koyunlu kaynaklarının yanında Timurlu kaynakları da sık sık referans gösterilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü (s. 135-166), "Beylikten Devlete: Büyük Fetihler ve En Güçlü Dönem (1467-1473)" şeklinde adlandırılmıştır. Bu bölümde, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'in ele geçirilmesi, Kara-Koyunlu Devleti'nin yıkılışı, Timurlu hükümdarı Ebu Said Han'ın mağlup edilişi, Ak-Koyunlu başkentinin Diyarbekir'den Tebriz'e taşınması ve bunun etkileri gibi konular detaylıca aktarılmıştır.

Kitabın son ve en önemli bölümünü üçüncü bölüm teşkil etmektedir. Paydaş, bu bölüme (s. 169-259) "Otlukbeli Savaşı ve Hasan Padişah'ın Son Dönemleri (1473-1478)" başlığını vermiştir. Bu bölümde Otlukbeli Savaşı'na değinilmeden önce (s. 169-194) savaşın arka planı olarak Ak-Koyunluların Avrupa devletleri ile münasebetleri iki dönem hâlinde aktarılmıştır. Bu kısım, başta Venedikli seyyahların seyahat notları, Guglielmo Berchet'in neşrettiği² Latince vesikalar ve tetkik eserlerden istifade edilerek kaleme alınmıştır. Ardından Otlukbeli Savaşı'na giden süreç olarak Uzun Hasan Bey'in II. Karaman müdahalesi (s. 195-204), hem Ak-Koyunlu hem de Osmanlı kaynaklarına dayanılarak yazılmıştır. Daha sonra Uzun Hasan Bey'in Otlukbeli Savaşı öncesi gaza amacıyla çıktığı IV. Gürcistan Seferi (s. 205-206) aktarılmıştır. Akabinde ise "Otlukbeli (Başkent) Savaşı" isimli başlıkta (s. 206-224) savaş öncesi iki tarafın diplomatik girişimleri, savaş hazırlıkları, orduların ilk teması, savaşın zuhuru, savaş sonrası yaşanan gelişmeler, Ak-Koyunlu-Osmanlı barış görüşmeleri Ak-Koyunlu ve Osmanlı kaynakları ile Topkapı Sarayı'nda bulunan Farsça ve Arapça vesikalara dayanılarak, teferruatlı şekilde incelenmiştir. Bu kısımda en dikkat çeken hususlardan biri Paydaş'ın savaşa dair, Topkapı Sarayı'nda bulunan Arapça bir vesikada Osmanlı ordusunun Ak-Koyunlu ordusu karşısında kullandığı ateşli silahlardan bahsetmesi ve bu silahlar karşısında Ak-Koyunlu askerlerinin yaşadığı dramatik durumdur. Ayrıca Paydaş, savaş sonrası Uzun Hasan tarafından Fatih Sultan Mehmed Han'a gönderilen ve Topkapı Sarayı'nda bulunan iki Farsça vesikayı aynen tercüme ederek (s. 220-223) okuyucunun dikkatine sunmuştur. Bu bölümde aktarılan diğer bir önemli husus Ak-Koyunlular açısından savaşın sonuçları arasında bulunan, Uzun

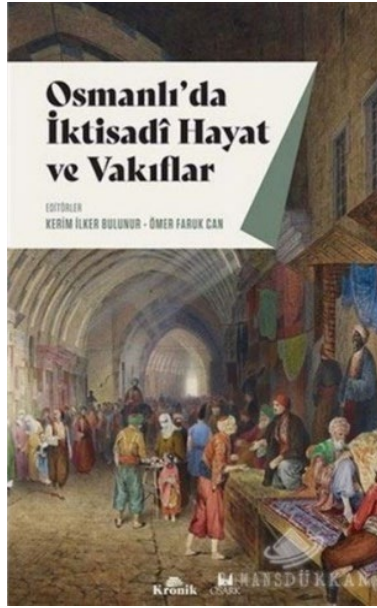
¹ Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Devletlerinde şehzadelere mirza unvanı verilmekteydi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, İstanbul 2021, s. 33.

² Bu eser için bkz. Guglielmo Berchet, *La Repubblica di Venezia la Persia*, Torino 1865.

Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Muhammed'in babası ile arasında cereyan eden (s. 224-237) hadiselerin geniş şekilde aktarılmasıdır. Paydaş, bu bölümün son kısmında Otlukbeli Savaşı sonrası Ak-Koyunlu-Memlûk ilişkileri, Hasan Bey'in V. Gürcistan seferi ve Hasan Bey'in kişiliği ve ölümü hakkında (s. 238-259) önemli malumat sunmaktadır. Tüm bunların yanında bu bölümde Otlukbeli Savaşı'na dair iki harita (s. 210, 213) da bulunmaktadır.

Eserin sonuç kısmında (s. 261-268) çalışmanın genel bir analizi yapılmıştır. Kaynakçada (s. 269-276) ise geniş şekilde eserlere yer verilmiştir. Eserin son kısmında detaylı bir dizin ve eklerde çalışmada kullanılan Farsça ve Arapça vesikalar yer almıştır.

Sonuç olarak bu çalışmanın, Ak-Koyunlu Devleti'nin en önemli hükümdarı olan Uzun Hasan Bey'in dönemine ışık tuttuğunun kanaatindeyiz. Ülkemizde Uzun Hasan Bey'in dönemini anlatan müstakil herhangi bir çalışmanın olmamasından ötürü, Paydaş'ın bu eseri Ak-Koyunlu Devleti tarihi bakımından kayda değer bir boşluğu doldurmuş ve özellikle ileride bu alanda yapılacak çalışmalar için bir zemin hazırlamıştır.

Osmanlı'da İktisadî Hayat ve Vakıflar

Edt. Kerem İlker Bulunur, Ömer Faruk Can

İstanbul, Kronik Kitap, 2021, 192 sayfa, ISBN: 978-625-7631-23-5.

Fatma Tuğba NAZIROĞLU

Bu kitap, 2018 tarihinde II. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresinde (OSARK 2018) sunulanların gözden geçirilip tasnif edilmesiyle oluşturulan eserlerin dördüncüsüdür. Editörlüğünü Kerem İlker Bulunur ve Ömer Faruk Can'ın yaptığı kitapta genel olarak iktisat ve vakıf konusundaki makaleler yer almaktadır.

Bugünlerde diğer pek çok disiplinde olduğu gibi tarih alanında da farklı yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Osmanlı tarihi de diğer pek çok devletin tarihi gibi yalnızca savaşlardan oluşmamaktadır. Bu sebeple Osmanlı tarihi ile alakalı, iktisadî hayattan toplumsal yaşama kadar yapılan her çalışma ayrı önem arz etmektedir. Makalelerde ele alınan araştırmalar Osmanlı'nın toplumsal yaşamı ile alakalı yeni yorumları da beraberinde getirmektedir.

Kitap toplamda sekiz makaleden oluşmaktadır. Editörlerin yazdığı "Giriş" bölümünden sonra ilk makale Fatih Bozkurt tarafından yazılan "Tereke Defterleri Işığında 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Başkentinde Fes Kullanımı ve Tunuslu Feşçiler" adlı makaledir. Makalenin en dikkat çekici noktası II. Mahmud'un inkılâbından önce de fesin belli yaygınlıkta kullanılmaya başlandığının ileri sürülmesidir. Yazarın, tereke defterlerinden hareketle tarihlere göre çizdiği tablolar da oldukça önemlidir.

İkinci makale ise Ümit Ekin'in yazdığı "Rodosçuk Kazasındaki Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin Mal Varlıklarının Mukayesesi (1679-1699)" adlı makalededir. Bu çalışma, temel olarak üç soruya cevap vermek için ele alınmıştır. Yazar, önce tereke defterlerinin ne olduğu ve neden tutulduğu sorusuna yanıt verir. Diğer soru Rodosçuk kazasında yaşayan gayrimüslimlerin şer'i mahkemelere hangi amaçlarla başvurduğudur. Son soru ise gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha zengin oldukları iddiasının bu

tereki kayıtları için geçerli olup olmadığıdır. Çalışmanın sonunda bazı oranlar ortaya çıkmış, Müslüman, Ermeni, Rum terekeleri ile ilgili tablolara da yer verilmiştir.

“Klasik Dönem Konya Ekonomisinde Fiyat Hareketleri ile Merkez-Taşra İlişisine Dair Bazı Düşünceler” adlı üçüncü makale Abdülkadir Buluş tarafından kaleme alınmıştır. Konya ekonomisindeki gelişmelerin Osmanlı ekonomisindeki yerini irdeleyen çalışmada merkez ile Konya ekonomisi arasındaki mali ilişkilerle alakalı bazı açıklamalara yer verilmiştir. Aynı zamanda fiyat devriminin ekonomiye etkisine de değinilmiş, merkez-taşra ilişkisine dair düşünceler ortaya konulmuştur.

Mine Demir’in ele aldığı “Osmanlı İktisat Tarihinin Az Bilinen Bir Kaynağı: Ticaret/Ürün Katalogları” adlı dördüncü makalede, ithal ürünlerin Osmanlı’da tanınmasını sağlayan ticaret kataloglarıyla alakalı bilgiler vermektedir. Bu kataloglar beraberinde pek çok konuda yeni yorumların getirilmesini de sağlamıştır. Kataloglar sayesinde hangi ürünlerin özendirildiğine, Batı ürünlerinin Osmanlı’ya tesadüfi bir biçimde değil belli çaba ve düzenlemelerle girdiğine dair de kanıtlar ortaya çıkmaktadır. Yazara göre ticaret kataloglarının yaygınlaşması ile Osmanlı modernleşmesi arasında bir uyum mevcuttur.

Kitabın diğer dört makalesi ise genel olarak vakıf sistemleri ile alakalıdır. “Osmanlı Döneminde Arnavutluk’ta Kurulan Para Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı beşinci makalede de Hüseyin Çınar, Arnavutluk’ta kurulan para vakıflarını ele alır. Bu bölgede kurulan para vakıflarının ekonomik ve sosyal etkisine de ışık tutar. Ayrıca vakıfların destek sağladığı yapılara da yer vermiş, sosyal ortam açısından önemine değinmiştir.

“Finansal Kuruluşlar Olarak Hayır Kurumları: Osmanlı Rumeli Para Vakıfları ve İngiltere Hayır Kurumları Arasında Bir Karşılaştırma” adlı çalışma, Mehmet Bulut ve Cem Korkut tarafından kaleme alınmıştır. Farklı iki toplumun kurduğu hayır kurumlarının incelendiği makalede Müslümanlar için hayır işleminin önemi ve faizin haramlığı gibi dinî sebeplerin de etkisi ele alınmıştır. Yine İngiltere’de kurulan hayır kurumlarından bahsedilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise bu hayır kurumlarının iki toplumun da bugünkü medeniyetinin oluşmasına katkı sağladığı iddia edilmiştir.

Mehmet Doğan’ın “Osmanlı Döneminde Arnavutluk’ta Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar” adlı makalesinde, Arnavutluk’ta kadınlar tarafından kurulan vakıflara yer verilmiştir. Kadınların iktisadî hayatta aktif olmadığını ileri süren görüş son zamanlarda çürütülmüştür. Bu çalışmada da kadınların vakıf kuruculuğu konusunda aktif bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum da hem kadınların mal varlığı konusunda bağımsızlıklarını gösterirken hem de vakıflar konusunda bir yarışın olduğunu gözler önüne sermektedir.

“19. Yüzyılda Yabancıların Osmanlı Devleti’nde Toprak Mülkiyeti Edinmelerine Bir Kalkan Olarak Toprakların Vakıflaştırılması: Mersin Örneği” adlı son makale Tuba Akar ve Mehtap Ergenoğlu tarafından kaleme alınmıştır. 19. Yüzyılda Mersin’de yabancı nüfusun mülk edindiği ve bazı vakıf kurumları ile bu mülk edinme durumunun engellenmeye çalışıldığı, fakat artık vakıf kurumlarının 19. yüzyılda zayıflaması neticesinde pek de başarılı olunamadığı ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak Osmanlı’nın iktisadî hayatı ve vakıflarla alakalı bilgilerin bulunduğu makaleleri içeren bu

Çalışma, Osmanlı'nın sosyal hayatıyla alakalı da pek çok yeni yorumun getirilmesine olanak sağlayacak niteliktedir. Tarih alanında yapılan bu tür çalışmalar ele alınan toplumla alakalı yeni yaklaşımlara da olanak sağlamaktadır. Kültürel, ekonomik, siyasi ve daha pek çok alanda yapılan her çalışma tarihte yaşanmış bazı olayların perde arkasını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu tür çalışmalar aynı zamanda, ezbere bilinen bazı bilgilere de yeni yorumların getirilmesini sağlamaktadır.

Bir Harf Bir Medeniyet: Mim Kitabı

İlhami Yurdakul

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 255 sayfa, ISBN: 978-605-08-4274-6.

Ayşe ATAMAN*

İncelenen eser oldukça ilginç bir konuda, yazarın ifadesiyle “*Bir harfin izinin yaklaşık yirmi yıl boyunca sürülmesi*” sonucu ortaya çıkmıştır. Her eserin ortaya çıkmasının nedenleri vardır. Bu eserin ortaya çıkmasını sağlayan sebep ise, Yurdakul’un Osmanlı Arşivinde çalıştığı dönemde karşısına çıkan belgelerdir. Doktora tezi için araştırma yaptığı sırada görmüş olduğu bir belge, esasen yıllar sürecektir çalışmasının da tohumunu atmıştır. Söz konusu belge II. Abdülhamid’in sadrazamın arzlarında mühür ve mim rumuzunu kullanmasını yasaklayarak, mim rumuzu yerine isim yazmasına dair emrini ihtiva eden bir belgedir. Gerek bu belge gerekse arşivde geçen uzun yıllar, yazarı bir harfin Osmanlı-Türk kültüründe kullanımının tespiti ile bunun üzerinden medeniyetin izinin sürülmesine yönlendirmiştir. Bu amaçla yola çıkan yazar, yirmi yıl boyunca mim harfinin izini sürerek bir harf monografisini meydana getirmiştir. Yurdakul böylelikle, tek bir harfin bile araştırma konusu olabileceğini, hakkında oldukça zengin malzeme bulunabileceğini ve böylelikle alana özgün bir katkı sunulabileceğini göstermeyi amaçlamıştır. Bir tek mim harfinin izahının bile, sahip olunan kültür ve medeniyetin anlaşılmasına ve tarih şuurunun oluşmasına katkı sunabileceğini savunan yazar, bu gaye ile eserini kaleme almıştır.

Beş bölümden oluşan eserin giriş kısmında, konuya hazırlık olması açısından harf, yazı, medeniyet, millî kültür gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. Burada özellikle harflerin oluşum süreçleri ve bu yolla medeniyetin ve kültürün oluşumu paralel bir zemine oturtularak incelenmiştir. Tümünde zengin bir görsel malzeme kullanılan eserin giriş kısmında da bu durum devam ettirilerek, görsel malzeme

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, ayse.ataman@stu.fsm.edu.tr

kullanımı yoğunlukla sürdürülmüştür.

Giriş kısmının ardından sıralanan bölümler, mim harfinin farklı alanlarda kullanımına odaklanmıştır. Bölümler hâlinde mim harfinin gerek edebiyat ve tasavvuf gerekse Osmanlı bürokrasisinde kullanımları incelenmiştir. Birinci bölüm, yazma ve basma eserlerde ve bu alanda mim kullanımına hasredilmiştir. Yazma eserlerde mim harfinin kullanımı, eserin nihayete erdiğine yönelik olarak, kâtibin tercihinine göre farklı sayılarda olmak üzere eserin sonuna yazılmıştır. Basım alanına da değinen yazar, mim harfi üzerine üretilen deyimlerden bahsederek, bunların ortaya çıkış serüvenini anlatmıştır. Bu bölümde izi sürülen bir nokta da mim harfinin Türk-İslam edebiyatı ve musikisindeki kullanımınıdır. Türk musikisinde segâh makamının rumuzu olarak gösterilen mim harfi, aynı zamanda sayı değeri olan 40 anlamına da gelmekteydi. Türk-İslam edebiyatında ise, kasidelerdeki beyitlerin son harfinin mim olması sonucu *Kaside-i Mimiyye* ismini alan kasideler üzerinden mim harfinin kullanımı incelenmiştir. Bu alandaki son inceleme de divan edebiyatında mim harfinin kullanımı üzerinedir. Divan edebiyatında kullanılan metaforlardan biri olarak mim harfini inceleyen yazar hem metaforların içerdiği anlamları incelemiş hem de bunların kullanımına dair örnekler sunmuştur.

Eserin ikinci bölümü Osmanlı-Türk dinî ve tasavvufî hayatında mim harfinin kullanım alanlarına odaklanmıştır. Başlangıçta Kur'an eğitimi ve bu eğitimde mim harfinin kullanımına değinilmiştir. Yine Kur'an'da mim harfinin ifade ettiği özel anlamlar, üzerinde durulan noktalardandır. Bunun ardından tasavvufî düşüncede mim harfinin kullanımı üzerinde duran yazar, hakikat-i Muhammedî düşüncesi üzerinden "perde-i mim" olarak ifade edilen görüşü beyitler üzerinden incelemiştir. Çeşitli tasavvufî düşüncelerde mim harfinin kullanımlarının ve bunun sahip olduğu anlamların karşılaştırmalı olarak ele alındığı bölümde, görsel malzeme ile desteklenen veriler güzel bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

Arap harflerinde her harfin rakamsal bir değeri bulunmaktadır. Ebced denilen bu hesap türünde mim harfinin değeri 40 sayısı ile ifade edilmektedir. Eserin üçüncü bölümünde hem ebced hesabında hem de Osmanlı-Türk kültüründe gizli ilimler olarak ifade edilen alanda mim harfinin taşıdığı anlamlar incelenmiştir. Kıyafetname olarak bilinen ilim dalında, insan bedeninin uzuvları insanların karakterlerini tahlil etmek için bir araç olarak kullanıldı. Bu ilimde eldeki çizgilerin hepsi sembolik olarak bir anlam ifade etmekteydi. Eldeki ömür çizgisi de mim harfi ile sembolize edilmekle birlikte, harfin çizgisi de ömrün uzunluğu yahut kısalığına işaret olarak yorumlanmıştır. Yine rüya ilmine de değinen yazar, kısa bir tarihçe verdikten sonra bu ilimde harflerin taşıdığı anlamlar üzerinde durmuştur. Özel olarak mim harfinin ise murada ermek şeklinde yorumlandığını ifade etmiştir. Bunun dışında vefk, bedûh ve remil gibi ilimlerde mim harfinin sembolize ettiği anlamlar da bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Eserin dördüncü ve beşinci bölümleri tarih ve arşivcilik alanları için oldukça faydalı bilgileri ihtiva etmektedir. Dördüncü bölümde Osmanlı bürokrasisinde mim harfinin kullanım alanları mercek altına alınmıştır. Bu bölümdeki malzeme, aynı zamanda yazarı bu alanda çalışmaya yönlendiren sebepleri teşkil etmektedir. Osmanlı diplomatik ilminde mim harfinin geniş bir kullanım yelpazesi bulunmaktadır. Osmanlı'daki bürokrasiyi birkaç alana ayıran Yurdakul, sırasıyla merkez, ilmiye, ordu ve maliye bürokrasisinde mim harfinin kullanımını açıklamıştır. Bir belge türü olan iradelerin arkasındaki mim

rumuzu “mucibince amel oluna”, iradelerin altındaki kullanımı “malum”, belgenin içindeki kullanımı “mühim” anlamlarını ihtiva etmektedir. Yine sadrazamların mim harfini, imza olarak kullandıkları da açıklanarak buna dair örnekler sunulmuştur. Mim harfinin diğer bir kullanım alanı da mahkeme kayıtlarının tutulduğu şer’iye sicilleridir. Burada hüküm anlamında ilam, mahkeme anlamında meclis, davacıyı ifade etmek için müddei ve diğer şahitler anlamında mine’l huzzâr şeklinde kullanılmıştır. Osmanlı’da ordu bürokrasisinde mim harfinin kullanımını da inceleyen Yurdakul, buradaki kullanımın devşirme ve acemilerin ulufeye kayıt muamelatında, Rumeli’den geldiklerini ifade etmek için mim rumuzunun kullanıldığını tespit etmiştir. Bunun yanında yoklama ve nüfus defterlerini de inceleyen yazar, buralarda da çeşitli anlamlarda mim harfinin kullanımını aktarmıştır.

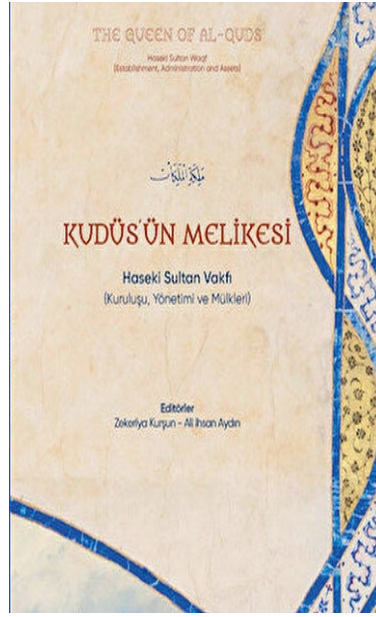
Beşinci bölümde son dönem Osmanlı-Türk siyasetinde mim harfinin kullanıldığı alanlar incelenmiştir. Burada öncelikle, siyasette rumuzların kullanımı üzerinde durularak, özellikle II. Abdülhamid’in “A.H” rumuzunu kullanımı uzunca ifade edilmiştir. Bu bölüm, mim harfinin kullanım alanlarının açıklanması açısından, diğer bölümlere kıyasla daha az doyurucu bilginin bulunduğu kısımdır. Bu bölümde dikkat çekilen hususlardan biri, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin aralarında şifreli bir kullanım olan “muin” kelimesi üzerinden mim harfinin kullanımınıdır. Diğer bir dikkat çekici husus da II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen ve tarihe Maksudiye Hanı davası olarak geçen davadır. Bu davada maksud kelimesinin bir sembol olarak Murad ismine, han kelimesinin de Sultan Murad’ın unvanına atıfta bulunduğu yönelik yorumlar yapılmıştır. Bu davayı ve yorumları anlatan yazar, bu yorumlar üzerine yaşanan olayları da ayrıntılarıyla aktarmıştır. Yine İstiklal Savaşı’nda “Mim Mim Grubu” olarak ifade edilen topluluk ve mim rumuzunu kullanan kişiler zikredilerek, mim harfinin özel isim olarak kullanımı örneklendirilmiştir. Beşinci bölüm hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, bu bölümün muhtevasının diğer bölümlere nazaran oldukça sığ ve yüzeysel kaldığı söylenebilir. Eldeki malzemenin yetersizliği nedeniyle, arka plan üzerinde fazlaca durulmuş, bu da kaçınılmaz olarak, zaman zaman ana konudan sapmayı beraberinde getirmiştir.

Neticede, ilk olarak eserde muazzam bir görsel malzeme kullanımının mevcut olduğunu zikretmek gerekir. Bu aynı zamanda yapılan çalışmanın zahmetini de ortaya koymaktadır. Şüphesiz, böylesine zengin görsel kullanılmasaydı ifade edilen hususların açıklığa kavuşması tam anlamıyla mümkün olmayabilirdi. Yazar buna bir önlem olarak olsa gerek, kaleme aldığı bilgileri müteakiben, verdiği bilgilerin somut bir gösterimini sunmuştur. Böylelikle görseller ile desteklenen bilgiler daha anlaşılır olma hüviyetine kavuşmuştur. Bu da okuyucuya zengin bir görsel arşiv sunmuştur.

Eserin her bölümünde, öncelikle kısa bir özet yazılarak içerik hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir. Bunun ardından sıralanan içerikler, kısa bir arka plan izahının ardından okuyucuya verilmiştir. Verilen izahat, bazı bölümlerde aşırı ayrıntı içerse de eserin genelindeki izahat oldukça derli toplu bir bakış açısıyla sunulmuştur. Esas konuya hazırlık olması açısından seçilen bilgiler ve değinilen noktalar iyi bir şekilde sınırlandırılarak ifade edilmiştir.

Bunların yanı sıra, alanında ilk olarak ortaya çıkan bu çalışma, bir harfin kullanım alanı üzerinden medeniyetin anlaşılacağı tezi üzerine dayandırılmıştır. Nihayetinde birbirinden farklı alanlarda mim

harfinin kullanımını ve sembolize ettiği anlamları inceleyen yazar, geçmişten günümüze bir süreklilik dâhilinde incelemesini sürdürerek amacına ulaşmıştır. İlk ağlardan günümüze, mim harfinin izini süren yazar, araştırmasını edebiyattan sanata, tasavvuftan diplomatik ilmine kadar geniş bir yelpaze içinde srdrmştir. Özellikle bu husus, eseri farklı alanlardaki araştırmacıların istifadesine sunmaktadır.

Kudüs'ün Melikesi- Haseki Sultan Vakfı (Kuruluşu, Yönetimi ve Mülkleri)

Editörler: Zekeriya Kurşun- Ali İhsan Aydın

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022, 240 Sayfa, ISBN: 978-605-2386-38-5

Zafer SARAÇ*

Ülkemizde ihmal edilen konulardan birisi de yüzlerce yıllık birikimi ve muhtevayı bünyelerinde barındıran kurumların tarihine gerektiği kadar ihtimam verilmemesidir. Oysaki sosyal tarihin gizli şifreleri, kurumların geçmişi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Tabii mevzu sadece sosyal tarih yapısının açığa çıkarılmasıyla da ilintili değildir. Siyasi, iktisadi, idari vs. birçok bilgiye müesseselerin tarihini incelemek yoluyla ulaşmak mümkündür. Hele hele tarihinizde üç kıtaya yayılan güçlü teşkilat yapısıyla dikkat çeken Osmanlı gibi bir devlet varsa...

Osmanlı Devleti teşkilat organizasyonunu hükmettiği şehirlere nizami bir şekilde uyguladığı gibi, sosyal devlet olma şiarından da vazgeçmemiştir. Bu amaçla halkın iâşesi ve ibatesini sağlayan hayır kurumları, iyiliksever insanların finanse ettiği vakıflar vasıtasıyla oluşturulmuş; yüzyıllar boyu insanların gölgesine sığınabilecekleri ve yardım alabilecekleri kurumlar teşekkül etmiştir. Osmanlı'nın 1516 yılından 1917 yılına değin (yaklaşık 400 yıl) hükümran olduğu Kudüs şehrinde de köklü vakıflar halkın hizmetine sunulmuştur.

Özellikle üç büyük dinin merkezi hükmündeki Kudüs'ün vakıflarından birisi ismi nedeniyle özel bir ilgiyi hak etmektedir. Osmanlı'nın Muhteşem sanıyla bilinen muktedir Padişahı Kanuni, Kudüs şehrine birçok vakıf kurduğu gibi eşi Haseki Hürrem Sultan adına da vakıf tesis ettirmiştir. Haseki Sultan Vakfı ilerleyen zamanlarda Kudüs'te birçok yaraya derman olmuş olacak ki artık Hürrem Sultan, Kudüs'ün Melikesi olarak anılmaya başlamış, Hürrem ismi civar bölgelerdeki yeni doğan kız çocuklarına

* www.kitapsuuru.com sitesi Genel Yayın Yönetmeni, Telmih dergisi Editörü, zafersarac@hotmail.com, Elazığ

verilmiştir. Bu yazımızda ele alacağımız eser ise Haseki Sultan Vakfı'nın tarihini açığa kavuşturarak, bir şehrin geçmişine çok yönlü ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Eser alanında yetkin isimlerin Haseki Sultan Vakfı hakkında yazdıkları makalelerden oluşmaktadır. Eserde yer alan çalışmaların her biri vakıfla ilgili belirli bir konu üzerinde kurumun mali ve idari yapısından yola çıkarak sosyal hayatı netleştirmeye çalışmaktadır. Eserdeki araştırmaların en dikkat çekici yönü ise çalışmaların tamamen birinci el kaynaklara dayanmasıdır. Özellikle arşivlerin tozlu raflarında kalan vakıfla ilgili evrakların bilim dünyasına ifşa edildiği düşünülürse eserin önemi daha iyi idrak edilir.

Eser kabaca iki bölümden mürekkeptir. İlk bölümde vakıfla ilgili makalelere yer verilirken ikinci bölümde Osmanlı arşivlerinde bulunan vakfa dair evrakların transkripte edilmiş metinleri yer almaktadır. Günümüz Türkçesine aktarılan metinlerin asılları kitabın hacmini arttıracığı düşüncesiyle eserde yoktur. Bahsedilen evrakların büyük bir kısmı vakıfla ilgili şikayetlere çözüm üretilmesi için merkeze yönlendirilen Ahkam kayıtlarından oluşmaktadır. Vakıfla ilgili daha önceden yapılan araştırmalarda yer almayan belgelerin ilk kez yayımlanması eserin ilmi yönünü arttırmaktadır.

Makalelerin geneli Haseki Sultan Vakfı'yla ilgili olmak üzere yalnızca kitabın editörleri Zekeriya Kurşun ve Ali İhsan Aydın tarafından hazırlanan ilk makale Hürrem Sultan'ın biyografisini içermektedir. Günümüzde Hürrem Sultan hakkında popüler kültürün etkisiyle dönen söylentiler düşünüldüğünde yazarların tavrı evladır. Üstelik Hürrem Sultan'ın hayır ve hasenatı seven biri olduğuna dair bilgilerin pek kayda alınmadığı hesaba katıldığında eserin Hürrem Sultan hakkında okurlarına yeni fikirler vermeye namzet olduğu düşünülebilir.

Her bir makale, ayrı bir ilmi yönelimle kendisini gösterirken, Vakfın; kuruluş envanteri, alt birimleri, mali ve idari yapılanması, üst birimle ilişkisi ve faaliyetleri gibi doğrudan devrinde kaleme alınan dokümanların ışığında yazarlarının özgün ve yetkin yorumunu içermektedir. Eldeki materyalin direk sunumunun tarihi vesikanın tam manasıyla anlaşılmasına hizmet etmeyeceği malumdur. Bu yüzden tahlil ve tenkit sonucu elde edilen veriler okurun ufkunu açacak şekilde sunulmaktadır. Misal Mustafa Öksüz'ün "Kuruluş Yıllarında Kudüs Hürrem Sultan İmareti Envanterine Bir Bakış" isimli makalesinde ayrıntılı bir biçimde Vakfın bütün emlaki Sancak, Kaza, Köy, Mezra gibi idari birimlerdeki hisselerine varıncaya kadar gözler önüne serilmektedir. Üstelik ilgili veriler sunulurken dönemi için hazine hükmündeki tahrir belgeleriyle yetinilmediği yeri geldiğinde mühimme ve temlikname gibi evraklarında gözden kaçırılmadığı dikkat çekmektedir.

Yine kurumsal bir yapı izah edilirken ilgili müessesenin işleyişi hakkında bilgi verilmesi zaruridir. Mustafa Güler'in "Haseki Hürrem Sultan Vakfı ve Haremeyn Evkaf Nezareti" isimli makalesi sayesinde Vakfın idaresinin nasıl yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Vakfın merkezle ilişkisi, dönemdeki yazışmaların tahliliyle mümkündür. Çok önemli bilgilerin ortaya çıkabileceği bu yazışmaları dikkatle irdeleyen Abdullah Çakmak "Merkez-Taşra İlişkileri Bağlamında Kudüs Haseki (Hürrem) Sultan İmareti Evkafı 1742-1800" isimli makalesiyle Merkezle Vakıf arasındaki talep ve şikâyet olaylarını gözler önüne sermektedir. Karşılıklı yazışmalarla ortaya çıkan, işleyiş problemleri ve çözüm metotları devrin

bürokrasisinin anlaşılması açısından ilgi çekicidir.

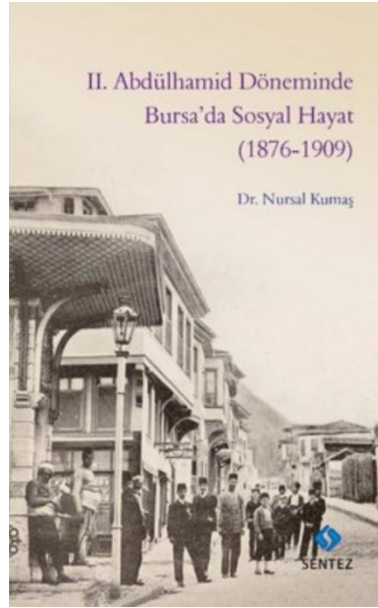
Bu makalelerle birlikte Vakfın sosyal tarihi ilgilendiren boyutu da ihmal edilmemiştir. Alaattin Dolu'nun "Ekmek ve Mushaf: 19. Yüzyılda Kudüs'te Haseki Sultan İmareti ve Eşraf Politikaları" isimli makalesinde Vakıf ile halkın ilişkisi detaylı anlatılmıştır. Özellikle Vakfın politikaları ile zamanla ortaya çıkan yozlaşma neticesinde yoksullara yardım misyonundaki bozulmalar incelenen muhasebe defterlerine yansımıştır. Zengin ailelerin ekmek istihkakının olması, Vakıf ile ilgili dua ve Kur'an okuma görevlerinin ek gelir kapısı haline gelmesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde ileri gelen bazı kesimlerin sosyal yardımlara bile göz diktiğini göstermesi açısından düşündürücüdür. İnsan kalitesinin bağlı ahlaki yaklaşımların sosyal hayata yansımalarını bir hayır kurumunun işleyişi üzerinden görmek okur için farklı bir tecrübedir.

Eserin son makalesi "Kudüs Haseki Sultan Vakfı'nın Tapu Kayıtları" ismini taşıyan Zekeriya Kurşun ve Ali İhsan Aydın'ın kaleme aldıkları çalışmadır. Bu makale vasıtasıyla Vakfın mülklerinde 19. yüzyıldaki arazi reformlarına bağlı olarak ortaya çıkan değişiklikler incelenmiştir. Bu amaçla Vakfa ait bir mülkün el değiştirmesi örnek vaka olarak mercek altına alınmıştır. Vakfın diğer kayıtlarında olduğu gibi tapu verilerinin de isteyene çok kıymetli bilgileri verdiği malumdur. Makalenin bu açıdan doyurucu olduğunu savunmak mümkündür.

Eserdeki makaleler, ilmi nitelikte kaleme alınmasına karşın, herkesin anlayabileceği kadar açık ve sadedir. Her ne kadar tarihi belgeler konuya uzak okur kitlesi için kimi zaman soğuk karşılanabilse de iyi bir müellif yorumuyla tam tersi bir durum okurun nazarında oluşabilir. Ayrıca Vakıf vasıtasıyla anlatılan olayların günümüzde herhangi bir kurumda görülebilecek türden vakalar olması ve geçmiş gelecek arasındaki paralellikle birlikte ortaya çıkan aşinalığın okurun ilgisini çekmesi olasıdır.

Eserin kaynak değerine ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir. Eser, ülkemizde bölge ile ilgili çalışacakların birincil başvuru kaynağı olacak yetkinliğe sahiptir. Direk belge transkripsiyonlarını içeren kısımların ilerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalarda araştırmacıları büyük bir zahmetten kurtaracağı tahmin edilebilir. Ayrıca kitabın içerisine eklenmiş Mülkname olarak nitelendirilen Sultan Süleyman'a ait fermanların kopya nüshaları şık tasarımıyla ilgi çekicidir.

Sonuçta; Kudüs, Türk tarih anlatısı için hiç de yabancı olmayan bir coğrafyadır. Kudüs, yaklaşık dört yüz yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan, ruhuna ruhumuzu kattığımız bir şehirdir. Fakat bazı ecdat yadigarı diyebileceğimiz topraklara gereken ilmi önemi vermediğimiz vakidir. Özellikle Osmanlı arşivlerinde bekleyen binlerce evrak, bir zamanlar bizim olan toprakların ihyası için deşifre edilmeyi beklemektedir. "Kudüs Melikesi" bu anlamda literatüre kayda değer bir katkı sağlayacaktır. İلمي camiamızda benzer eserleri görmek temennimizdir.

II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876–1909)

Nursal Kumaş

İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2020, 324 sayfa, ISBN:978-605-9922-99-9.

Muhammet KEMALOĞLU*

Nursal Kumaş tarafından hazırlanan *II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909)* isimli eser, Nursal Kumaş'ın Uludağ Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında hazırladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Nursal Kumaş, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Antropoloji Anabilim Dalında, yüksek lisans eğitimini ise Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında “İstanbul Halkevlerinin Faaliyetleri (1939-1945)” adlı teziyle tamamlar. Yazarın ayrıca “Bursa'da Kolera Salgını ve Alman Karantina Önlemleri (1890-1895)” (Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 21); “II. Abdülhamit Döneminde Bursa'da Sosyal Yardım Faaliyetleri” (Bursa'da Yaşam, Bursa, Temmuz, 2014, ss. 60-62); “Bursa Askeri İdâdîsi Kuruluşu ve Faaliyetleri” [I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, 2017. vb. (Dr. Nursal Kumaş, 18 Nisan 2022, <https://scholar.google.com.tr/citations?user=1ossDMcAAAAJ&hl=tr>)] isimli ilmi çalışmaları bulunmaktadır.

İlim dünyasının en önemli kriterlerinden biri yayımlanan kitaplardır. Bu aşamada da yayımlanan kitap sayısı büyük bir değer taşır. Ancak yayımlanan kitabın niteliği o kitabın sayısal değerinden çok daha önemlidir. İlim âlemine adım atıldığı ilk andan son ana kadar pek çok eser verilir. Her bir eser kendi ölçeğinde bir kıymet kesbeder. Nursal Kumaş'ın doktora tezi de kitaplaştırılmış çalışmalardan biridir. Nursal Kumaş, kitaplaştırdığı doktora tezinde, sadece II. Abdülhamid zamanı Bursa tarihini incelememiş,

* Dr., TRT Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, muhammetkemaloglu@gmail.com

geçmişten II. Abdülhamid dönemine kadar Bursa'ya farklı yönleri ile incelemiştir. Bu ise diğer şehir ve dönem tarihi çalışanlar için yeni bir bakış açısı olabilecektir.

Kent tarihi; coğrafya, zaman, mekân araştırmaları açısından değerlendirildiğinde, coğrafyaya, zamana, mekâna ait her şey bugünün algısını etkileyeceği gibi ele alınan mekân ve dönemi anlamamıza da yardımcı olacaktır. Bir mekânla ilgili kanaate varabilmek içinde disiplinler arası bir perspektifle çalışmak gerekmektedir. Şehirler, hüviyetleri itibarıyla farklı yapılardan, dokulardan oluşur. Yapının tamamının anlaşılabilmesi için de şehri oluşturan hücrelerin, sistemlerin farklı uzmanlık alanları, bakış açıları ve yaklaşımlarla çalışılması yeni fikirler edinilmesine yardımcı olacaktır.

Şehir tarihi ve tarihçiliği son dönem araştırmacılarının sıkça ele aldıkları konulardandır. Araştırmacılar bir şehri ve onun tarihini incelerken o şehrin coğrafyasını; dinî, kültürel yapısını; mimarisini; eğitim yapısını; askerî, siyasi konumunu; yetiştirdiği değerleri; çevre yerleşim yerleri, şehirler ve hatta diğer ülkelerle olan temaslarını; kentin geçmişten, odaklanılan döneme kadar maruz kaldığı afetleri vb. başlıklarını da görmek, incelemek imkânı bulurlar.

Bursa, Türkler tarafından 6 Nisan 1326 tarihinde alındıktan sonra bu güzide şehir sadece ilk başkent yapılmadı; burası tarihin, kültürün, ekonominin, sosyal hayatın da başkenti yapıldı. Ulu camiler, hanlar, kapalı çarşılar, külliyeler, imaretler, medreseler, kervansaraylar, hamamlar vb. inşa edildi. İlk altı Osmanlı padişahı şehirde misafir edildi. Bursa atalar yadigârı bir şehrimiz olmakla beraber, ipek üretimi ve doğal zenginlikleriyle de MÖ 8500'lerden (Bitinya, Bizans, Abbasiler, Haçlılar ve Orhan Bey tarafından alınarak Osmanlıların başkenti olur) günümüze kadar bir tarih şehridir.

Bursa'da daha çok Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına ait yapılar bulunmasının nedeni, şehrin Osmanlı'nın ilk başkenti olması ile alakalıdır. 8 Temmuz 1920'de Yunan işgaline kadar aralıksız 596 yıl hiçbir yabancı yönetimi, işgali görmeyen Bursa, şehrin işgali ile tüm Türkiye'yi yasa boğmuştur. TBMM kürsüsü üzerine, Bursa işgalden kurtuluncaya kadar siyah bir örtü örtülmüştür.

Bursa, sadece ipeği ile değil, tekstili, çinisi; Roma, Bizans, Osmanlı dönemi eserleriyle bir turizm şehridir. Şifalı kaplıcaları, yemyeşil doğası ile "Yeşil Bursa", Hz. Süleyman'ın "*İşte cennet burası*" dediği yerdir. Evliya Çelebi'nin "*Velhasıl Bursa sudan ibarettir*" dediği, "sultanlar şehridir Bursa" III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Bursa'da Zaman"ıdır. Bursa, her dönem hem içinde yaşayanları hem periferisindeki şehirleri etkileyen hem de çevresinden ziyadesiyle etkilenen, bu etkileri özümseyen şehirlerdendir.

Bursa, tarihi boyunca ve özellikle de Osmanlı Devleti döneminde ticari, sosyal ve kültürel yönleriyle hususi bir konuma sahiptir. Yeni Türk devletinin inşa sürecinde de bu özelliğini sürekli hissettirmiştir.

Bir şehrin incelenmesi sadece bir devrinin incelenmesi değil, geçmiş ile gelecek arasında bir köprüünün kurulması demektir. Nursal Kumaş tarafından önce doktora tezi olarak hazırlanan ve *Sentez Yayıncılık tarafından yayımlanan II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909)* adlı eserde Bursa ve Bursa tarihinin *II. Abdülhamid dönemi incelenmiştir*.

Nursal Kumaş'ın eseri ön söz, giriş, dört bölüm, sonuç, kaynaklar ile ekler kısımlarından oluşmaktadır.

Ayrıca eserde fotoğraf listesi, harita listesi ile grafik listesi başlıklarında künye kısmı da bulunmaktadır.

Eserin ön sözünde; şehirlerin, buldukları toplumun sosyal hayat algılayışını yansıttığından; Bursa'nın, geçmişinden II. Abdülhamid dönemine kadar kendi özgün kimliğinin olduğundan; Bursa'nın sahip olduğu tarihsel sürecin değişik yönleri ve boyutları ile ele alındığından; çalışmanın birincil kaynaklar üzerine kurulup ikincil kaynaklarla beslendiğinden; sosyal hayatı çevreleyen ve onu bütünleyen hemen hemen her konuya değinildiğinden; Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri (BOA), yerel gazete ve dergiler (Hüdâvendigâr gazetesi, Bursa gazetesi ve Bursa Sergisi), dönemin şer'iyye sicilleri, Kâmil Kepecioğlu'nun hazırlamış olduğu *Bursa Kütüğü* isimli eser, Hüdâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri, ilgili döneme ait yazılmış hatırat ve seyahatnameler ile bu dönem ile ilgili fotoğraf ve haritalara yer verildiğinden bahsedilir.

Giriş kısmında, XIX. yüzyılda (1800-1875) Bursa şehrinin genel görünümü; idari ve demografik yapısı; verimli bir ova oluşu; Bursa tarihindeki yangınlar, depremler ve bunların Bursa'ya etkileri; Bursa'nın dinî yapısı; Müslim-gayrimüslim ve diğer unsurların konumu; Bursa belediye teşkilatının kuruluşu; Bursa'da ipekçilik faaliyetleri ve sosyal değişim; şehirdeki Rum ve ermeni ahalinin ekonomi üzerindeki hâkimiyeti; kadınların iş hayatına girişi; 1863 tarihine kadar Bursa'da idari manada sadece 4 yapının bulunduğu; Vali Ahmet Vefik Paşa ile birlikte Bursa'nın çehresinin tamamen değiştiği; Bursa vilayet matbaası dâhil birçok kamu binasının inşâ edildiği belirtilir. Bunula birlikte tekke ve medreselerin toplum üzerindeki etkileri ile azınlıklar ve azınlık/misyoner okullarının durumu da çalışmada ele alınır.

Bursa tarihi araştırmalarına ve araştırmacılarına örnek olarak, Leila Thayer Erder, Beatrice St. Laurent, Donald Quataert, Edmond Dutemple, Suraiya Faroqhi ve Albert Gabriel gösterilir.

“Şehrin Nüfus, Aile ve Dini Yapısı” adlı birinci bölümün birinci alt başlığında, Bursa'nın nüfusu, Bursa şehrine ait nüfus bilgileri ve nüfusun toplumsal tabakalar içindeki dağılımı ele alınır. İkinci alt başlığında ise, Bursa'da aile ve dinî hayat; aile, evlilik ve boşanma; çocuklara vasi tayini ve nafaka bağlanması; terekeler; dinî hayat; dini faaliyetlerin genel görünümü; Ramazan ayı etkinlikleri ile mevlevihane konularına değinilir.

Bir şehrin nüfusu ve bu nüfusun etnik ve dinî yapısı, o şehrin sosyal hayatı hakkında önemli ipuçları verir. Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne/Bursa'ya ait nüfus bilgilerinin salnamelerden/yıllıklardan öğrenilebileceği dile getirilir. Eserde yer alan 49 tablo ile Bursa nüfus yapısının farklı yönleri tanıtılır. Bursa'nın bir çekim merkezi olduğu; Bursa'ya yapılan göçler ve Bursa'nın düzenli nüfus artışı ile ilişkilendirilir. Bursa'nın özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru ticaret, eğitim, sağlık vb. açıdan gelişmesi nedeniyle nüfusun arttığı izah edilir.

İslam, Rum, Ermeni, Bulgar, Katolik, Yahudi, Protestan, Latin adları altında Bursa'da var olan 8 etnik yapının istatistiki verileri açıklanır. İlginç görünen hususlardan biri, Bursa'da çok eşliliğin yok denecek kadar az olduğudur. Bir başka husus da Bursa'nın bir tekkeler, tarikatlar ve zaviyeler şehri oluşudur.

İkinci bölümün başlığı, “Şehrin Yaşam Mekânlarında Sosyal Faaliyetleri”dir. Sosyal faaliyetler alt başlığında meskenler, giyim-kuşam, Bursa mahallelerinde yaşam, kahvehane ve kiraathaneler, gazino ve

oteller, panayırlar ve bayramlar, mesireler ve gezinti yerleri, hamam ve kaplıca eğlenceleri, sivil örgütlenmeler ve sosyal yardımlaşma, doğal felaketlere karşı devlet-halk iş birliği; şehrin sosyal hayatına etki eden olay ve olgular alt başlığında ise muhacirler ve şehre getirdikleri yenilikler, başkentten Bursa'ya sürgün gelenlerin sosyal faaliyetleri, Bursa'ya turistik amaçlı yapılan geziler, halk sağlığı uygulamaları incelenir.

II. Abdülhamid devrinde Bursa'da 17 köşk, 208 mahalle bulunduğu ve mahallelere isim verilirken bir geleneğin olduğu belirtilir. Setbaşı, Maksem, Tabakhane isimleri buna örnek gösterilir. 1905 yılına gelindiğinde Bursa'da 80 meyhane, 45 hamam vardır. Bursa binaları bitişik nizam üzerine inşa edildiği için deprem ve yangınlarda daha fazla hasar görmektedir.

Üçüncü bölüm, "Eğitim ve Kültürel Faaliyetler" başlığını taşır. Bu bölümde, eğitim kurumlarının faaliyetleri alt başlığında, eski usul (usul-i atika) anlayışa sahip eğitim kurumlarının faaliyetleri, şehirde yeni usul (usul-i cedid) eğitim vermek üzere açılan okullar, yeni usul eğitim veren okulların sosyal hayat içindeki rolü, gayrimüslimlerin ve yabancıların (ecnebilerin) açtığı eğitim kurumları değerlendirilirken kültürel faaliyetler alt başlığında ise kültürel faaliyetlerin öncüleri; kültür insanları, görsel yaşam mekânı; tiyatro, sergi, müze ve kütüphaneler ile yerel basının faaliyetleri; matbaalar, gazeteler ve dergiler değerlendirilir.

Sıbyân mektebi ismi verilen, ilkokul derecesindeki okullarla, orta öğretimi de içine alacak şekilde eğitim veren ve yükseköğrenim kurumu özelliği taşıyan medreseler, Osmanlı'nın klasik eğitim kurumlarıdır. Bursa merkezinde, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar, 134 sıbyân mektebi tespit edilmiştir. Öğretim süreleri dört yıl olarak belirlenen sıbyân okullarına devam mecburiyeti erkekler için 6-10, kızlar için de 7-11 olarak belirlenmiş, öğretimde kız-erkek eşitliği sağlanmıştır. 1907-1908 yılı Hüdâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'nde, Bursa merkezinde 33 medresede toplam 1.264 öğrenci eğitim görmektedir.

Nursal Kumaş,

"19. yüzyılın sonlarına doğru Bursa'da -gayrimüslimlerin ve yabancıların (ecnebiler) açtığı okullar hesaba katılmadığında- idâdî ve mesleki okul düzeyinde altı adet eğitim kurumu bulunmaktaydı. Diğer okullar ise; sanayi, ipekçilik, öğretmen yetiştirme ve zirai alanlarında kurulmuş olan meslek okullarıydı. Bursa Askerî İdâdîsi, ordunun ihtiyaç duyduğu subay ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulmuş bir okuldu. İdâdîlerin (askerî ve sivil) bünyesinde açılan rüşdiyyeler dışında, müstakil olarak ilk kız (inas) rüşdiyyesi 1892 yılında açılmıştır. Yeni usul eğitim vermek amacıyla Bursa'da açılmış olan eğitim kurumları, eğitim öğretim faaliyetleri dışında, gerçekleştirdikleri birtakım sosyal faaliyetler ve öğrencilerine sundukları bazı imkânlar neticesinde çok kısa süre içinde Bursa halkının takdirini kazanmış ve şehrin sosyal hayatının belirleyiciliğinde önemli bir rol üstlenmiştir. Okul gezileri, bu dönem içinde gerçekleştirilen ve halk-öğrenci kaynaşmasını sağlayan yeni uygulamalardan biridir. Bursa'da, II. Abdülhamid döneminde, gayrimüslimlerden Rum, Ermeni ve Museviler ile yabancıardan (ecnebi) Rus, Fransız ve Amerikalılara ait okullar eğitim faaliyetinde bulunmaktaydı. 20. yüzyılın başlarında Bursa'da gayrimüslimler ve ecnebiler tarafından açılmış toplam 16 adet okul tespit edilmiştir. Bu okullardan; 4'ü ibtidâî, 3'ü rüşdiyye ve 1'i idâdî olmak üzere toplam 8'i Rum cemaatine aitti. Rüşdiyye derecesinde olmak üzere, Ermenilerin 3 (1'i Ermeni Katoliklerine ait) ve Musevilerin 1 adet rüşdiyye okulu bulunmaktaydı. Yabancıların ise; Amerikalılara ait 1 idâdî ve 1 rüşdiyye, Fransızlara ait 1 ibtidâî ve Ruslara ait 1 ibtidâî okulu bulunmaktadır."

şeklinde açıklamada bulunur.

Nursal Kumaş, devamında, "Bursa'da ilk tiyatro faaliyetleri, Hüdâvendigâr Vilâyeti Valisi Ahmet Vefik Paşa'nın girişimleriyle başlamıştır. Paşa'nın daveti ile İstanbul'dan gelen; Güllü Agop ve Nilyan isimli tiyatro grupları, Bursalı seyircilere Mollier'in oyunlarını" gösterdiğini anlatır.

II. Abdülhamid döneminde Bursa'da 1906 ve 1909 tarihlerinde iki sergi/duvar düzenlenmiştir. Bursa'da

camii, vakıf ile tekke, dergâh ve medrese kütüphaneleri tarzında üç farklı kütüphane bulunmaktadır. 1885-1886 senesi vilâyet sâlnâmesinde, Bursa'da kitap sayıları, Cami-i Kebir (Ulucami) Kütüphanesinde 1.470, Orhan Kütüphanesinde 333, Hüseyin Çelebi Kütüphanesinde 987, Haraçsızâde Kütüphanesinde 1.236, İsmail Hakkı Kütüphanesinde 92, Eşrefzâde Kütüphanesinde 218 şeklinde verilir. Matbaalar, Vilâyet Matbaası, Ferâizcizâde Matbaası, Emrî Matbaası (Matbaa-i Emrî veya Bursa Matbaası) ile Muin-i Hilâl Matbaası; basılıp, yayımlanan gazete ve dergiler ise Hüdâvendigâr gazetesi, Nilüfer dergisi, Bursa gazetesi, Sanayi, Fevâid, Barika-i İrşâd, Köroğlu, Müdafaa ile Bursa Sergisi'dir.

“Kamu Hizmetleri, Ulaşım ve Ticari Faaliyetler” başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise, Bursa'daki kamu hizmetleri; posta ve haberleşme faaliyetleri; konsolosluklar ve yabancı memurlar; ulaşım ve ticari faaliyetler; ulaşım, altyapı hizmetlerinde yaşanan modernleşme; taşıma hizmetleri (faytonlar, briçkalar ve landolar); Bursa-Mudanya Demir Yolu; Mudanya ve Gemlik limanları; ticaret, pazar, çarşı ve hanlar; ipekçilik faaliyetleri ile reklamlar ve tüketici profilinde yaşanan değişim konuları incelenir.

“16 Nisan 1302 (28 Nisan 1886) tarihinden itibaren ise perşembe günü hariç, haftanın 6 günü İstanbul-Mudanya arasında düzenli olarak vapur ve posta hizmeti başlamıştır. Vilâyet dâhilinde Bursa Merkez ile beraber toplam yedi posta şubesinin postane ve telgrafhanesinin olduğu görülmektedir. Beş şubenin ise vekâlet ile yönetildiği anlaşılmaktadır. Bursa'da 1892-1902 tarihleri arasında, İran, Almanya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Belçika adına çalışan konsolosluk görevlileri vardır. Bursa'da, şehir içinde ve şehir dışında ulaşımı sağlamak için atlı arabalar kullanılmaktaydı. Şehir içinde çok yaygın bir şekilde kullanılan bu arabaların başında faytonlar gelmekteydi. Körüklü, dört tekerlekli bir at arabası olan fayton, tek veya çift at ile çekilmektedir.”

Bursa-Mudanya Demir Yolu dar bir hat olarak 1873 yılında yapılmıştır ve Bursa kent merkezinde üç istasyon vardır. Yine Bursalılar, eski zamanlardan itibaren ipekçilik yapsa da, ipekçiliğin bir sanayi kolu hâline gelmesi Osmanlı Devleti döneminde olmuştur. *“Bursa'da, ipek üretiminde yeni teknolojinin kullanılıp Avrupa standartlarının yakalanması ve ipek üreticiliğinin çoğunlukla gayrimüslimler (Rum ve Ermeniler) tarafından yapılıyor olması, Avrupa sermayesinin şehre girişini kolaylaştırmıştır.”*

Sonuç bölümünde de, “Şehrin Yöneticileri, Düyun-u Umumiye İdaresi, Göçmenler” alt başlığı altında, II. Abdülhamid döneminde, Bursa'da sosyal hayat alanında kapsamlı bir değişim söz konusu olduğu; bu değişimin öncülüğünü ise devletin taşradaki uzantıları olan şehrin idarecileri, Bursa ipek gelirlerine el koyup işletme hakkını ele geçiren Fransız idaresindeki Düyun-u Umumiye İdaresi ile bu dönemde şehre gelen Kafkas ve Balkan göçmenlerinden oluşan üçlü bir yapının teşkil ettiği ifade edilir. Ulaşım, posta ve haberleşme hizmetlerinin geliştirilmesi, şehirde Ziraat Bankasının bir şubesinin açılması, yeni kamu binalarının hizmete girmesi, tabanın isteği ile gerçekleşen faaliyetler Bursa'daki yenileşme sürecinin göstergeleridir. Şehirde, çeşitli nedenlerden dolayı çıkan yangınların; yerleşim yerlerinin sık ve sokakların dar olmasıyla, şehirde hiç eksik olmayan lodosun da etkisiyle kısa süre içinde büyüyüp bütün şehre yayıldığı ve maddi anlamda oldukça zarar verdiği açıklanır.

Şehir tarihleri araştırmaları, araştırmacıların sıklıkla ele aldığı konular arasındadır. Bu konuda Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde sadece Bursa kelimesi ile yaptığımız bir taramada 835 çalışma ile karşılaşırız ki bunların 121 adedi doktora tez araştırmalarından oluşmaktadır. Tez merkezindeki incelememizde, araştırmacıların Bursa'nın farklı zamanlardaki ekonomik ve sosyal hayatı; şer'iyye sicilleri'ne yansıyan gayrimenkul alım ve satımı; terekeleri ve aile belgeleri; sivil ve resmî mimarisi;

nakış ve duvar resimleri; kentsel dönüşümdeki değişimleri; tarım ve tarımsal yapısı; spor, müzik, eğlence tarzı; dini-kültürel farklılıkları; inanç coğrafyası; gayrimüslimlerin durumu; mezar taşları; eğitim-öğretim faaliyetleri; Bursa pamuk ipliği sanayisinin gelişimi ve sorunları; Millî Mücadele döneminde Bursa ve havalisi; törensel gelenek ve göreneklere; şehrin göçmenlerinin etno-sosyolojik incelenmesi; jeomorfolojisi; kent kimliğini; siyasi yapısı; basın yayın hayatı; önemli şahsiyetler ve eserleri konularını incelemiş olduklarını tespit ettik.

Nursal Kumaş'ın *II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909)* çalışmasında II. Abdülhamid dönemine odaklanılsa da Bursa'nın genel bir tarihî değerlendirmesi yapılmıştır. Doktora tezinden kitaplaştırılan bu eser, Bursa sosyal hayatı tarihinin belli bir döneminin incelenmesi sonucunda meydana getirilmiştir. Bursa, sahip olduğu zengin tarihî değerleriyle her dönemde incelenebilecek bir kenttir. Bu veya buna benzer çalışmalar neticesinde, zaman içinde Bursa'nın geçmişi ile ilgili farklı hususlar da gün yüzüne çıkabilecektir.

Bahriyede Bir Ömür - Sultan II. Abdülhamid'in Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa*

Mehmet Korkmaz

İstanbul, Selenge Yayınları, 2022, 292 sayfa, ISBN: 978-625-7459-39-6.

İbrahim AKKURT**

Kitabın yazarı Dr. Mehmet Korkmaz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümünde lisans eğitimi almıştır. Yüksek lisansını Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalında, doktora eğitimini ise İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalında tamamlamıştır. Uzun yıllar ATASE ve Deniz Müzesi Arşivinde arşiv uzmanı olarak görev yapan Korkmaz, günümüzde Milli Savunma Üniversitesinde öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam etmektedir.

Kitabın “Önsöz” kısmında yazar şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Etkili makamlarda bulunarak dönemine damga vurmuş devlet adamları arasında bulunan kimi sadrazam, nazır ve bürokratlar göz önüne alındığında bunlardan bazılarının değil kapsamlı biyografilerinin bulunması, ansiklopedi maddelerinde dahi yazılmadığı göze çarpmaktadır. Söz konusu kişilerin ciddi ve titiz çalışmayla ortaya konulacak biyografileri, yalnızca özel hayatlarını ortaya çıkarmayacak, dönemlerinde yaşanan siyasi, askeri, iktisadi, sosyal ve kültürel hadiselerle de ışık tutacaktır.”

Nitekim bu kitapla; Modernleşme dönemi Osmanlı bahriyesinin her kademesinde görev almış, askerî sınıfa mensup önemli bir isim olan Bozcaadalı Müşir Hasan Hüsnü Paşa'nın hayatından yola çıkılarak Sultan İkinci Abdülhamid dönemi Osmanlı donanması, denizcilik alanındaki faaliyetler ve donanmadaki gelişmeler ele alınarak hem biyografik hem de bir dönemin monografisi olma özelliklerini barındıran bir çalışma ortaya konulmuştur.

Giriş kısmında; biyografik bir çalışma yapmanın öneminden ve zorluğundan bahsedilmekte, Bahriye

* Dergimizin Temmuz 2022 sayısında bu değerlendirme hatalı olarak neşredildiğinden bu sayımızda yeniden yayımlıyoruz.

** Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, ibrahim.akkurt@stu.fsm.edu.tr

Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın devlet kademesindeki çalışmaları ve devlet bürokrasisindeki konumu belirtilmekte ve çalışmanın amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir. Daha önce bu alanda akademik bir çalışma bulunmadığı belirtilmekte, eserin muhtevası hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir.

Giriş dışında dört bölümden oluşan eserin birinci bölümünde; Hasan Hüsnü Paşa'nın ailesi, eğitimi ve Bahriye Mektebinden mezun olduktan sonra donanmada aldığı görevler ele alınmıştır. Mirliya rütbesine, yani paşalığa terfisi ve 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında Karadeniz Umum Filo Kumandanlığı vazifesi sırasındaki faaliyetlerine de yer verilmiştir. Girit'te Rum isyanlarının bastırılması esnasında donanmadaki görevi, Avrupa'da inşa ettirilen harp gemilerinin teslim alınması için Fransa ve Londra'ya gönderilmesi, Zırhlı Donanma-yı Hümâyun Kumandanlığı ve Şûrâ-yı Bahriye Reisliği görevlerine temas edilmiştir.

İkinci bölümde; Hasan Hüsnü Paşa'nın Bahriye Nazırlığı dönemi ve Bahriye Nezareti, Tersane-i Âmire ve donanmanın modernizasyonuna ilişkin çabaları, donanmanın modernizasyonu, Bahriye Nezareti Merkez Teşkilatında değişim-dönüşüm, nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik atılan adımlar ve Paşa'nın döneminde Bahriyede meydana gelen yenilikler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; Hasan Hüsnü Paşa'nın Bahriye Nazırlığı döneminde yaşanan sorunlar, Paşa'nın donanma politikası üzerinde yapılan eleştiriler, idareciliği üzerinden yapılan ithamlar ve bazı devlet adamlarıyla yaşadığı çekişmeler ele alınmıştır. Döneminin edebiyatçılarının hicivlerine maruz kalarak hakkında edebî yergilere yer verilmesi okuyucuda merak uyandırmaktadır.

“Hasan Hüsnü Paşa'nın Kişiliği, Vefatı ve Eserleri” başlığını taşıyan dördüncü ve son bölüm ise Paşa'nın vefatı, çocukları ile inşa ve ihya ettirdiği hayır eserlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Hasan Hüsnü Paşa'nın kişiliğine dair tespitler, Aldığı nişan ve madalyalar, son yılları ve vefatı, kaleme aldığı eserler, çocukları, terekesi, vakfiyesi ve hayır eserleri üzerinde durulmaktadır. Özellikle terekesinin yer alması paşa hakkında üçüncü bölümde yer alan ithamlar için okuyucuda bir kanaat oluşmasını sağlamaktadır.

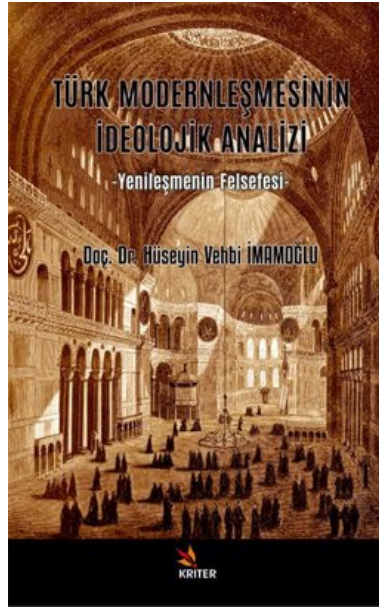
Osmanlı Devleti'nde 22,5 yıl Bahriye Nazırlığı yapmış olan Hasan Hüsnü Paşa ile ilgili, günümüze kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olması, bu alandaki literatürün bulunmayışı ilim dünyası açısından son derece manidardır. Yazarın yüksek lisans ve doktora tezlerini hazırladığı dönemde keşfettiği bu açığı, objektif bir şekilde, belge ve hatıratlar üzerinden değerlendirmesi ve okuyucuya sunmuş olması ilim dünyamız açısından çok kıymetlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ele alınan kitap konuya ilişkin yapılacak bilimsel incelemelerde önemli bir başvuru kitabı olacaktır.

Yazar birinci elden kaynak kullanmaya özen göstermiş, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, Deniz Tarihi Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Atatürk Kitaplığı gibi farklı arşivlerden belgeler kullanmış ve bu belgeleri okuyucuya sunarken büyük bir titizlik göstermiştir. Resmî belgelerdeki soğuk dilin yanı sıra hatırat türü eserler de kaynak olarak kullanılarak eserdeki dilin akıcılığı sağlanmıştır. Kitap, arşiv belgeleri ağırlıklı bir çalışma olmasına rağmen akıcı bir anlatıma ve ara başlıklarla ilgiyi canlı tutan bir üsluba sahiptir. Yazarın kitabın giriş kısmında konu ile alakalı literatürü okuyucuya

sunması ve kullandığı kaynaklar hakkında bilgi vermesi değerlidir.

Ülkemizde, Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar hâkimiyeti altında bulunan ve devletin dağılmasından sonra Türkiye sınırları dışında kalan bölgeler üzerinde yapılan araştırmaların yeterli seviyeye ulaşmadığına şahitlik etmekteyiz. Ve yine Osmanlı denizciliği alanında, özellikle de Kızıldeniz, Basra Körfezi gibi bölgelerdeki denizcilik faaliyetleri hakkında ülkemizde yapılan araştırmalar çok sınırlı kalmıştır. Kitabın yazarı Dr. Mehmet Korkmaz'ın, uzun yıllar ATASE ve Deniz Müzesi Arşivinde uzman olarak görev yapması ve bu alandaki konulara vukûfiyetinin, diğer taraftan “XX. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz’de Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri” başlıklı yüksek lisans tezi ile çalışmalarını bu alana hasretmesinin kitaba büyük katkı sağladığını görmekteyiz.

Hasan Hüsnü Paşa'nın hayatını tüm yönleriyle ele almaya çalışan bu kitapta, şüphesiz en önemli nokta Bahriye Nazırlığı dönemindeki faaliyetleridir. Bu kitap vesilesiyle dönemle ilgili araştırma yapanlar, Sultan İkinci Abdülhamid dönemi donanması için “donanma çürümeye terk edildi” şeklindeki tartışmaların odağındaki bir şahsiyetle ilgili, yeni bilgi ve belgelerin ortaya konulmasıyla, konuya farklı bir perspektiften bakma imkânına sahip olacaklardır.

Türk Modernleşmesinin İdeolojik Analizi -Yenileşmenin Felsefesi

Hüseyin Vehbi İmamoglu

İstanbul, Kriter Yayınları, 2022, 120 sayfa, ISBN: 978-625-8012-38-5.

Seda YÜKSEL*

Eserin yazarı Doç. Dr. Hüseyin Vehbi İmamoglu, Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Önsöz, giriş ve iki bölümden oluşan eserde sonuç ve kaynakça bölümleri de mevcuttur. 120 sayfadan oluşan eser, 2022 yılında İstanbul'da *Kriter Yayınevinden* çıkmıştır.

Eserin anahtar kelimeleri; modernleşme, yenilik ve ideolojidir. Birinci bölümde, Batı medeniyetinde gerçekleşen modernleşme hareketlerinden alt başlıklar hâlinde bahsedilmiştir. Modernleşme hareketleri 18. yüzyıldan başlatılırken kısa da olsa bu dönemi ekonomik, siyasal ve toplumsal bakımdan derinden etkileyen coğrafi keşiflere değinilmiştir. Coğrafi keşiflerle ortaya çıkan merkantilizm akımının, kapitalizmin ortaya çıkışına etkisi ve bu gelişmeler sonrasında yaşanan toplumsal değişim, dönüşüm ve çözümlerden bahsedilmiştir. Kapitalizmin sonucu olarak ortaya çıkan sömürgecilik faaliyetleri, Amerika gibi keşfedilmiş ve verimli topraklara koloni kurma gibi tedbirleri gerekli kılmıştır. Amerika toprakları Avrupalı devletlerin kolonilerinin meydana getirdiği bir kıtaya dönüşmüştür. Zamanla, özellikle İngiliz kolonileri bağımsızlık için harekete geçmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu bu temel üzerine inşa edilmiştir. Kitapta Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda atılan adımlar, modern dünyanın temellerinin atılmasına etkisi bakımından mercek altına alınmıştır. 1776 yılında ilan edilen *Bağımsızlık ve İnsan Hakları Bildirisi* ile uzun yıllar feodalite rejimi ile yönetilen skolastik düşünceyle susturulan halk, kendi egemenliğine dayanan yönetim şekillerine destek vermiştir. Kitapta ABD'nin kuruluşunun, Avrupa'ya demokrasi rejimini hediye ettiği vurgusu yapılmıştır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tokat, sedayuksel83@hotmail.com

Modernleşmeyi hızlandıran olaylardan biri de Fransız İhtilali'dir. Kitapta, ihtilalin ortaya çıkmasında etkin rol oynayan masonluk teşkilatından bahsedilmiştir. İhtilalle birlikte anayasa kavramı, devlet, eşitlik ve hürriyet gibi bazı kavramlar halkın diline dolanmıştır. Özellikle milliyetçilik fikirleri, bünyesinde birçok azınlığı barındıran çok uluslu devletleri etkilemiştir. 19. yüzyılda ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Meşrutiyete geçiş gibi gelişmelerde Fransız İhtilali'nin yansımalarına vurgu yapılmıştır.

Kitabın birinci bölümünde ayrıca 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmelerden bahsedilmiş, bu gelişmelerin modern zamanların kurgusunun planlanması bağlamında değerlendirmesi yapılmıştır. 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi'nin her şeyden önce teknik bir inkılap olduğu, bu inkılabın sadece ekonomik anlayışı değiştirmekle sınırlı kalmadığı vurgulanmıştır. Kitabın bu bölümünde ekonomik değişimin toplumsal yapıyı da derinden etkilediği; tıp, tarım ve üretimde yaşanan gelişmelerin insanların yaşam süresini ve kalitesini etkilediği, bu gelişmelerin sosyokültürel değişimlere neden olduğu vurgulanmıştır. Yine bu bölümde Sanayi Devrimi'nin Osmanlı Devleti'ne etkisi (ekonomik ve toplumsal açıdan), son noktada devletin modernleşme çabaları, devleti yıkılışa götüren uygulamalar, 1815 Viyana Kongresi, 1830 ve 1848 ihtilalleri, liberalizm ve sosyalizm gibi kavramların ortaya çıkış nedeni ve Osmanlı Devleti'ne etkileri değerlendirilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde modernleşme süreci ideolojileri ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemden beri dile getirilen modernleşme meselesi günümüzde hâlâ tartışılmaktadır. Yazara göre Osmanlı Devleti başlangıçta Avrupa'dan geri kaldığını kabul etmemiştir. Bunun en temel nedeni dindir. Avrupalıların doğru dine inanmamış olmaları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin seviyesine çıkamayacakları düşünülmüştür. Bu dönemde yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti'nin gücünü devam ettirmesi etkili olmuştur. Savaş meydanlarında yenilgiler söz konusu olduğunda bir anda şok etkisi yaşanmıştır. Osmanlı Devleti böylece geri kalmışlığını düşünmeye başlamıştır. Lale Devri'ne gelindiğinde Osmanlı Devleti mevcut durumun kötü olduğunu kabullenmiş ve çareler aramaya başlamıştır. Bu kabullenişin ardından yeniliğe nereden başlanacağı, nasıl yapılacağı ve kimin örnek alınacağı gibi birçok soru gündeme gelmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlar farklılaştıkça ideolojilerde de çatışmalar ve günümüze dek uzanan kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır. Yenilik düşüncesinin mimarları Avrupa'ya giden devlet adamlarıdır. Lale Devri'nde başlayan elçilikler bir anlamda reform düşüncesinin merkez üssü olmuştur. Bu elçilikler, Batı kültürünü Osmanlı Devleti'ne taşımada aracılık rolünü üstlenmişlerdir. Bürokrasi, hukuk ve toplumsal hayata ilişkin birçok reformun yapılmasına öncülük etmişlerdir. Osmanlı Devleti, yeniliklere ilk olarak askerî teşkilattan başlamıştır. Kitapta Osmanlı Devleti'nin bozulma sürecinin askeriyeden başlamadığı, askerî teşkilattan daha öncelikli alanlar olduğu ve bunların görmezden gelindiğinden bahsedilmiştir. Bu bölümde yazar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde medeniyet tanımının Avrupa'ya göre şekillendiğini, Avrupa medeniyetinin Rönesans sonrası sosyoekonomik gelişmelerle son hâlini aldığını ve Osmanlı Devleti için toplumsal yapı da dâhil olmak üzere uyum sağlanması gereken bir sistem olduğunu dile getirmiştir.

Yazarın, Osmanlı Devleti'nin uyum sürecini betimlemesine göre; sanayileşme ile birlikte ulus devletlerin ortaya çıkışı ve sosyoekonomik gelişmeler sonrası gündeme gelen modernleşme Osmanlı devlet adamları

tarafından Batılılaşma ile eş değer görülmüştür. Ekonomi başta olmak üzere her alanda gerileme eğilimi içerisinde olan Osmanlı Devleti, yeniliğe nereden başlanacağına bilinememesi, kadro eksikliği, donanım yetersizliği gibi sebeplerden dolayı modernleşme alanında Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. Günü kurtarmak için acele karar vermek durumunda kalmış ve yeniliğin oturması için gerekli sistemin oluşmasına zaman ayıramamıştır.

İkinci bölümün “Kavramlar” başlığı altında, Osmanlı’da yenilik hareketleri denilince akla gelen ıslahat, reform, çağdaşlaşma, yenilik, modernleşme, Batılılaşma, Avrupalılaşma, medenileşme gibi kavramlara ve kısa açıklamalara yer verilmiştir. Islahat, reform ve medenileşme kelimelerinin köken olarak kesinlikle birbirinden farklı olduğu belirtilmiş, yerine göre farklı anlamlar taşıyabilirler bile hepsinin yerine “yenilik” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

İkinci bölümün bir başka alt başlığı ise “Modernleşme Sürecine Etki Eden Faktörler” adını taşımaktadır. Bu başlık altında, modernleşme sürecine etki eden faktörlerden en önemlisi olarak Osmanlı Devleti’nde dinî açıdan hak dine inanma düşüncesinin, beraberinde kendini üstün görme psikolojisine dönüşmesi ele alınmıştır. Böylece dinî gerekçelerle Batı’yı külliyen reddetme yoluna gidilmiştir. Kitapta Batı’da yaşanan skolastik düşünceyle pekiştirilmiş kilise egemenliği ile Osmanlı Devleti’nde görülen sorgusuz imanın karşılığı olan selevî iman karşılaştırılmış, ancak Osmanlı insanının selevî imanının hiçbir zaman Avrupa’daki skolastik düşüncedeki gibi kötüye kullanılmadığından bahsedilmiştir.

Yazara göre; Osmanlı Devleti gerilemeye başladığında daha önce reddedilen Batı, zamanla iyi yönleri ve teknolojisi alınması gereken bir örnek hâline gelmiştir. Osmanlı yenilik hareketlerinin en önemli sorunlarından biri de yenilikleri yapacak kadroların yetersizliğidir. Sürekli savaş hâli, değişen iktidarlar, reform karşıtı grupların varlığı istikrarlı bir yenilik hareketini mümkün kılmamıştır.

Kitapta, modernleşme sürecine etki eden faktörlerden birinin de çıkar çatışmaları olduğu tespit edilmiştir. Kendi çıkarları için askeriye ve devletin önemli kademelerinde görev alan bazı grupların sistemin önünü tıkayan bir yapı hâline geldiği belirtilmiştir. Modern zamanda “Avrupa markası kullanılıyorsa iyi; yerli ise kötüdür” algısı konu edilmiş; “Devrim Arabaları” olarak tarihe geçen projenin, üretim gerçekleştirildiği hâlde içeriden gelen baskılar nedeniyle iptal edilmesi işin psikolojik yönünü ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti’nde görev yapmış veya Osmanlı elçileriyle diplomatik ilişkiler kurmuş olan yabancı devlet adamlarının kendi devletlerinin çıkarına hizmet ettiği ve Osmanlı modernleşmesi hususunda bazen aleyhte bazen lehte özel misyonlar üstlendiği vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti’nde özellikle misyonerlerin faaliyetleri sonucu milliyetçilik duygularının gayrimüslim unsurlara bulaştığı, isyan çıkarma gibi sonuçlar doğurduğu dile getirilmiştir.

İkinci bölümün son başlığı “İdeolojiler”dir. Yazara göre, Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma tarzı yenilik fikri baskın olmuştur. Bu süreçte önce Fransız ekolü etkin olmuş, Ali ve Fuat Paşaların etkisiyle Avusturya tesiri söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra bir grup, çağdaş ve modern bir devlet olmak için kendi öz değerlerinden uzaklaşmamak gerektiği düşüncesini savunmuş, bu düşünce ideolojik anlamda en çok taraftar bulan görüş olarak öne çıkmıştır. Osmanlı modernleşme sürecinin özellikleri şöyle sıralanmıştır: Birincisi, faydacı ve günü kurtarıcı reformların yapılması; ikincisi, “halkın egemenliğine

dayanan halk hükûmeti” deyiminin ortaya atılması; üçüncüsü ise kanun hâkimiyetinin savunulduğu, kanun önünde herkesin eşit kabul edildiği ideal bir düzenin tasarlanmasıdır. Bir grup da vardır ki din adamlarının bayraktarlığı altında tabana yayılmış ve reformların sürdürülmesini engellemeye çalışan reform karşıtlarının ideolojisidir.

Kitabın “Son Söz” kısmında yazar, Osmanlı yenileşmesinin Batılılaşma hareketi şeklinde neden başarısız olduğunu özetlemiştir:

“Ne olursa olsun milli benliğinden ödün veren bir millet, benzemeye çalışılan ülkenin esiri olur. Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan Batılılaşma hamlesi geçmiş ile bağını koparma çabasına dönüşmüştür. Bu şekilde gelişme gerçekleşemez; kültürün temel öğelerini koruyarak bir ilerleme planlanmalıdır.”

Ayrıca modernleşme serüveninin Osmanlı Devleti’nin gerilemeye başladığı dönemden itibaren dile getirilmeye başladığını ve günümüze kadar devam eden bir tartışma konusu olduğunu belirtmiştir.

Hüseyin Vehbi İmamoğlu bu eserinde, Türk modernleşme tarihi üzerine yapılan çalışmaların ideolojik boyutunun yeterince incelenmediğinden, dolayısıyla yapılan yeniliklerin arka planının tam anlamıyla ortaya koyulamadığından yakınmıştır. Kitapta genel olarak Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabası anlatılırken eskinin veya mevcut düzenin değiştirilmesi faaliyeti olduğu için işin doğasında olan bir dirençle karşı karşıya kaldığı aktarılmış; bir taraftan Avrupa’ya ayak uydurma, öte taraftan geri kalmışlığın sorumlusu olarak nitelendirilen değer ve anlayışların eleştirilmesi açısından toplum tarafından destek görüldüğü gibi tepkiyle de karşılaşmıştır. Bu yönüyle eser modernleşme tarihinin ideolojik yönden incelenmesi ve felsefi yönden analizini içermektedir. Türk yenileşme tarihine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Kitapta eksiklik olarak görülebilecek nokta ise Osmanlı Devleti’nin yapamadığı, Batı’nın 12 ve 13. yüzyıldan itibaren çeviri faaliyetleriyle başlayan, 15. yüzyılda güçlenen, Rönesans ve Reform hareketleriyle modern düşüncenin en önemli adımı olan dogmatik din anlayışından uzaklaşması, özgür düşünce ortamının oluşması konusuna neden ağırlık veremediği hususuna değinmemiş olmasıdır.

Türk Mavzeri - Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri

Ali Serdar Mete

İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2022, 224 sayfa, ISBN: 978-605-73563-2-1.

Samet YILDIZ*

Askerî tarih, tarihçilerin pek ilgilenmedikleri bir alandır. Yakın döneme kadar genellikle askerî personel tarafından ele alınan askerî tarih, birbiriyle ilişkili pek çok unsurun irdelenmesini zarurî kılmaktadır. Bu sebeple, ele alınan askerî hâdise veyahut gelişmeler, ciddi bir dönem araştırmasına muhtaçtır. Dönemin irdelenmesi ve ele alınan konunun tarihî bağlarının tespit edilebilmesi için, şüphesiz, tarih alanında çalışan araştırmacılara ihtiyaç vardır. Nitekim yakın dönemde idrak edilen bu gerçek, pek çok tarihçiye askerî tarih çalışmalarına yöneltmiştir. Bunun üzerine, ciddi ve gayriciddî mahiyette eserler ortaya çıkmıştır. Ali Serdar Mete tarafından kaleme alınan *Türk Mavzeri* isimli eser de, üretilen ciddi eserler arasında kendisine yer bulmuş ve çalışmamıza konu olmuştur.

Ali Serdar Mete'nin çalışması, giriş ve sonuç hâricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında (s. 17-47) Osmanlı İmparatorluğu'nun Yeniçeri Ocağı ile yaşadığı sıkıntılar; askeriye'nin köhnemiş durumunu gösteren büyük mağlûbiyetler; askerî teşkilâtı modernizasyon çabaları ve bunun akisleri ele alınmıştır. Bu bağlamda; Lâle Devri, I. Abdülhamid, III. Selim dönemlerinde yapılan askerî yenileşme hareketlerine temas edilmiştir. Osmanlı-Rus mücadelelerinin zikredilen yenileşme faaliyetleri üzerindeki etkisine ve iç dinamiklerin hâlihazırdaki iktidara karşı tutumunda ordunun rolüne değinilmiştir. Bu hususların ardından Sultan II. Mahmud'un ıslahatları, Tanzimat Dönemi'nin genel yapısı ve askerî modernleşme bahisleri ifade edilmiştir. Böylece, Türk-Alman ittifakının temelleri sağlam bir şekilde atılmış ve Sultan II. Abdülhamid dönemine kadarki askerî durum, bir panorama şeklinde okuyucuya sunulmuştur.

*Lisans, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir, ORCID: 0000-0003-4098-2718, sametyildiz.iletisim@gmail.com

Okuyucuyu asıl konuya hazırlayan “Giriş” kısmının akabinde, kitabın asıl konusuna geçilmiştir. “Osmanlı Kara Ordusunda Alman Etkisi ve Mavzer Tüfekleri” başlıklı birinci bölüm (s. 49-126), Sultan II. Abdülhamid’in saltanatının ilk yıllarıyla başlamaktadır. Burada, Sultan Abdülaziz döneminin sonlarına doğru başlayan Sırbistan ve Karadağ Savaşları ile Balkanların muhtelif yerlerinde çıkan isyanlar ele alınmıştır. Bunlarla birlikte, II. Abdülhamid’in tahta çıktığındaki genel durum ifade edilmiş ve askerî teşkilâtın içerisinde bulunduğu çöküntüden bahsedilmiştir. Osmanlı ordusunun çok kısa bir süre önce bir “saltanat darbesi” olayına karıştığı ve askerî personelden büyük bir kısmının sürgün yediği veya ordudan atıldığı hakkında bilgiler verilmiştir. Tüm bu gerekçeler göz önüne alındığında Osmanlı-Rus Savaşı’nın (93 Harbi) mağlûbiyetle neticelenmesinin yadırganmaması gerektiği vurgulanmıştır. 93 Harbi’nin getirdiği yıkım üzerine dış politikasını Almanya lehine değiştiren II. Abdülhamid -politikasının gereği olarak- kara ordusundaki ağırlığı Almanlara yüklemiştir. Böylece, Mauser biraderler tarafından üretilen ve Türk milletinin diline pelesenk olan “mavzer”in Türk tarihindeki serüveni başlamıştır.

Müellif, Osmanlı’nın yaşadığı iç ve dış sorunlar neticesinde giderek gelişen Türk-Alman ilişkilerini ele aldıktan sonra, mavzer tüfeğinin tarihî derinliklerine inmiştir. Wilhelm ve Paul Mauser kardeşlerin başarılı girişimleri neticesinde ortaya çıkan mavzer, Çin’den (1876) ve Sırbistan’dan (1881) aldığı siparişler sayesinde büyük bir marka hâline bürünecektir. Müellif, bu siparişlerin şirket açısından ifade ettiği öneme değindikten sonra, Osmanlı’dan gelen siparişler üzerinde durmuştur.

Mavzer ile tanıştığında tarihinin en buhranlı dönemini yaşamakta olan Osmanlı İmparatorluğu, maddî iflâsına rağmen, farklı model ve özellikteki mavzerleri almaktan vazgeçmemiştir. Osmanlı ordusu için farklı yıllarda üretilen değişik modellerdeki mavzerler, Türk askeri için bir sembol hâline gelmiştir. Zira Osmanlı ordusunun en ücra mahallinde bulunan küçük kışlalarda dahi “piyade tüfeği” olarak kullanılan mavzer, hafızalardan kazınmayacak anılara imza atmıştır. Müellif, yaşanan zorluğa rağmen bir şekilde temin edilen mavzerlerin model, adet ve teknik özelliklerini (ağırlık, besleme, menzil vs.) farklı tablolar hâlinde okuyucuya sunmuştur. Daha önceki yıllarda farklı ülkelerden alınmış olan silâhlarda olduğu gibi mavzer alımlarında da piyade tüfeğine öncelik verilmiştir. Fakat bununla birlikte, süvariler ve subaylar için sınırlı miktarda karabina (carabiner) da sipariş edilmiştir. Sipariş edilen tüfekler hakkında detaylı bilgiler verildikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nda görevli bulunan Alman subayların mavzer siparişindeki etkilerine temas edilmiştir. Bu bağlamda, askerlik kariyerinin büyük bir bölümünü Osmanlı ordusunda geçirmiş olan Colmar von der Goltz Paşa’nın oynadığı başrol üzerinde durulmuştur.

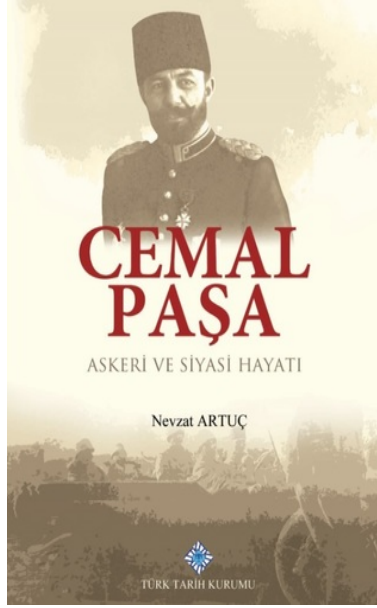
Mavzer tüfeklerinin ordu envanterine girmiş olması, askerî teşkilât içerisindeki sıkıntıyı kökten çözemeydi. Zira alınan tüfeklere ait özelliklerin asker tarafından detaylıca bilinmesi ve tüfeklerin, âdeta “canın bir parçası” (s. 111) hâline getirilmesi gerekiyordu. Zikrettiğimiz bu hususların gerçekleşebilmesi amacıyla silâhlar ve askerlik eğitimi üzerine pek çok eser kaleme alınmıştır. Müellif, kitap ve risâle türünde kaleme alınan eserler hakkında bilgiler vermiş ve içeriği, bahse konu birkaç eserden alıntılar yapmak sûretiyle zenginleştirmiştir. Eserin birinci bölümü, genel itibarıyla bu kapsamdadır.

Eserin en hacimli bölümünden sonra “Kurtuluş Savaşı Döneminde Mavzer Tüfekleri” başlıklı bölüme (s.

127-164) geçilmiştir. Mütareke Dönemi'nin kasvetli havası içerisinde yaşananlar, Anadolu insanını topyekûn bir mücadeleye sevk etmiştir. Bu mücadelenin gerçekleşmesi için en önemli unsurlar arasında, şüphesiz, askerî teçhizat gelmektedir. Mondros Mütarekesi'nin yükümlülükleri arasında bulunan askerî ambargo ve kota uygulamalarının -doğal olarak- silâh ve mühimmatı da kapsamı, askerî ve sivil hareketlenmelere zemin hazırlamıştır. Bu hareketlenmeler sonucunda oluşan Karakol Cemiyeti, Mim Mim Grubu ve Hamza Grubu gibi birimlere temas eden müellif, özellikle İstanbul'daki orduya ait silâhların Anadolu'ya sevk edilme süreci hakkında bilgiler vermiştir. Ana konunun mavzer ve tabîi askerî tarih olması hasebiyle, Mütareke Dönemi'ndeki Türk ordusunun durumu değerlendirilmiştir. Kuvâ-yı Millîye ve yerel direnişler ile düzenli ordunun kullandığı mavzer tüfeklerinin Millî Mücadele'deki serüvenine somut yaklaşımlarla katılan müellif, hâlihazırda faaliyette bulunan mavzer tüfeklerinin adedini hesaplamaya çalışmıştır. Bu hususta yapmış olduğu çalışmalar vesilesiyle, elde bulunan diğer silâh modelleri (Rus mavzeri, Martini vs.) hakkında da verilere ulaşılmıştır. Böylece, Millî Mücadele dönemini ele alırken sıklıkla ifade ettiğimiz “silâh ve cephe uyumsuzluğu” durumu, somut bir şekilde, sayılara dayanılarak ifade edilmiştir. Millî Mücadele döneminde mavzer üzerine verilen bu bilgiler neticesinde tamamlanan bölüm, Cumhuriyet'in Türk-Alman ilişkisine kapı aralayacaktır.

Eserin üçüncü ve son bölümü (s. 165-175) “Cumhuriyet Döneminde Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri” başlığını taşımaktadır. Büyük bir mücadelenin ardından kendi rotasını çizmeye meyilli olan Anadolu insanı, pek çok açıdan kendisini geliştirmesi gerektiğinin farkındaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunun çalışmaları vesilesiyle gerçekleşen atılımlar, yerli üretimin artması yolunda önemli mertebelerin katedilmesine zemin hazırladı. Fakat içerisinde bulunulan durumdan ötürü, askerî sanayide dışarıdan alım yapılması gerekmektedir. Bu durumda, kendisine “zor yılların müttefiki” sıfatıyla bakılan Almanya'dan yeni mavzerlerin sipariş edilmesi kaçınılmazdı. Böylece, bölüme girerken “*Cumhuriyet'in Osmanlı'dan pek çok unsuru miras olarak aldığı*” beyan eden müellifin (s.165), mavzeri de bu tarihî gerçeğe ilâve etmesine şaşmamak gerekir. Türk-Alman ilişkileri bağlamında mavzer siparişlerini ele alan müellif, tıpkı daha önceki bölümlerde yapmış olduğu gibi sipariş edilen mavzerlere ait özellikleri ve maddî hususları değerlendirmiştir. Eserin en az hacimli bölümü de bu şekilde son bulmuştur.

Ali Serdar Mete tarafından kaleme alınan *Türk Mavzeri*, müellifin “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri” başlıklı yüksek lisans tezinin (2012) kitaplaştırılmış hâlidir. Eserin pek çok yerinde yazım ve imlâ hatası bulunmaktadır. Fakat ele alınan konu ve konunun işleniş biçimi göz önüne alındığında; eser, askerî tarih alanında okunmaya değer mahiyettedir. Zira müellif, birincil kaynakları kullanma hassasiyetini göstermiş ve eserinde kullandığı her türlü materyalin künye bilgisini dipnotlar vâsıtasıyla paylaşmıştır. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun sipariş ettiği mavzer modellerinin özelliklerini gösteren tablolar hazırlanmış ve bu tablolar, eserin ilgili yerlerine yerleştirilmiştir. Osmanlı ordusundaki mavzerler hakkında bilgi veren müellif, hazırlanan tablolar sayesinde, okuyucunun konuyu daha iyi anlamasını sağlamıştır. Metin içerisinde ve ekler kısmında paylaşılan vesika ve fotoğraflar da esere renk katması açısından önemli bir unsur olmuştur.

Cemal Paşa - Askeri ve Siyasi Hayatı

Nevzat Artuç

Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, 518 sayfa, ISBN: 978-975-16-2077-4.

Caner ASAL*

Adıyaman Üniversitesi Tarih Bölümünde doçent doktor olarak görev yapmakta olan Nevzat Artuç'un 2005 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümünde doktora tezi olarak savunduğu *Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı* adlı çalışma 2008 yılında *Türk Tarih Kurumu* tarafından ilk defa yayımlanmıştır. Söz konusu eser, 2019 yılında ise genişletilmiş ve gözden geçirilmiş olarak ikinci kez basılmıştır. Artuç, kitabının ilk kısmını "Kaynaklar ve Tetkikler" başlıklı bölüme ayırmıştır. Bu bölümde çalışmasının kaynakları ve kalitesinden bahseden Artuç, kendisinden önce aynı konu hakkında yapılan ve bilimsel niteliği olmayan iki tezden söz eder; kendisinden sonra Yusuf Alper Eliri ile Talha Çiçek'in yaptığı hataları eleştirir ve Talha Çiçek'in kendisine yönelttiği ithamları reddeder. Daha sonra konuyla ilgili yazılmış yerli ve yabancı çeşitli çalışmaları özetle değerlendirerek söz konusu kısmı bitirir. Yazar, giriş ve dört bölüme ayırdığı kitabının giriş kısmında II. Meşrutiyet'in anlamı ve önemi, II. Meşrutiyet dönemi iç ve dış gelişmeleri ile çalışmasının seçilme nedenleri ve sınırlarını ele alır. Kitabın "Cemal Paşa'nın Hayatı ve Şahsiyeti" başlıklı ilk bölümünde ise Cemal Paşa'nın doğumu, ailesi, askerlik mesleğine girişi ve askerliğinde aldığı ilk vazifelerden bahsettikten sonra paşanın İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkilerini inceler. Paşanın II. Meşrutiyet'in ilanı karşısındaki tutumu ve bazı hatıralarına değinen yazar, bölümü paşanın eserleri, vekillik görevleri ve aldığı nişan ve madalyalar başlıklı bahisleriyle tamamlar.

"Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Cemal Paşa" adlı bölümde yazar, Cemal Paşa ve 31 Mart Olayı içindeki görevi, Üsküdar Muhafızlığı, Adana ve Bağdat Valilikleri ile İstanbul Muhafızlığı ve de Nafia Nazırlığı

* Doktorant, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, caner.asal89@gmail.com

görevine getirilişini ele alır. Cemal Paşa'nın Adana'da yaşanan olaylarla ilgili görüşlerine yer veren Artuç, paşanın Adana'daki icraatlarını sade bir şekilde anlatır. İki sene süren bu görevinden sonra Bağdat Valiliğine atanan Cemal Paşa'nın aldığı kredilerle imar işlerine eğildiğinden bahsedilir. Bağdat Valiliğinden istifa eden paşanın, bir sonraki görevi ise Konya Redif Fırkası kumandanlığıdır. Bu görevdeyken Balkan Harbi'nde bulunan Cemal Paşa, Balkan Harbi'nin en ağır yenilgilerinden olan Kırklareli ve Pınarhisar-Vize mağlubiyetlerini yaşamak "bahtsızlığına" uğramıştır. (s. 104)

Yazarın Cemal Paşa'nın oğlu Behçet Cemal'den alıntı yaparak değindiği konu hakkında kurduğu cümle, bize kendisinin Cemal Paşa yanlısı tutumunu göstermektedir. Cemal Paşa hayranlığının hâkim olduğu kitapta paşanın düşünceleri yazar için çok önemlidir. Bu yüzden yazar, kitap boyunca Cemal Paşa'nın çeşitli olaylarla ilgili düşüncelerini ayrı bir başlık altında sunar. Bu bölümde de Cemal Paşa'nın Birinci Balkan Savaşı'yla ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Bölümün sonunda Cemal Paşa'nın başta demir yolları ve şose yollar konusunda olmak üzere Nafia Nezaretindeki icraatlarını anlatan yazar, Cemal Paşa'nın Harbiye Nazırlığı meselesiyle bölümü bitirir.

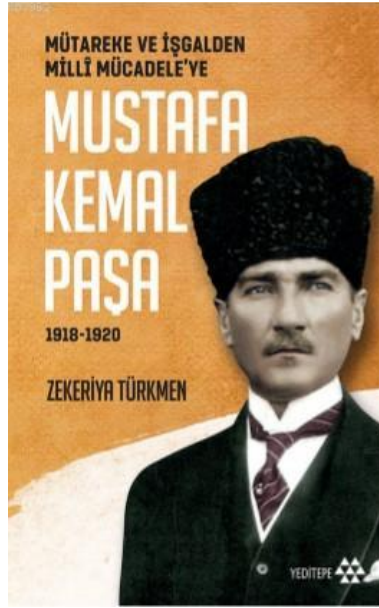
"Birinci Dünya Savaşı'nda Cemal Paşa" başlıklı üçüncü bölüm ise Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığına atanmasıyla başlar. Yazar, okuyucuya başta emeklilik uygulamaları ve kıyafet değişikliği olmak üzere Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığındaki çeşitli faaliyetlerinden bahseder. Dördüncü ordu kumandanlığına atanmasından sonra Cemal Paşa'nın iki buçuk sene arayla yaptığı iki kanal seferini ele alan yazar, Cemal Paşa ve Ermeniler konusuna ayrı bir başlıkta değinir ve bu arada Arap milliyetçiliği hareketlerine ilişkin olarak Cemal Paşa'nın kati tavırlarını ele alır. Ermenilerin tehciri konusunda Cemal Paşa'nın ne kadar hassas ve titiz davrandığından ve Ermeni kafilelerine karşı gösterdiği yakınlıktan bahseden yazar, paşanın zararlı faaliyetlerde bulunan Ermenilere karşı tepkisini de dile getirir.

Son bölüm ise "Cemal Paşa'nın Yurt Dışındaki Faaliyetleri ve Ölümü" başlığını taşımaktadır. 1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan gece Enver ve Talat Paşalarla birlikte yurt dışına çıkan Cemal Paşa'nın bu tutumu karşısında dönemin hükûmetinin aldığı tedbirler ve yargılama sürecinden söz eden yazar, paşanın Afganistan'daki faaliyetleri ile Moskova ve Almanya'ya gidiş gelişlerini de ele alır. Paşanın Afganistan'a yardım için başvurduğu Fransa'dan kısmi destek görmesi ise bize paşanın hiçbir resmî görevi olmamasına rağmen Fransa nezdindeki itibarını hâlen koruduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Artuç'un kitabının son bölümünde Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal ile mektuplaşmalarını ve millî mücadeleye olan inancını ve desteğini de görmekteyiz. Söz konusu bölüm Cemal Paşa'nın öldürülmesi, buna ilişkin iddialar ve cenazesinin Erzurum'a getirilmesi ile son bulur.

Artuç'un eserinin son derece akıcı ve sade bir dille yazıldığı söylenebilir. Kitapta Cemal Paşa yanlısı bir dil kullanıldığı; başarısızlıkları, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkileri sayesinde önemli görevlere gelebilmesi üzerine hiç vurgu yapılmadığı da göze çarpmaktadır. Cemal Paşa'nın başarısızlıkları "bahtsızlık" olarak nitelenmekte, paşa üzerine neredeyse hiç toz kondurulmamakta ve paşanın başarıları ön planda tutulmaktadır. Paşanın kitabın son bölümünde olması beklenebilecek "eserleri, nişan ve madalyaları" gibi alt başlıklar ilk bölümün sonunda ele alınmaktadır. Öte yandan II. Meşrutiyet konusuna ise giriş bölümünde ayrı bir alt başlık ayrılmıştır. Kitapta bazı imla ve yazım hataları da bulunmaktadır.

Bütün bunlara rağmen dayandığı kaynaklar ve bir döneme ışık tutması açısından söz konusu eser, literatürde önemli bir yeri haiz niteliktedir.

Yazarın kitabın konusu olan kişiye hayranlığının satırlara yansıdığını söyleyebiliriz. Cemal Paşa'nın yaptığı olumlu işler özellikle ön plana çıkarılmakta ve paşaya olduğundan daha fazla bir önem atfedilmektedir. Öte yandan olaylar, paşa ekseninde değil de başlıklara yansıyacak şekilde özne işleviyle okuyucuya aktarılmaktadır. Eserin başlangıcında eseri yüceltmeye yönelik kaynaklar ve tetkikler adlı bir bölüm bulunmaktayken böyle bir bölüm diğer iki eserde bulunmamaktadır. Kitap oluşturulurken aileden yaşayan üyelere referansla herhangi bir kaynak kullanılmamıştır. Fotoğraflar ve belgeler kitabın ek kısmında bulunmakta olup Cemal Paşa hakkında görsel intiba yaratması olumludur. Sonuç olarak *Cemal Paşa* adlı eser, olay-kişi ilişkisi, aile üyeleri ile irtibat kurmama ve yazarının bakış açısının öznelliği ön plandayken kaynak zenginliği nedeniyle de ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır.

Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1920)

Zekeriya Türkmen

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, 432 sayfa, ISBN: 978-605-7800-72-5.

Gülhatun ALİBAŞOĞLU*

Eserin müellifi Emekli Albay Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Türkmen'dir. Türkmen, 23 Haziran 1986 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden, 1996 yılında da Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi doktora programından mezun olmuştur. Yazar, Yakın Çağ tarihi alanında; Osmanlı askerî teşkilat tarihi, Meşrutiyet Dönemi, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi konularında çalışmalar yapmıştır. Kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır: *Vilayat-ı Şarkîye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914: Avrupalı Devletler Denetiminde Ermeni Meselesine Çözüm Arayışları*, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal*.

Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1920) adlı kitabı araladığımızda ilk olarak Millî Mücadele'nin hangi koşullarda gerçekleştirildiğini ve neden gerekli olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri ile karşılaşmaktayız. Paşa buradaki sözleriyle Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir hayat yaşaması gerektiğini belirtmektedir. Devamında ön söz kısmı ile müellif kitabın amacını okuyucuya aktarmakla beraber tarih yazımına dair eleştirilerini de belirtmektedir. Belgelerin geri planda tutularak rivayet ve söylemlerle gerçekleştirilen tarih yazımını eleştirmektedir. Ön söz kısmının birçok yerinde tarihî belgelerin önemini vurgulayan Türkmen, bu eserini de belgelere dayalı olarak kaleme aldığını belirtmektedir. Yazım biçimi olarak da bazı bölümlerde tarihî gerçeklere bağlı kalarak

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Harp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, gulhatunalibasoglu@gmail.com

edebî bir dil kullandığını aktaran Türkmen, Türk Millî Mücadelesi'nin bütün ayrıntılarıyla belgelere dayalı olarak ortaya konulmamış olmasını eksiklik olarak görmekte ve bu durumun Millî Mücadele konusundaki zihin karmaşasını beslediğini savunmaktadır.

Ön söz dışında kitap otuz iki bölümden oluşmakta; “Kaynakça”, “Dizin”, “Belgeler ve Fotoğraflar” adlı başlıklarla da son bulmaktadır. “Şişli'deki Konak” başlığını taşıyan ilk bölümde yazar aslında Millî Mücadele'nin ilk karargâhını ve işgal altındaki İstanbul'u betimlemektedir. Paşa bu konakta rütbece kendisinden üstün komutanları dahi ağırlamış ve ülkenin kurtuluşu için çözümler aramıştır. Kitapta, doğduğu şehrin elden gidişine tanık olan Mustafa Kemal Paşa'nın ailesinin İstanbul'daki hayatından da kesitler yer almakta ve paşanın ailesi özelinde göç etmeye mecbur kalan Balkan Türklerinin hissiyatı aktarılmaktadır.

Eserinde Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusuna nasıl kastedildiğini anlatan Türkmen, mütarekeyi Osmanlı Devleti'nin “ölüm fermanı” olarak nitelemiş ve Mütarekenin maddelerini askerî açıdan değerlendirmiştir. Zaten I. Dünya Savaşı'nda eriyen Osmanlı ordusu mütarekeden sonra da değişikliklere uğramış; bazı kolordular lağvedilirken bazılarının da yerleri değiştirilmiştir. Yazar, İtilaf Devletlerinin isteklerine göre düzenlenen Osmanlı ordusunun iç bölgelere çekilerek işgallerin kolaylaştırılmak istendiğini savunmakta ve birliklerinden terhis edilen askerlerin İstanbul'daki perişan hâllerini de Atatürk'ün gözünden aktarmaktadır. Mondros Mütarekesi'nin uygulanması hususlarında Damat Ferit Paşa'nın ve padişahın dirayet göstermemesi ile hükûmetin ümitsizlik hissi oldukça iyi yansıtılmıştır.

Devam eden bölümlerde Alman teşebbüsü olan Yıldırım Ordular Grup Komutanlığının nasıl kurulduğu, amacının ne olduğu ve Atatürk'ün bu komutanlığa nasıl geldiği aktarılmaktadır. Yazar, Yıldırım Ordular Grup Karargâhının Alman imparatorunun emellerine hizmet ettiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın da bu durumdan rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına atanması, Mondros'un imzalandığı ilk günler paşanın Adana'da direnişi nasıl örgütlemeye çalıştığı ve Yıldırım Grup Komutanlığının kaldırılması neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönüşü kitapta yer almaktadır.

Kitapta, Mustafa Kemal Paşa'nın Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a gelişinden Mayıs 1919'da Samsun'a gidişine kadarki süreçte İstanbul'daki faaliyetleri ve neler planladığı aktarılmaktadır. Paşa, İstanbul'da birçok isimle temas kurmuş, kendisinin tanınmasını sağlamış ve hükûmetin güvenini kazanmaya çalışmıştır. Bu süreçte İngilizlerin dikkatini çekmemek için de azami gayret sarf etmiştir. Yazar, bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişliğine nasıl getirildiğini aktarırken Millî Mücadele'nin başlamasında ve örgütlenmesinde önemli bir yere sahip olan Ordu Müfettişliği Teşkilatının ne olduğunu, nasıl kurulduğunu, görev ve yetkilerinin neler olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın bu görevi icra ettiği süreci ve bu görevin Paşa'dan alınmak istenmesinin nedenlerini aktarmaktadır. Türkmen, ordu müfettişliği makamının olağanüstü devirlerde oluşturulduğunu belirtmekte ve ordu müfettişi olarak seçilen komutanların hangi özelliklere sahip olması gerektiğini aktarmaktadır. Yazar, bu özellikleri şöyle sıralamaktadır: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında olması, partcilik yapmamış olması ve Kuva-yı Milliye ile ilgisinin olmaması. Buna göre Mustafa Kemal Paşa görünürde bu özellikleri karşılamaktadır.

Kurulan müfettişlikler ise şunlardır: I. Ordu Kıt'aları Müfettişliği, Yıldırım Kıt'aları (II. Ordu) Müfettişliği, IX. Ordu Kıt'aları (III. Ordu) Müfettişliği. Kitapta bu müfettişliklere hangi komutanların atandığı ve hangi bölgelerden sorumlu oldukları anlatılmaktadır.

Ordu müfettişliğinden farklı olarak mülkiye müfettişliğinin görevleri ve ordu müfettişliği ile aralarındaki farklar da kitapta belirtilmiştir. Buna göre mülkiye müfettişleri idari açıdan ortaya çıkan problemlerle ilgilenirken ordu müfettişlerinin hem askerî hem de mülki yetkileri vardı. Osmanlı hükûmetince belirlenen ordu müfettişlerinin görevleri arasında, yetkili oldukları bölgelerde silahları toplatmak, bölgelerindeki huzuru bozacak faaliyetlere son vererek asayişî sağlamak vardır. Yazar ayrıca istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinin de ordu müfettişlerinin önemli görevlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.

Türkmen, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı hususunda farklı görüşlerin olduğunu belirtmektedir. Buna göre bazı araştırmacılar paşanın Sultan Vahideddin ve Osmanlı hükûmeti tarafından Millî Mücadele'yi gerçekleştiresin diye gönderildiğini savunurken bazı araştırmacılar onun asayişî sağlamak için gönderildiğini savunmaktadır. Ordu müfettişi olarak seçilmesi, Sultan Vahideddin ile görüşmeleri ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmadan evvel 15 Mayıs 1919'da Sultan Vahideddin ile görüşmesinde Sultan Vahideddin'in "*Paşa, Paşa! Devleti kurtarabilirsin!*" şeklindeki hitabı padişahın onu Millî Mücadele için gönderdiği fikrini beslemektedir. Türkmen ise Mustafa Kemal Paşa'nın güvenilir olmasının yanında başarılı bir komutan olmasının onun ordu müfettişliğine getirilmesini sağladığını ve Millî Mücadele'yi desteklemek için değil asayişî sağlayarak İngiliz baskısına engel olması için Samsun'a gönderildiğini savunmaktadır.

Yazar, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı hususunda bilgi kirliliğinden de bahsederek, tarihçi olmayıp tarihçi gibi geçinenleri eleştirmektedir. Padişah tarafından 60.000 Osmanlı altınının paşaya verildiği yönündeki iddianın arşivlerde vücut bulmadığını ve mantıken bu iddianın tutmadığını savunmaktadır. Türkmen'e göre iddia edilen altın miktarının taşınması demek paşanın İstanbul'dan Samsun'a giderken 142 sandık ile beraber hareket etmesi anlamına gelmektedir, oysa bu kadar yüklü bir miktarla İtilaf Devletlerinin şüphesini çekmeden İstanbul'dan ayrılması mümkün gözükmemektedir. Yine Teşkilat-ı Mahsusa'nın liderlerinden Süvari Albay Hüsameddin Ertürk, padişahın örtülü ödenekten Mustafa Kemal Paşa'ya yüklü bir miktarda para verdiğini anılarında yazmakta ise de Türkmen, arşiv kaynaklarında bununla ilgili herhangi bir ize rastlanmamış olduğunu aktarırken anı ve hatıratların tarihî birer kaynak olarak kullanılmadan evvel arşivdeki bilgilerle karşılaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

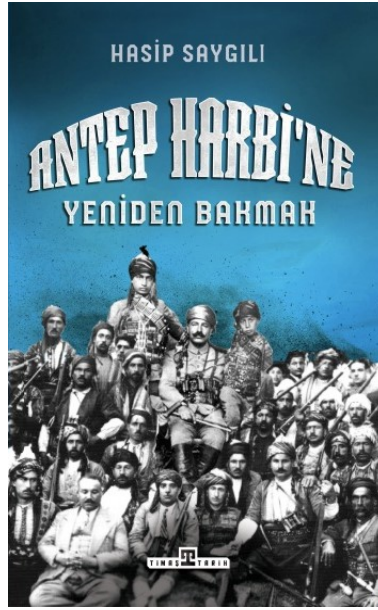
Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonraki faaliyetleri de kitapta yer almaktadır. Bu süreçte İstanbul ile aralarındaki telgraf savaşları, İtilaf Devletlerinin baskılarına boyun eğen hükûmetin Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki Millî Mücadele'ye destek veren davranışlarından dolayı kendisini uyarması ve en sonunda müfettişlik mntikasından geri çağırılması yazarın dikkat çektiği noktalardır. Türkmen, Mustafa Kemal Paşa'nın bu süreci çok iyi yönettiğini ve ordu müfettişliği görevini elinden geldiğince devam ettirmeye gayret ettiğini belirtmektedir. Yazara göre paşa, kendisine verilen görevin aksine Samsun'daki halkın örgütlenmesi için faaliyetlerde bulunmuş, mitingler düzenlenmesini ve

işgallerin protesto edilmesini istemiştir.

Kitabın devamında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Amasya'ya gidişi ve buradaki faaliyetleri, daha sonra Erzurum'a geçişi ve buradaki temasları, bu duruma karşı Osmanlı hükûmetinin tutumu, en nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkilerine son verilmesi detaylarıyla aktarılmaktadır. Tüm bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Kuva-yı Milliye'nin sistemli hâle getirilmesini yani Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Yazara göre Balkan Harbi'nin bozgunla neticelenmesi millî gururun kırılmasına sebep olmuş ve aşağılık kompleksi oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa kırılan gururu onarmak ve Türk milletini Millî Mücadele'ye inandırmak için uğraşmıştır.

Kitapta Osmanlı hükûmetlerinin işgallere ve Kuva-yı Milliye'ye karşı tutumunu karşılaştırabilmekteyiz. Buna göre Damat Ferit Paşa hükûmeti çaresizliğe hapsolüp İtilaf Devletlerinin baskılarına boyun eğip, Anadolu'daki Millî Mücadele'ye baskılardan dolayı engel olmaya çalışırken kendisinden sonra gelen Ali Rıza Paşa, İtilaf Devletlerinin baskılarıyla baş edebilmiş ve aynı zamanda Kuva-yı Milliye hareketine destek olabilmıştır. Gizliden gizliye Kuva-yı Milliye'ye asker, silah ve para gönderilmesini sağlamıştır. Türkmen'e göre Damat Ferit Paşa döneminde Anadolu ile kopan ilişkiler Ali Rıza Paşa döneminde tekrar kurulabilmiştir. Yazar iki farklı hükûmetin iki farklı tutumuna vurgu yaparak devlet kademelerindeki insanların devletin bekasındaki etkisini de göstermektedir. Yine kitapta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu genel hatlarıyla aktarılmış ve Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girmesindeki etkileri, Almanya ile olan münasebetleri belirlemedeki tutumlarına da yer verilmiştir. Yazar, sonuç kısmında Millî Mücadele'nin temeline, "Üçler Misakı"na, vurgu yaparak kitabını noktalamıştır.

Biçimsel olarak incelediğimizde yazarın bazı bölümleri edebî bir üslupla kaleme alarak esere renk kattığını görmemizin yanında, dönemin şartlarını betimlemesi anlatımı güçlendirmiştir. Eser oldukça sade ve duru bir dille yazılmıştır. Dipnotlara sıklıkla başvurulması ve zengin kaynak kullanımı kitabın güvenilirliğini artırmıştır. Kaynakların ağırlıklı olarak birincil kaynaklar olması da akademik bir eser için oldukça önemlidir. Kitabın döneme ait fotoğraflarla ve haritalarla zenginleştirildiğini de görmekteyiz. Türkmen, kitabın sonunda arşiv belgelerini ekleyerek, tarih yazımında belgelerin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Ben ve benim gibi araştırmacılar için kaynakça ve belgeler yol gösterici olacaktır.

Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak

Hasip Saygılı

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 382 sayfa, ISBN: 978-605-08-4532-7

İlknur AKTÜRK*

Türk Kurtuluş Savaşı'nda övgüyü hak eden mücadelelerden biri, gazi şehir Antep'in savunmasıdır. Şahin Bey, Kılıç Ali, Şehit Kâmil, Karayılan gibi, Antep'in şanlı direnişinin sembolü sayılan isimler bugün hafızamızda canlılıkla yerini korumaktadır. Bu isimlerle beraber mücadelede elbette halkın takdire şayan azmine de dikkat çekilmesi gerekir. Motivasyon kaynağını vatanın kutsiyetinde ve dokunulmazlığında bulan Antep halkı, ülkenin dört bir yanında olduğu gibi burada da Türk milletinin kanıyla elde ettiği toprakları canı pahasına korumakta eşi az görülür bir kararlılık örneği sergilemiştir. Mamafih asla unutulmamasının lüzumuna inandığımız böylesi devirlerin kıymet-i harbiyesi, sebeplerinin tespit ve tetkik edilmemesi hâlinde eksik kalacaktır.

Tarihî olay ve olgular arasında sebep-sonuç ilişkisinden söz edildiği hâlde sonuca odaklanmak alışlagelmiş bir durumdur. Buna kolaycılık dersek de belki yanılmamış oluruz. Hatta başarısızlıkların, yenilgilerin gündeme alınmasının devletin itibarına hâle getireceğine dair inanış söz konusudur. Oysaki yavan bir tarihçilik anlayışından kurtulmak için olayların hamasi yaklaşımdan uzak, Türk milletinin geleceğine yarar sağlayacak şekilde ele alınması, bazı çevrelerce pek hoş karşılanmasa da bizce tarihî bir ödevdir. Hasip Saygılı'nın yeni kitabı *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak* sözünü ettiğimiz yaklaşıma paralel tarzda ortaya konulmuş bir çalışmadır.

Hasip Saygılı'nın subaylık geçmişiyle akademisyen kimliği birleşince askerî ve tarihî meselelere olan yaklaşımındaki hassasiyet gayet iyi anlaşılmaktadır. Saygılı'nın, Antep Harbi'ne dair bu kitabının bize önemli ipuçları verdiği kanaatindeyiz. Bu kitap, sözünü ettiğimiz gibi hamasetten uzak bir yaklaşımla

* Lisans Mezunu, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Eskişehir, iakturk45@gmail.com

kaleme alınmış olup, Antep Harbi'ne dair yerinde tespitlerle literatüre katkı sağlayabileceği iddiasındadır. Öyle ki yazar, kitabın ön söz kısmında bu iddiasını çeşitli yönlerden ortaya koymakta, Antep Harbi'nin pek değinilmeyen yönlerine vurgu yapıp tespitlerde bulunmaktadır.

Kitap, ön söz dışında dört bölümden oluşmaktadır. Her birinin kendi içinde alt başlıklara ayrılıp detaylandırıldığı bölümlerden ilki olan “Ermeniler, Mondros ve İngiliz İşgali” başlıklı bölümde; harbe yaklaşılırken Türk-Ermeni ilişkilerinden Antep'te bir Ermenistan devletinin kurulması fikrine, İngilizlerin işgalinden Fransızlarla işgal bölgesi değişimine kadar birçok meseleye değinilmiştir. Bu bölümde özellikle dikkat çekilmesi gereken husus, yazarın Ermenilerin Antep Harbi'ne gidilen süreçteki rolüne atıfta bulunmasıdır. İşgalin müsebbibi olarak yalnızca Batılı devletleri düşünmemek gerektiğini vurgulayan yazar, Türk-Ermeni ilişkisine yakından bakmanın Antep Harbi'nin derinlerdeki sebeplerini doğru teşhis etmeyi kolaylaştıracağını savunmaktadır. Türklerle Ermeniler arasında her alanda var olan dengenin 19. yy.ın son çeyreğinden itibaren bozulup Ermenilerin devlet kadrolarında ve ticaret sahasında Türklerin önüne geçtiği gerçeğini atlamayan yazar, bu bölümde çeşitli alıntılara yer vererek farklı görüşleri tartışsa da genel geçer kabullerden olan, Türklerin askerlik vazifesinin onları Ermenilerin bu sahalardaki başarısından uzak tutmaya yeterli bir sebep olduğu görüşüne katılmamıştır. “*Gayrimüslimler gibi yaygın mektepleşme, ticari ve sosyal sahada kurumsallaşma Türklerde mevcut değildi. Bu durum, Antep için söylersek Ermeniler lehine makasın açılmasına fırsat verdi.*” (s. 32) sözleri, yazarın konu hakkındaki görüşünü özetler niteliktedir.

“Savunma İçin Teşkilatlanma ve Fransız İşgali” adlı ikinci bölümde; harbin hemen öncesinde yaşananlar etraflıca ele alınmıştır. Antep ve havalisinde artık teşkilatlanmaya başlayan millî cemiyetler; Antep savunmasında halkı birleştirici ve motive edici bir ortam hazırlayan miting; Şehit Kamil ve Şahin Bey gibi sembollerin şehadeti değinilen konulardan bazılarıdır. Antep Harbi'ne yaklaşıldıkça teşkilatlanmış çeşitli gruplarla beraber savunmada sembol isimlerin şehit edilmesinin artık Antep halkını mücadeleye hazırladığı konu edilmiştir. Kitabın genelinde olduğu gibi bu bölümde, Millî Mücadele'nin mimarı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün doğal olarak Antep savunmasındaki dahline de bir anlamda vurgu yapılmaktadır. Bu durum, kitabın ön söz bölümünde yazarın değindiği, savunmanın İstanbul veya Ankara'dan destek alınmadan yürütüldüğü görüşüne itirazına da bir dayanak niteliğindedir. Yazar Antep'teki savunmayı Millî Mücadele'den bağımsız bir harp olarak görmemekte, bu görüşünü şu sözleriyle yansıtmaktadır: “*Antep savunması zaten hudayinabit denilen türden bugünkü Türkiye topraklarında 1918-1922 yıllarında yürütülen Millî Mücadele'den ayrı bir harp değildir. Dirayetli kurucu liderimiz Mustafa Kemal Paşa'nın sevk ve idare ettiği Millî Mücadele'nin bir parçasıdır.*” (s. 14)

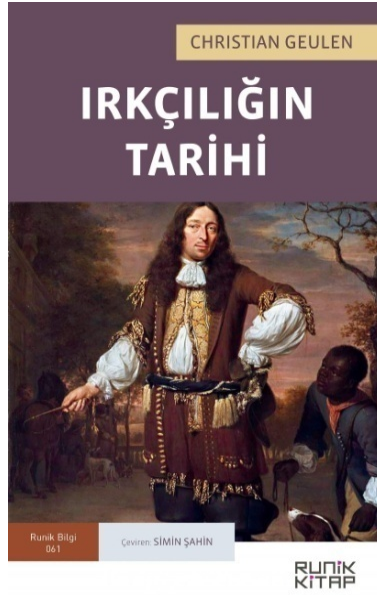
Kitabın üçüncü bölümü “Antep Harbi Başlıyor” adını taşımakta ve burada harbin başlangıcından Antep'in Fransızlara teslimine kadar yaşananların üzerinde durulmaktadır. Bu bölüm harbin bütün sıcaklığıyla izlendiği, çeşitli bölgelerde vuku bulan hadiselerin aktarıldığı bölümdür. Açlık, sefalet ve ikmallsizlik sonucu şehrin düşman eline teslim olmasına rağmen Antep halkının ve silahlı gücün kararlı mücadelesinin neticesinde şehre “Gazi” unvanının verilmesi temas edilen noktalardandır. Mustafa Kemal Paşa'nın harbe dair değerlendirmelerine de bu bölümde yer verilmiştir. Vatanperver Anteplilerin ciddiye

almadığı, Fransız Kuvvetleri Komutanı General Gobo'nun Antep halkına yönelik beyannamesi de dikkat çeken kısımlardan biridir. Yazar bu bölümü sonlandırırken “Antep Niçin Düştü?” alt başlığında, Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'nın daha çok stratejik yönde görüşlerine yer vermiştir.

“9 Şubat'tan 25 Aralık'a” başlıklı dördüncü ve son bölümde ise Antep'in düşman eline geçmesinden işgalin son bulup Ermenilerin ve Fransızların şehri terk etmesine kadar gelişen süreç ele alındıktan sonra harple ilgili bazı yan etkenlere değinilmiştir. Bunlar; Antep savunmasında dışarıdan destek alınıp alınmadığının tartışılması, komşu şehirler Maraş ve Urfa'nın Fransızlara karşı duruşlarının Antep savunmasında motive edici etkisi, Antep destanının kahramanları ve çeşitli kaynaklara dayanılarak şehit sayısının değerlendirilmesidir. Yazarın bu bölümde, Ali Nadi Ünler'den naklettiği, Antep savunmasındaki dirayetli subayların ve kendi çabalarıyla mücadeleye katılan eşrafın isimlerini liste hâlinde vererek Antep kahramanlarının bir kısmına da olsa yâd edilmeleri adına bir vefa borcunu yerine getirme gayretinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kitap, derli toplu bir değerlendirme yazısının ardından, genişçe yer ayrılan “Ekler” bölümüyle son bulmaktadır. “Kaynakça” bölümünün zenginliği göze çarpmaktadır ve kitabın titiz bir çalışmanın eseri olduğunu gösterir niteliktedir. Döneme ait birçok fotoğrafın yer aldığı “Albüm” bölümünün de kitabı içerik anlamında zenginleştirdiğini söyleyebiliriz. Bunların dışında şema, tablo, harita, kroki, fotoğraf ve istatistiki bilgilerle metin desteklenmiştir.

Yazar Hasip Saygılı'nın başta değindiğimiz, hamasi yaklaşımdan uzak tarihçiliği, meseleleri derinlerde yatan sebepleriyle ele alarak gün yüzüne çıkarmak konusundaki gayreti pek alışık olmadığımız bir tutumdur. Öyle ki yazarın zaman zaman bu tutumuna yönelik eleştirilerle karşılaştığını da biliyoruz. Hâlbuki bazen, acı da olsa yaşananları açıklıkla ele alıp tartışabilmek, eminiz ki Türk tarihçiliği adına zarardan ziyade fayda sağlayacaktır. Böyle bir yöntemin benimseyicilerinin artmasının, dünya kamuoyunda bugün karşı karşıya kaldığımız problemleri çözebilmek noktasında da elimizi güçlendireceği kanaatinde olduğumuzu belirtmeliyiz. Bu açıdan yaklaşıldığında *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak* kitabının önemli bir boşluğu dolduracağına ve sadece Antep Harbi ile ilgili değil, diğer tarihî meselelere yaklaşım konusunda da ufuk açıcı bir rehber mahiyetinde olacağına inanmaktayız.

İrkçiliğin Tarihi

Christian Geulen, Çev. Simin Şahin

İstanbul, Runik Yayınları, 2021, 120 sayfa, ISBN:978-625-7513-07-4.

Tarık YALDIRAK*

Alman tarihçi Prof. Dr. Christian Geulen tarafından Münih'te 2017 yılında yayımlanan kitap, 2021 yılının Mayıs ayında *Runik Kitap* tarafından, Simin Şahin'in çevirisiyle yayımlanmıştır. Yazar ırk ve ırkçılık kavramlarının siyasi ve gündelik hayatta çok sık kullanılmasına rağmen üzerinde yeterince inceleme yapılmadığını ve bu sebeple insanların zihninde müphem bir imge olduğunu ifade etmektedir. Geulen, eserini, bu belirsizliğin giderilmesine ve son dönemde Avrupa'da yükselen ırkçılığa karşı mücadeleye akademik bir katkı sunmak amacıyla kaleme almıştır. Kitapta öncelikle kavramsal bir tartışma yapılmakta, daha sonra Antik Çağ'dan günümüze, ırkçılık uygulamalarının geçirdiği değişimler incelenmektedir.

İrkçilik, yabancıların karalanması ve dışlanması yoluyla, abartılı bir şekilde, üstünler ve değersizler kategorileri oluşturan sonsuz bir mücadele öğretisidir. Özellikle kriz dönemlerinde öz güvenleri tehlikeye giren topluluklara aidiyet vadetmektedir. Dünyanın nasıl olduğu ile değil, nasıl olması gerektiğiyle ilgilenmektedir. Arzu edilen dünyanın bilginin ve iradenin kuvvetiyle yaratılabileceğine inanmaktadır. Temeli insanlar arasındaki eşitsizlik fikrine dayanmakla birlikte, aslında evrenselci anlayışın bir parçasıdır. Her insan bir ırka mensup olduğundan, kimse dışarıda kalmamakta ve böylece, bütün bir resim elde edilmektedir.

Antik Çağ'da Yunanlılar arasında *Helen* ve *barbar* ayrımı yapılırdı. Bu iki kavram, onlar için, aynı zamanda hukuk ile kanunsuzluğun, düzen ile kargaşanın ve kültür ile iptidailiğin ayrımıydı. Ancak kimse dünyanın barbarlar olmadan daha iyi bir hâl alacağını düşünmezdi. Onları bir realite olarak kabul eder;

* Öğretmen, MEB, Düzce, tyaldirak@hotmail.com

kendileri için bir tehdit, tehlike ya da hastalık olarak değerlendirmezlerdi. Romalılar da ele geçirdikleri yerlerdeki kültürleri sadece asimetrik düşünce tarzları olarak değerlendiriyordu ve kendileri için bir tehlike oluşturduklarını düşünmüyorlardı. Ancak Roma'nın Hristiyanlığı benimsemesiyle birlikte bakış açısı değişti. Bu süreçte, Germenlerin ve Doğu Avrupalıların tasvirlerinde bir yoğunlaşmanın başladığı görülür. Artık kendi kültürlerini onlara karşı korumaları gerektiğine inanıyorlardı ve dışlayıcı bir kavram olarak *barbar* yerine *pagan*, *Yahudi* ya da *kâfir* ifadelerini kullanıyorlardı.

Irk kavramı ilk kez İspanya'da, XV. yüzyılda Müslümanlar yarımadadan tamamen sürüldükten sonra, zorla Hristiyanlaştırılan Müslümanlar (Konversolar) ve Yahudiler (Marranolar) için kullanılmıştı. Bu gruplar dışarıdan bakıldığında Hristiyan gibi görünse de gizli bir şekilde asıl dinlerini yaşıyorlardı. İnsanlar, sadece vaftiz olmak suretiyle, Hristiyan oluyor ve Hristiyan topluluğunun parçası hâline geliyordu. Birbirinden çok farklı insan gruplarını, inançla bir arada tutabilmek mümkün gözükmediğinden bunun yerine, doğal bir bağ ortaya atılması gerekti. Bu bağ da soy ve kökene dayanan ırk kavramıydı. Irk, inancın yerini alarak toplumu düzenlemenin ve dönüştürerek birleştirmenin aracı olarak kullanıldı. Bu kelime zaman içinde bütün Avrupa dillerine yayıldı. XVI ve XVII. yüzyıllarda neredeyse bütün kolektif oluşumlar için kullanılır oldu. 1784'te tarihçi Georg Forster ırk kavramını "*kendine özgü karaktere sahip grup*" diye tanımlamıştır. Irk, kanda yatan, bu nedenle görünür olmayan, belirli bir grup insanın kökeninde gizlenmiş varlığın ifadesiydi. Toplumu birleştirmek için icat edilmişti.

Coğrafi Keşifler ile başlayan Avrupa yayılcılığı, Avrupalılarda mevcut olan ırkçı düşüncenin bir sonucu olduğunu değil de; Avrupa yayılcılığının, modern Avrupa ırkçılığının ortaya çıkmasını mümkün kıldığını düşünmek daha doğru olur. İlk bilimsel ırk sınıflandırması XVII ve XVIII. yüzyıllarda Avrupalıların Amerika'daki yerlileri anlatan raporlarına dayanıyordu. Aydınlanma Çağı düşünürlerinin insan doğasını rasyonalize etmelerinde ırk kavramı önemli bir yet tuttu. Çünkü bu kavram yeryüzündeki insanları, kilisenin öğretilerinin dışında doğal bir temele dayanarak tarif edebilmeyi mümkün kılıyordu. Irk teorisinin sistematik açıklamaları Avrupalıların kendilerini yüceltmesinin bir aracı olarak kullanıldı. Beyaz ırkın zihinsel, estetik ve ahlaki üstünlüğü coğrafi ve fiziki çalışmaların yanı sıra tarih çalışmalarıyla da ispat ediliyordu. XIX. yüzyıla gelindiğinde, beyaz ırkın kendinden daha ilkel olan ırkları kontrol etmeye hakkı olduğu düşünülürdü. Bu düşünce emperyalizmin, işgal ettiği ülkelere boyun eğdirmesinde fikrî temel olarak kullanıldı.

Doğanın artık Tanrı iradesiyle yaratılan ve değişmez bir yapı olduğu düşünülüyordu. Lakin doğadaki değişimler, önceden belirli olan bir planın aşamalarıydı. İlk kez Lamarck, canlı türlerinin çevrelerine uyum sağlayarak değiştiğini varsaydı ve bireysel edinilen özelliklerin sonraki nesle aktarıldığını ileri sürdü. Daha sonra Darwin, çevresiyle *tür* arasındaki dengeyi deneme-yanılma yoluyla sağlayan sürecin *doğal seçim* ile gerçekleştiğini iddia etti. Bu mekanizmanın itici gücü ise *tesadüftü*. *Evrin teorisi* adı altına sistemleştirilen bu kuramın Aydınlanma Çağı düşüncesindeki modellerle, tarihle ve ilahi yaratılışla hiçbir ilgisi yoktu. Bu düşünceleri devre dışı bırakmıştı.

Yazar Prof. Dr. Christian Geulen'e göre, ırk teorisi evrim teorisinden etkilenmemiştir. O, daha çok Aydınlanma Çağı'ndan bu yana giderek silikleşen doğa, tarih ve biyolojinin hayalî dünyalarını bir araya

getiren bir kurgudur. XIX. yüzyılın ortasında Fransız diplomat Gobineau tarafından yazılan *İnsan Irklarının Eşitsizliği* isimli kitap, ırkçı düşüncenin en önemli eserlerinden biri hâline geldi. Gobineau'ya göre, "Bir ırk diğerlerinden farklılaşmakta ne kadar başarılı olursa, ilerlemesi ve uygarlığı o kadar yüksek olacaktı." Gobineau'nun *cazibe* diye adlandırdığı fetih dürtüsünün, *itme* diye adlandırdığı münhasırlık dürtüsünün yerini aldığı ölçüde bu başarılı ırk, yabancı, daha az farklılaşmış ırklarla tekrar karışır ve uzun vadede çöküşü kesinleşirdi.

XIX. yüzyılda yükselen milliyetçilik fikrinde, ırkçı düşünce önemli bir rol oynamamıştır. Ancak ulusun sözde iç ve dış düşmanlarına karşı mücadele fikri ırkçı düşüncüyü etkin kılmıştır. Ulusun kendinin, depolitize edilmesi, etnikleştirilmesi ve biyolojik bir unsur hâline getirilmesi suretiyle ırkçılık, milliyetçiliğin aşırı bir türü hâlinde formüle edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da Yahudi topluluğu en yüksek entegrasyon seviyesine ulaştı. Bu, milliyetçiliğin bir başarısıydı. Aynı zamanda hem Yahudi olmanın hem de Alman ulusunun bir parçası olmanın mümkün olduğunu gösterdi. Fakat bu durum ırksal olarak saf bir Alman ulusu düşüncesiyle çelişiyordu. ırkçı düşünce milliyetçi burjuva arasında giderek yaygınlık kazandı ve Yahudilere, sadece Alman ırkının düşmanı olarak değil, dünyadaki tüm ırklar için tehdit olduğuna dair olumsuz nitelikler yüklendi. XX. yüzyıla geldiğinde modern bilim ırkçılık ideolojisine dâhil olup onu yeniden kurguladı ve pratik uygulamalarını gerçekleştirdi.

1883'te Francis Galton tarafından insan ırkının ıslah edilmesi için *öjeni* terimi ortaya atılmıştı. Öjeni, sağlıklı insanların üremesinin yasaklanması yoluyla en sağlıklı kişilerin çocuk sahibi olmasını sağlayarak sağlıklı bir ırk meydana getirme düşüncesi idi. Kronik hasta, fiziksel ve zihinsel engellilerin çocuk sahibi olması 1890'ların başında ABD ve İskandinav ülkelerinde yasaklandı. 1920'li ve 1930'lu yıllarda öjeni ve nüfus bilimi, uygulama odaklı bilimlerin en yenilikçi olanı olarak kabul edildi. ırkçı düşünce en büyük tırmanışını Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti döneminde gerçekleştirdi. ırkçılık onlar için yalnızca III. Reich propagandası ve biyomedikal araştırmalar için gerekli bir araç değildi, aynı zamanda tüm politik ideolojisinin ve uygulama sahasının merkeziydi. İnsan davranışlarında kalıtsal öğelerin mi yoksa çevresel faktörlerin mi daha ağır bastığı konusundaki tartışmalarda, ırkçı düşünce kalıtsal olanın etkili olduğunu savunurken; sosyalistler çevresel etkenlerin daha belirleyici olduğunu iddia ettiler. Bu doğrultuda SSCB'de çevrenin birincil etken olduğu bir öjeni anlayışı kabul edildi. Uygulamada istenmeyen insanların yer değiştirmesi yerine aç ve yoksul bırakılmaları öngörüldü.

1905 yılında Japonların Rusları mağlup etmesi, Avrupalıların, üstünlüklerine dair inancına bir darbe vurmuştu. Bu doğrultuda ırkçı uygulamalar iç politikadan dış politikaya doğru kaydı. Daha güçlü ve daha iyi olan ırkın, öncelikle hayatta kalma mücadelesinden zaferle çıkması gerekiyordu. Bunun için de kendilerini savaşta kanıtlamaları gerekirdi. ırkçı düşünce en önemli işlevini XX. yüzyılın ortasında II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirdi. ırkçılık kitlesel imhaların ne sebebi ne tetikleyicisi ne de itici gücüydü. Gerçekleşen katliamları, ırkların hayatta kalma kabiliyetini göstermesi bakımından doğal bir süreç olarak görülmesini sağladı. Savaştan sonra insan biyolojisi bilimlerinde, öjeniden genetiğe bir kayış oldu. Genetik ise ilk vadettiği umutları boşa çıkardı, kısa süre içinde bir genin belirli bir özelliğin ifadesi

olmadığı anlaşıldı. Bir gen birden fazla özellikle ilgiliydi. Bu da ırkçı düşünceyi ne fikrî alanda ne de uygulama sahasında güçlendiriyordu. Irkçı düşünce ile ilgili şunu belirtmek gerekir ki, ırkçılık kesinlikle özcülük değildir. Asla doğanın kendisine değil, kendi kendini değiştirme bilgisine atıfta bulunur. Doğayı arzu edilen ideale göre biçimlendirmek ırkçılığın ölçüsüdür.

Yazarın ırkçılığın tarihsel sürecini, Antik Çağ'dan bu yana, Avrupa merkezinde ele aldığı görülmektedir. Aynı dönemde Orta Doğu'da, Asya'da, Çin'de ya da Afrika'da insanlar farklı kültürlerle karşılaştığında ne düşündüklerine dair bilgiler yer almamaktadır. Aynı şekilde Romanlıların ele geçirdikleri yerlerde karşılaştıkları kültürleri nasıl algıladıklarından bahsedilmekte ancak işgal edilen bölgenin halkının Romalıları ve Roma kültürünü nasıl algılandıklarına ilişkin incelemede bulunulmamaktadır. Yazar, evrim teorisinin ırkçı düşünce üzerinde etkisinin olmadığını iddia etmektedir. Bu, oldukça tartışmalı bir meseledir. Kitap çok daha uzun sayfalar sürecektir meseleleri kısaca ele almıştır. Dolayısıyla içerdiği konular hakkında çok önemli tespitler olsa da, derinlemesine bir incelemelerden mahrumdur.

Türkiye'de *ırk*, *ırkçılık*, *etnik* ve *ulus* kavramları çoğu kez özensiz bir şekilde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Irkçılık gelişigüzel kullanılan bir suçlama konumuna gelmiştir. Kavramların özensiz ve hatalı kullanılması insanların entelektüel yetilerini dumura uğratmakta ve tutarsız düşüncelere sevk etmektedir. Türkiye'de *ırkçılık* alanında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu kitap, çoğu kez hakaret ifadesi olarak kullanılan, zihinlerde belirsiz bir imgeye sahip olan *ırkçılık* meselesini tarihî perspektiften anlatarak okuyucunun zihninde belirgin bir imaj yaratmaktadır. Bu açıdan yapılan çeviri de Türk entelektüel dünyasına olumlu bir katkıdır.

Çelik Kanatların Kırılışı

Muhittin Şimşek

İstanbul, Alfa Yayınları, 2022, 360 sayfa, ISBN: 978-625-4495-33-5.

Akay YÜKSEL*

Eserin yazarı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, 1998 yılında Marmara Üniversitesi Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezinin müdürlüğünü yapmıştır. 2003-2015 yılları arası Türkiye Lokomotif ve Makine Sanayi A.Ş. (Tülomsaş) yönetim kurulu üyeliği yapmıştır. 2003-2007 yılları arasında millî eğitim bakanının danışmanlığını yapmış, çok sayıda yerli ve yabancı projelere başkanlık yapmıştır. 2008 yılından bu yana, Kazakistan'da bulunan Ahmet Yesevi Üniversitesi mütevelli heyeti üyesi ve Marmara Üniversitesi öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Prof. Dr. Muhittin Şimşek'in, *Devrim Otomobili: Yarım Kalan Devrim Rüyası*, *Kalem ile Kâğıdın Aşkı* ve *Saklı Kentin Sırdaşı* başlıklı çalışmaları TRT tarafından belgesel olarak yayımlanmıştır.

Yazarın incelediğimiz kitabı *Çelik Kanatların Kırılışı*, 2022 yılında Alfa Yayınları tarafından basılmıştır. 360 sayfadan ibaret olan eser; “Önsöz”, “Giriş”, “Şükrü Er”, “Türk Hava Kurumu Kuruluyor”, “Polonyalı Mühendisler”, “Neler İmal Edilmişti?”, “Üretilen Uçaklar ve Akıbetleri”, “İhraç Edilen Uçaklar”, “Gazi Uçak Motoru Fabrikası”, “Niçin Başarısız Olundu?”, “1940-1950 Türkiye'nin Sosyoekonomik ve Siyasal Durumu”, “Suçlu Kim?”, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Havacılık ve Olaylar”, “Sonuç Yerine” ve “Kaynakça” kısımlarından müteşekkildir.

Kitabın “Önsöz” bölümünde yazar, tarih boyunca insanlığın “Biri sıfırın keşfi diğeri de tekerleğin keşfi” olarak iki önemli keşfi olduğundan bahsederek matematik ve mühendisliğin gelişiminin teknolojik gelişimdeki önemini vurgulamıştır. Motorların icat edilmesiyle birlikte endüstrileşmede yaşanan

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tokat, akayyuksele@hotmail.com.

gelişmeler ve kitle üretime geçiş vurgulanmıştır. Motor gücünden faydalanılarak geliştirilen kara ve deniz taşıtları “Daha hızlı nasıl olabilir?” sorusuyla hayal gücünün sınırlarını zorlamıştır. Yazar, Türklerin uçma arzusuna örnek olarak; 1632 yılında Hezarfen Ahmet Çelebi adında Müslüman Türk bilgininin Galata Kulesi’nden kuş kanatlarına benzer bir araçla İstanbul Boğazı’ndan süzülerek Üsküdar’da yer alan Doğancılar Meydanı’na inmesini anlatmıştır. Bu olay mühendisler tarafından bilimsel bulunmasa da Türklerin uçma merakının tezahürüdür. Dünyada uçağa ilk binen kadın da 30 Kasım 1913 tarihinde Ata Paşa’nın torunu öğretmen Belkıs Şevket Hanım olmuştur. Cumhuriyet döneminde de Atatürk’ün “İstikbal göklerde” sözünden de anlaşılacağı gibi havacılığın gelişmesi çok önemli bir hadise olarak öne çıkmaktadır.

Kitabın “Şükrü Er” başlığı altında, 1948 yılında İTÜ’den tayyare yüksek mühendisi olarak mezun olan, Etimesgut uçak fabrikasında işçi ve usta olarak çalışan, üniversiteyi bitirdikten sonra THK uçak fabrikasında etüt bürosu şefi olarak görev yapan, Türkiye’de makine endüstrisi alanında birçok kurumda görev alan, Türk uçak sanayisinin 1950 ve 1960’lardaki macerasını en iyi bilen, THK’nın uçaklara takılacak motoru üretecek olan Etimesgut uçak motoru fabrikasının hikâyesini yazan Şükrü Er ile İTÜ uçak mühendisliğinden yeni mezun olan Mustafa adında bir gencin arasındaki diyaloglar verilmiştir. Bu bölümde Şükrü Er, Mustafa’ya, makine sanayisinde sanayi devrimi ile yaşanan gelişmelerden başlayarak yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti’nde zor şartlara rağmen başta Mustafa Kemal Atatürk ve Nuri Demirağ gibi fikir öncülerinin destekleriyle, sermayedarın olmadığı, “toplu iğne bile yapamayacak kadar sanayileşmeden” mahrum olan 1930’ların Türkiye’sinde demir yolu ve havacılığın gelişmesinden ve Türk Kuşu Havacılık Okulunun açılışından bahsetmiştir.

“Türk Hava Kurumu Kuruluyor” başlığı altında, Mustafa Kemal Atatürk’ün Millî Mücadele’yi başlattığı günden vefat ettiği güne değin dilimizin, kültürümüzün, ekonomimizin dış etkilerden arınması için bulduğu çözüm yollarından ve uçak sanayisinin nasıl geliştiğinden görsellerle desteklenerek bahsedilmiştir. Bu bölümde, hava sanayisinde Türkiye’nin ABD ve İngiltere’den çelik üretimi için talep ettiği yardımdan ve Karabük Demir Çelik fabrikasında yaşanan gelişmelerden bahsedilmiştir. Türk-Alman yakınlaşmasının sonucu olarak yapılan anlaşma sonucu 7 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketinin (TOMTAŞ) kuruluşu ve görsellerle tanıtımı yapılmıştır. Türk hava savunma sanayisinden bahsedilirken Yeşilköy’deki tayyare mektebine girip tayyareci olan Vecihi Hürkuş’tan da söz edilmiştir. Vecihi Hürkuş, ganimet olarak Yunanlılardan ele geçirdiği motorlardan yararlanarak kayıtlardaki ilk sivil uçak olan uçağı 28 Ocak 1925’te uçurmuştur. Sonrasında uçak yapımı için çalışmalarına devam etmiştir. Vecihi Bey Eylül 1932’de “Vecihi Sivil Tayyare Mektebi”ni açmıştır. Burada Türk gençlerini havacılığa alıştırarak çağdaş tayyareciler yetiştirmiştir.

Kitabın “Polonyalı Mühendisler” başlığı altında, Polonya’dan Türkiye’ye gelen mühendisler tek tek tablo üzerinde tanıtılmış ve kendileri hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir.

“Neler İmal Edilmişti?” başlığı altında, THK atölyesi tarafından imal edilen planörler, prototip parçalar, akrobasi uçağı için imal edilen kanatlar, uçak motorları görsellerle ve sayısal verilerle desteklenerek

tanıtılmıştır.

“Üretilen Uçaklar ve Akıbetleri” başlığı altında, THK uçak fabrikasında üretilen uçaklar hakkında teknik özelliklerini de içerecek şekilde tablolarla ve görsellerle uçakların tanıtımı yapılmıştır.

Yine “İhraç Edilen Uçaklar” başlığı altında, birçok ülkeye satılan uçakların teknik özellikleri ve üretim aşamaları tanıtılmıştır.

“Gazi Uçak Motoru Fabrikası” başlığı altındaki bölümde fabrikanın açılışından, amaçlarından, öne çıkan yöneticilerinden ve fabrikada üretilen malzemelerden bahsedilmiştir. Fabrikanın beklentileri karşılayamaması konusundaki sebeplere; Batılı devletlerin karşısında Türk müteşebbislerin yalnız kalması, kısa zamanda en mükemmel sonuçların istenmesi, uluslararası alanda tanıtımının yapılamaması, Türk mamulü olan bir ürüne sırf yerli olduğundan şüphe ile bakılması, “yabancı olan daha sağlamdır” düşüncesi gösterilmektedir.

“Niçin Başarısız Olundu?” başlığı altında, THK uçak ve motor fabrikalarının kapanışında siyasal ve toplumsal nedenler, Truman doktrini ve Marshall planı çerçevesinde dışa bağımlılığın doğurduğu sonuçlar anlatılmıştır.

“1940-1950 Türkiye’nin Sosyoekonomik ve Siyasal Durumu” başlığı altında, bu yıllar arasında Türkiye’nin ithalat-ihracat rakamları tablo üzerinde tartışılmıştır. Gelir dengesizliğinden, hastalıklardan, arz-talep dengesizliğinden, sürekli yapılan zamlardan, vurgunculuktan, karaborsacılıktan ve bunlara yönelik alınan sert tedbirlerle ekonomik gidişatı kontrol altına alma yöntemlerinden bahsedilmiştir. 1948 yılında Türkiye’nin ulaşım planlamasıyla ilgili hazırlanan “Hilts” raporunda demir yolları yerine kara yollarının ulaşımında esas alınarak geliştirilmesine yönelik kararlar alındığı belirtilmiştir. “Thournburg” raporuna göre Türkiye’yi Amerikan sermayesinin kalkındırabileceğine yönelik tedbirlerden bahsedilmiştir. “Barkel” raporuna göre tarım ve teknik idari personellerin yetiştirilmesinin kalkınmada öncelik arz ettiği vurgulanmıştır.

“Suçlu Kim?” bölümünde çağımızdaki savaşın karşılığı endüstri ve ekonomi savaşı olarak nitelendirilmektedir. Bu savaşı kaybetmemizde en büyük etken olarak ise basından ve büyük etiketli diplomalı sahte şöhretlerden, yöneticilerden, politikacılardan bahsedilmiş ve kusurlu bulunmuştur. Özellikle havacılık ve mühendislik alanındaki ilerlemenin durması, bu ekiplerin dağılması ve fabrikaların atıl hâle getirilmesinde imkânlardan faydalanamayan, davaya sahip çıkamayan fabrika yöneticileri olan subaylar suçlanmıştır. Endüstri lehine yazılar yazmayan gazeteler tenkit edilerek basının ticaretle karışık davranışlarının Türk endüstrisinde yıkıcı bir rol izlediği anlatılmıştır. Bu bölüm de dâhil olmak üzere kitabın tamamına yakınında bazı mektuplara yer verilmiştir. Bu mektuplar genellikle fabrikada çalışan mühendislerle aittir.

“İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Havacılık ve Olaylar” başlığı altında 1939’dan başlanarak 1945 yılına kadar, havacılıkla ilgili gelişmeler ve olaylar kronolojik olarak sıralanmıştır.

“Sonuç Yerine” bölümünde ise teknik detaylardan tekrar kitabın başındaki duygu bölümüne geri dönmüş ve kitaptaki olayların anlatıcısı konumundaki Şükrü Er’in genç adama tavsiyeleri sıralanmıştır.

Millî savunma sanayimizin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmış ve genç Mustafa ile Şükrü Er'in duygusal ayrılış sahnesi anlatılmıştır. Bu anlamda sonuç bölümü, aradaki teknik ve uzun bölümlerden sonra giriş bölümü ile birleşik gibi oluşturulmuş, konu toparlanmış ve bir bütünlük sağlanmıştır. Kitapta tüm alıntılar için dipnotlara, yararlanılan arşiv bilgilerine; kitap, tez, hatıratlar ve süreli yayınlara da yer verilmiştir. Kaynakça bölümüne baktığımızda Cumhuriyet Arşivi, Amerikan Dışişleri Arşivi ve Türkiye'de havacılık alanında yazılmış birçok eserden faydalandığı görülmektedir. Bu anlamda da zengin bir araştırma yapıldığı anlaşılmaktadır.

Prof. Dr. Muhittin Şimşek, *Çelik Kanatların Kırılışı* adlı bu eserinde genel olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hava harp sanayisine büyük önem veren, İkinci Dünya Savaşı'nda da bu faaliyetlerine devam eden Türkiye'nin uçak fabrikalarını kurma sürecinden bahsetmiştir. Bu sürecin öncesi ve sonrası değerlendirilmiş, başarısızlıklarının nedenlerine vurgu yapılmış, bu süreçle birlikte ülkenin genel durumuna ve tarihsel olaylara ışık tutulmuştur.

Sâmiha Ayverdi

MEKTUPLAR-2

Annemarie Schimmel

Mektuplar-2

Sâmiha Ayverdi, Annemarie Schimmel, Haz. Didem Havlioğlu, Samiha Uluant
İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2015, 232 sayfa, ISBN 978-605-4750-19-01.

Fatma KURT*

1905 yılında İstanbul'da doğan Sâmiha Ayverdi, 1923'te Süleymaniye İnas Rüşdiyesini bitirmiş, ardından özel bir programla eğitimine devam etmiştir. Fransızca ve keman dersleri alan Ayverdi erken yaşta zengin bir kütüphane ve babasının aydın çevresi ile tanışmıştır. Eserlerinde Sultan Reşad, Vahdettin dönemlerini; II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki zamanını; Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, İstiklal savaşlarını; Cumhuriyet devrindeki gözlemlerini yansıtmış ve bilhassa toplumun kaybettiği değerler üzerinde durmuştur.

Hırkaîşerif Ümmü Kenan Dergâhı postnişini Kenan Rifâî, Sâmiha Ayverdi'nin dünya tasavvurunda önemli bir rol üstlenmiştir. Rifai'nin onu yazmaya teşvik etmesiyle başladığı yazarlık serüveni topluma yön veren İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü, Yahya Kemal Enstitüsü, Türk Ev Kadınları Kültür Derneği ve Kubbealtı Akademisi cemiyetlerindeki konferansları ile devam etmiştir.

Kendisine gelen tüm mektupları cevaplayan Ayverdi, dönemin başbakanına, bakanlarına, parti ve belediye başkanlarına yazdığı mektuplarla da toplumsal konulardaki hassasiyetini paylaşmıştır. Çok sayıda roman, hikâye ve nesir yazılarına imza atan Ayverdi 1993'te vefat etmiştir.

1922 doğumlu Annemarie Schimmel, Türkçeyi Almanya'da doktora yaparken öğrenen bir bilim insanıdır. Türkiye ile bir şiir üzerinden tanıştığını söyleyen Schimmel, Türkiye'ye ilk ziyaretini 1952 yılında yapmıştır. Cemile Kıratlı ismiyle Türk dergilerinde Alman sanatı üzerine makaleler yazmaya başlayan Schimmel, eski şiirin ve halk edebiyatının Türkiye'deki aydınlarca küçümsendiğine şahitlik

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul, fatma.kurt@stu.fsm.edu.tr

eder ve Marburg'daki bir Türk öğrencinin İstanbul'daki mutasavvıf ablaları olarak anlattığı Sâmiha Ayverdi'nin toplantılarına katılır. Ayverdi ile 1953 yılında başlayan arkadaşlıkları uzun yıllar devam eder. Bu süreçte Almanya'ya geri dönen Schimmel ile Ayverdi arasında mektuplaşma başlar, Türkiye'ye döndüğünde Ankara'da ikamet ederken mektuplaşmalar bir süre daha devam eder. Schimmel'in tasavvufa olan ilgisi ve Türk kültürüne olan hayranlığı bu mektupların özünü oluşturur.

Kitap, modern Türkiye'nin geleneği ikinci plana ittiği ve pusulasını modern Batı'ya çevirdiğini ilan ettiği yılları anlatan Ayverdi ve Schimmel'in, kırk yıl süren mektuplaşma ile dönemin tarihini ve biri Doğulu, diğeri Batılı olan iki dost kadının entelektüel meraklarını bizlere anlatıyor.

1953 yılında başlayan mektuplaşma Ayverdi'nin 1993 yılında vefatına kadar devam ediyor. Eserde mektupların kronolojik olarak sıralanmasına önem verilmiştir.

Eserdeki ilk mektuplarda, İslam, tasavvuf ve Doğu-Batı tarihi gibi konular tartışılırken, devam eden mektuplarda, Batılı bir bilim insanı olan Schimmel'in Türkiye'ye yerleşmesiyle birlikte gündelik hayatta karşılaştığı mevzular konu ediliyor. Bilim tarihi ve İslam kültürü açısından iki önemli ismin kısıtlı imkânlarla birbirlerine ulaştıkları bir dönemde kaleme alınan bu mektuplar didaktik olmaktan çok, sohbet dili ile okuyucunun empati kurmasına yardımcı oluyor.

1953'te Schimmel'in yazdığı ilk mektupla yazışmalar Türk-Alman mukayesesi ile başlıyor. Schimmel akademide gördüğü soğukluğu, Türkiye'den getirdiği muhabbet ve sevinçle eritmeye çalıştığını ancak bunun mümkün olmadığını yazıyor. Bu mektubundan, öğrencilerine Sâmiha Ayverdi'nin *İstanbul Geceleri* adlı kitabını okuttuğunu anlayabiliyoruz. Bir tür kültürel elçilik görevi üstlenen Schimmel'e cevaben Ayverdi "*Ezel gününde biliştığım Cemile Hatun*" hitabıyla bir mektup kaleme alıyor. Ona iman sayesinde, arkadaşlarıyla yaşadığı üzüntü veren durumdan kurtulabileceğini hatırlatıyor.

1954 yılında Ayverdi'nin Schimmel'e yazdığı mektubunda "*Siz memleketinizin bağrında uyandırılmış bir çerağ, beşeriyete ışık saçıcı bir Mevlevi çerağı olarak düşünmek ve görmekle*" derin bir bahtiyarlık hissettiğini anlatır. Okuduğu tasavvuf kitaplarından bahseden Schimmel'le yazışmaları yıl boyunca devam eder.

Ayverdi'nin Schimmel'in Türkiye hasreti için verdiği teselli ise şöyledir: "*Müsamaha, sabır ve tevazu bizim Almanya'da çarpan kalbimizin içinde bol bol, boy boy mevcut, biz ne kadar derviş isek o da o kadar öyledir. Ne çare ki kader bir kısmımızın toprağını Türkiye'ye bir kısmımızınkini de Almanya'ya atmış.*" Aynı yıl Ankara'ya davet edilen Schimmel için "*Gerek camiamız gerek Türk milleti böyle müstesna bir köprüden azami derecede sevinmelidir. Zira sen ne yalnız Almanya'nın ne de Türkiye'nin malısın. Sen insanlığa mal olmuş anonim bir irfan abidesisin.*" ifadelerini kullanır. Bu cümlelerinden de anlaşılacağı üzere Ayverdi ve Schimmel arasındaki bağ, aynı tasavvuf yolunun yolcuları olma hususudur. Dönemin din karşıtı sert havasında iki farklı kültürün buluşturduğu iki insan arasındaki yazışmalarda, dayatılan maddi dünyaya karşı manevi bir dünya kurma çabası anlaşılmalıdır.

1955 yılındaki yazışmaların, Ankara'ya yerleşen Schimmel'in dönemin akademi dünyasında yaşadığı sıkıntılar ve Mevlevilik ile ilgili Türkiye'nin diğer şehirlerindeki arayışlar etrafında döndüğü anlaşılıyor.

Ayverdi'nin aile hayatındaki sorumlulukların fazlalığı mektuplarda dikkat çekici bir şekilde görülüyor. İki yazarın yazmayı düşündükleri eserlerin tasarımı hakkında konuşmaları da mektuplarda yer alıyor.

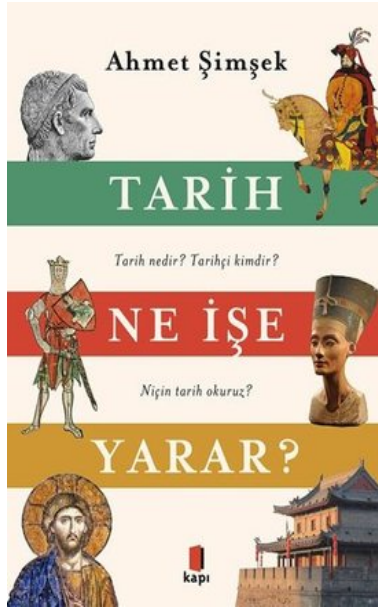
1956 yılının aralık ayından sonra yazışmalar seyrekleşmiştir. 1958 yılında Pakistan'a seyahat eden Schimmel Pakistan'dan çok etkilendiğini aktarmıştır. Ankara'daki rutinin dışında daha mistik bir coğrafyaya seyahat eden Schimmel ülkenin kültüründen etkilendiğini ve *İkbal* hakkında birçok kongreye ve konferansa katılacağını anlatır. Ve mektubunu "*Fi aman Allah*" diyerek sonlandırır.

1977 yılındaki mektubuna da "*Selamun aleykum*" diyerek başlayan Schimmel, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a konferanslar için yaptığı seyahatlere değinir ve mektubunu yine "*Fi aman Allah*" diyerek bitirir. Mektupların seyrinden de anlaşılacağı üzere Schimmel'in Doğu toplumlarındaki mistisizmi arayışı Pakistan'da doruğa çıkmıştır ve Schimmel Türkiye'deki Batı etkisinden çok bu coğrafyada mutlu olmuş görünmektedir. 1978'de Pakistan'dan yazdığı mektupta kendisini bir derviş olarak tanımlamakta ve mektubu yine aynı biçimde sonlandırmaktadır. Schimmel'in Hindistan'da Mevlevileri bulduğunu yazdığı 1981 tarihli mektubundan, artık kendisini tasavvuf ve Türk kültürünü anlamaya ve tanıtmaya adanmış anlaşılabilir. 1987 tarihli mektubunda Harvard'da kalmaya karar verdiğini ama Türkiye'ye Mevlana'yı ziyaret etmek için gelmek istediğini yazan Schimmel, 1988 yılında yazdığı mektupta Türkiye ziyaretinde tesadüf ettiği, şehirlerin değişiminden memnun olmadığını şu satırlarla dile getirir:

"İstanbul'dan İzmir'e geçtim. Oradan Ankara'ya, iki gün Tokat ve Amasya'ya gittim, ikisini çok beğendim. Bizim zavallı Konya da ne hâle geldi. İçim parça parça oldu. Ne kadar muazzam değişiklikler oldu bu memlekette. Amma ve lakin çok şükür eski dostların kalpleri, gönülleri eski zamanlarda olduğu gibi aşk ve muhabbetle dolu."

1991'de Sâmiha Ayverdi'nin "*Bana yazacak olursan lütfen ya çok kalın ve siyah kalem ya da daktilo ile yaz zira gözlerimde zaaf alameti olduğu için çok güç okuyorum.*" diyerek başladığı kısa mektupla birlikte yazışmaların da sonlandığını görebiliyoruz.

Son bölümünde Profesör Schimmel ile ilgili yapılan haber metinleri, röportaj ve fotoğraflar bulunan kitapta, kırk yıl süren yazışmalar kronolojik olarak, sadeleştirilmiş bir dil ile kaleme alınmıştır. Eser 1953-1991 yılları arasında Türkiye'deki maneviyatçı düşüncüyü, Sâmiha Ayverdi Hanım'ın özel ve cemiyet hayatından okuma şansını sunarken, diğer yandan Batılı bir bilim insanının Doğu'yu ve mistisizmi aradığı Türkiye'yi onun gözünden anlatmaktadır. Kitap okuyucuya dönemin madde ve mana tanımları, Mevlevilik, tasavvuf gibi evrensel değerler etrafında birleşen bir hayat felsefesine eşlik eden sessiz, derin bir şekilde yaşanan dindarlığı, eski şiirle, Türk tarihinin izlerinde yeniden keşfetme çabasını Batılı bir kâşif olan Schimmel ve ona rehberlik eden Sâmiha Ayverdi'nin dünyasından kurgusuz, gerçek ve kronolojik bir şekilde, tarihî bir kesit olarak sunmaktadır.

Tarih Ne İşe Yarar?

Ahmet Şimşek

İstanbul, Kapı Yayınları, 2022, 158 sayfa, ISBN: 978-625-7706-92-6.

Muhammed Haşim BAŞER*

Kitabın yazarı Ahmet Şimşek, lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünde tamamlamıştır. 2000 yılında yüksek lisans ve 2006 yılında doktora tezlerini tarih eğitimi alanında vermiştir. 2010'da tarih eğitim doçenti, 2016 yılında ise profesör olmuştur. Yazar Tarihyazımı Çalıştayını eş başkanı, ISHE (Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu) Düzenleme Kurulu üyesi ve TUHED (Türk Tarih Eğitimi Dergisi) ile Tarihyazımı dergilerinin başeditörüdür. Birçok kitabın da başeditörlüğünü yapmıştır. Şimşek, şu anda İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesinde profesör doktor olarak çalışmaya devam etmektedir.

Kitap giriş, iki kısım ve onların alt başlıklarından oluşmaktadır. Yazar, ön sözde insanların tarihi sıkıcı, seilmeyen bir alan olarak gördüğünden, buna örnek olarak, okullarda tarihin zor ve işe yaramaz bir ders olarak görüldüğünden bahsetmiştir. Kitabı yazarken 5N1K yönteminden yardım aldığına ve tarihin bireyler, toplum ve devlet açısından ne işe yaradığını ayrı ayrı incelediklerine değinmiştir. Bütün bunları yazarken, insanları sıkımayacak popüler bilim dilini kullanarak farklı bir yazım tarzı benimsediğini söylemiştir.

Giriş kısmı III. Mustafa ile ilgili bir hikâye ile başlıyor. III. Mustafa Rusya karşısında ittifak arayışında Prusya'ya da elçi göndermiş ve özellikle astrolog istemesini tembihlemiştir. Çünkü padişah astroloji, fal gibi şeylere aşırı derecede inanmaktadır. Prusya kralı ise kullandığı üç münecimi tavsiye etmiştir: Tarih ve eski insanların tecrübelerinden yararlanmak, talimli bir ordu ve dolu bir hazine. Yazar Prusya kralının bu cevabı sayesinde şu anki Almanya'nın kurulduğunu, başarının tarih ve tecrübeyle sağlanabileceğini

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, muhammedhasim.baser@stu.fsm.edu.tr

söylüyor. Yazar daha sonra Türkiye'deki sınavlarda uygulanan sistemi eleştiriyor. Yazara göre sınav sistemi sebebiyle tarih ezbere mahkûm ediliyor, bu da tarihe karşı olumsuzluk doğuruyor.

Yazar girişin sonlarında bilim alanında yapılan harcamalara değiniyor. “Tarih alanı için AR-GE bütçesi olur mu?” sorusuna da yanıt veriyor. Son olarak kitapta yüz binlerce tarihçinin, sordukları sorularına cevap bulmak için araştırma yaptıklarını, tarihin sandığımızdan daha yararlı olması gerektiğini söylüyor.

Birinci kısımda “Tarih aslında nedir?” sorusuna cevap veriliyor. Yazar, Yahya Kemal'in üç şiiriyle bu soruya yanıt arıyor. İlk olarak tarihin “Akıncılar” şiiri ile fetih ve asker mi olduğunu, ikinci olarak “İtrî” şiiri ile müzik mi olduğunu ve son olarak “Süleymaniye'de Bayram Sabahı” şiiri ile de mimari mi olduğunu soruyor. Ona göre tarih bunların hepsini kapsamaktadır.

Tarih kavramı Türkçede üç farklı anlama gelir. Birincisi, olup biten şeylere tarih denmesidir, buna “yaşanan tarih” de denir. İkincisi, bir konuda uygun şekilde araştırma yapıp bunların yazılma süreciyle birlikte ortaya çıkmış bilgilere denir, buna “yazılan tarih” denmektedir. Üçüncüsü ise zaman birimi olan ve “yıl” kavramına karşılık olarak kullanılan tarihtir.

Tarihin alt dallara ayrılma sebebi, daha kolay araştırılabilsin ve öğrenilebilsin dindedir. Konu bağlamında siyasi tarih, ekonomik tarih; mesleki bağlamda bilim tarihi, hukuk tarihi; milletler bağlamında Türk tarihi, Rus tarihi; bölgeler bağlamında Balkan tarihi, Afrika tarihi ve tarihyazımı bağlamında mikro tarih, sözlü tarih örnekleri verilebilir.

Tarih sadece olaylardan ve kişilerden oluşmaz; yaşadığımız toplumu anlamada, dünyadaki gelişmeleri fark etmede, bugünü daha iyi anlamada ve yaşanan olaylarda daha düzgün perspektifler geliştirmemizde katkı sağlayarak, kendimizi mekân ve zamanda daha doğru konumlandırmamızı sağlar.

Tarihin yapılması kadar yazılması da önemlidir. Çünkü tarihi yapan, tarihi yazan kişinin yaptığı araştırmalar sonucu ortaya çıkar. Örneğin 5 tarihçi 5 aynı kaynağı kullandığı hâlde 5 farklı tarih ortaya çıkarabilir. Bunun sebebi, her ne kadar nesnel olmaya çalışılsa da farkında olarak veya olmayarak çeşitli öznelliklerle yazılabilesidir.

Uluslaşma hareketleri sonucu tarih önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü halklar tarih aracılığı ile özünü ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda her ulusun tarihçisi, kendi ulusu hakkında en eski ve insanlık tarihine ilk katkısını araştırmaya başlamıştır. Devamında tarihin nedenselliği yani tarihteki her bir olayın sonucunun başka bir olaya neden olması keşfedilmiştir.

Yazar bu konudan sonra tarihin nasıl yalan söylediğinden bahsediyor. Tarihteki belgelerin yalanlar üzerine kurulabildiğinden fakat bu yalan tarihi ortaya çıkaran bir tarihin de olduğunu söylüyor.

Bir hukuk profesörünün ceza maddelerinde şahitliğin önemini vurgulamak için yaptığı bir deney, tarih açısından da önemlidir. Profesör bazı öğrencilerine talimat vererek onları tartıştırır. Sonrasında diğer öğrencilere farklı zaman dilimlerinde bunu anlatmalarını ister. Bir kısmı olayın yaşandığı gün, diğerleri ise farklı günlerde yazar. Bunun sonucunda ortaya farklı söylemler çıkmıştır. Bazıları ayrıntıları unutmuş, bazıları ise olayın sebebini farklı nakletmiştir. Tarihte olayları nakleden belgeler de ayrıntılar konusunda çoğunlukla güvenilmezdir.

Alman tarihçi Mortman, her olaya üç derecede yaklaşılması gerektiğini söyler. Bunlar mümkün olaylar, muhtemel olaylar ve muhakkak olaylardır. Mümkün olaylar sağlam kanıtlarla kanıtlanamayan ancak olması mümkün olaylardır. Muhtemel olaylar, kanıtları farklı biçimlerde sunulmuş ancak olayın kanıtlarının bazı niteliklerinden çoğunun teyit edildiği olaylardır. Muhakkak olaylarsa kanıtları hakikati reddedilemez olanlardır.

Tarihçiler insan olmasından kaynaklı perspektif sahibidirler, dolayısıyla taraflı bir yazım gerçekleştirirler. Bu, tarihsel bilginin tamamen yanlı olduğu anlamına gelmez. Peki, elimizdeki belgeler, kaynaklar ne kadar güvenilirler? Nitekim modern tarihçiler konu ettiği tarihsel olaylara, kişilere şahit olmamıştır. Bu sebeple ellerindeki imkân, olayların şahitleri veya paydaşları tarafından bırakılan kanıtları sorgulamaktır. Eldeki kaynaklar tarihçinin çalışma sınırlarını belirler. Tarihçi ise ait olduğu kültür, tarihî dönem ve yaşadığı bölgenin ideolojik anlayışı itibarıyla taraflıdır.

Tarihi eş zamanlı olarak ele almak daha faydalıdır. Böylece daha kapsamlı bir tarih bilgisi ve bilinci elde edebiliriz. Aynı olayın farklı coğrafyalarda etkisini gözlemleyebiliriz. Buna örnek olarak Fransız İhtilali'ni verebiliriz. Olayın direkt yaşandığı Fransa ile Osmanlı'nın durumları ihtilalin başlangıcında farklıydı. Fakat Osmanlı'nın çok uluslu olması hasebiyle bu ihtilalden daha sonraları fazlasıyla etkilendiğini görebilmekteyiz.

Tarihçilerin araştırmaları sırasında dikkat etmesi gereken en önemli ilke, olay ve olayın gerçekleştiği zamanın şartlarını paralel incelemesidir. Bunu yapmamaları büyük bir hatadır ve anakronizme neden olur. Örneğin Osmanlı'daki kardeş katli meselesini günümüz şartlarıyla değerlendirmek bir hatadır. Çünkü o dönemin şartlarında bu olay devletin devamlılığı ve birliği için yapılmaktadır.

Geçmiş bilgisi sözlü olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Fakat M.Ö. 3200 yılında Sümerler yazıyı bulunca bu durum yavaş yavaş değişmiştir. Tarih artık sözlü olmaktan çıkarak yazılı olmaya başlamıştır. Çünkü yazı kalıcıyken, sözler gelip geçicidir ve farklı şekillerde aktarılabilmektedir.

Tarihte sıradan insanlar yok muydu? Örneğin İskender Hindistan'ı alırken bir ordusu ve ordusunda da farklı insanlar vardı. Fakat tarih İskender'in Hindistan'ı aldığını söyler, ordusundan bahsetmez. Bu elbette ki tarihçinin elinde olan bir durumdur. Tarihçi isterse ordudaki sıradan bir insanı da yazabilir. *“Tarihi incelemek aslında tarihçiyi incelemektir.”* diyor yazar. Yani tarihsel bilgi üretim sürecinde tarihçi belirleyici roledir. Yazar, tarihi yazanın önemine burada da bir vurgu yapmıştır.

Tarihçilerin insanüstü bir çaba sarf ederek, tarafsız, verileri değerlendiren bir bilgisayar gibi nötr olması beklenir. Teoride gerekli görülse de bunun uygulamada yapılması neredeyse imkânsızdır. Tarihçinin nesnelliği sınırlıdır. Yaşadığı toplum, zihniyet, kültürel ortamı ve çevresi bunları sınırlayan unsurlardandır. Tarihçi ise bu etkilere boyun eğmemelidir.

Tarihte nesnellikten söz edilemez. Tarih araştırmacıları kendi birikimlerini, toplumsal yapıya bağlı olarak yorumlayıp kurgulayan kişilerdir. Aslında tarihçi, birçok sayısız olgu içinden bazı olguları tarih konusu yapıp, tarihe kendi düşünce ve yapısını katar.

Birinci kısımda daha çok tarihyazımı, nedensellik ve nesnellik üzerinde durulmuş, “Tarihi yazarken

nelere dikkat edilmeli?” gibi sorular yanıtlanmıştır. Nesnelliğin tarihyazımında ne kadar mümkün olduğu cevaplanmıştır. Nedensellikte ise tarihyazımında olayların nedenlerinin sorgulanmasından, nedenselliğin yoruma, yorumun da değer yargılarına bağlı olduğundan söz edilmiştir.

İkinci kısımda yazar “Tarih bir işe yarar mı?” sorusunu cevaplıyor. Antik dönemlerde tarih yazmak ve okumak isteğe bağlıydı. Okuryazarlık sınırlı olduğundan daha çok Herodot’un da içinde olduğu yüksek sosyete tarafından veya hükümdarın isteği ile yazılırdı. Yazar, iktidar sahiplerinin tarihî meşruiyetlerini pekiştirme amaçlı yazdırdıklarından da bahsediyor. Buna Bilge Kağan’ın Orhun Kitabesi örnek verilmiştir. Kendi meşruiyetlerini pekiştirme amaçlı olarak bu kitabeleri diktirmiş ve tarihe iz bırakıp kendilerini ölümsüzleştirmişlerdir. Tarihte bunu birçok hanedan ve devlet yapmıştır.

Modern dönemde ortaya çıkan modern bilim ve kürsüleşme sonucu tarihe millî görevler verildi. Bu görev millî kimliğin inşasıdır. Her bir ulus kendi geçmişini eskiye taşıma ve bunu icat etmeye çalıştı. Bu bağlamda tarih bir millete kendi kimliğini veren bilim olarak tanımlanmıştır.

Modern ulus devletlerin doğuşuyla birlikte vatandaş kavramı ortaya çıktı. Tarih vatandaşlık eğitimi için en önemli unsur olmuştu. İnsanların, ait oldukları milletin geçmişte başardıklarıyla gurur duymasına imkân sağlayan, kahramanların gençler için rol modeli olduğu bir alan hâline gelmişti. Fakat dijital imkânların gelişmesiyle, öğrencinin anlatılanlarda tutarsızlık keşfetmesi durumunda öğretmen veya ders kitaplarına güvensizlik oluşabilir hâle geldi.

Tarih vatandaşlığın önemli bir yönüdür. Okulda öğretilme nedenlerinden biri de budur. Bireysel ve kolektif başarı dersleri verip, güçlü bir ulusal kimlik oluşturmayı ve ulusal sadakat sağlamayı amaçlar. Tarih daha bilgili olmayı sağlar ve bize kolektif grup olarak kim olduğumuzu gösterir.

Yazar öğrencilerinden “Tarih birey olarak bize ne sunabilir?” sorusuna cevap vermelerini istediğinde klişeleşmiş bir cevap olan “Tarih, geçmişten ders almamızı sağlar.” cevabını alıyor. “Birey olarak ne katar?” sorusuna cevap verememelerinin sebebi olarak ise Türkiye’deki tarih eğitiminin devlet/millet merkezli olmasından kaynaklı olduğunu söylüyor. Tarihin kahramanlara, antlaşmalara, savaşımlara odaklandığından ve sıradan insanları göremediğimizden bahsediyor. Örneğin İstanbul fethinde Fatih Sultan Mehmed bilindir, fakat orada yeniçerilerin ve sipahilerin hayat hikâyesi yoktur. Bu sebeple bireyin öyküsünün olmadığı bir tarihin bireysel katkısını düşünmek zordur. Yazar, dünya ülkelerinin tarih derslerinde yaşadığı ana sorunun bu olduğunu söylüyor.

Tarih okumak insanları daha iyi tanımayı sağlar. Çünkü insanlar aslında benzerdirler. İnsanların kültürlerinin farklı ortamlara adaptasyonu nedeniyle birçok farklılığın olduğu ortaya çıkar. Bu da empati kurmayı kolaylaştırır. Temelde insanlar her zaman aynı şeyleri istemiştir: zenginlik, güvenlik mutluluk, güç vb. Bu da insan doğasının sabitliğini gösterir.

Tarih insana bugünün toplumsal olaylarını ve gidişatını geniş perspektif içinde anlayabilmek için veri ve beceri sunabilir. Tarih insanların ön yargılı fikirlerini yıkar; örneğin İslamofobi, ırkçılık gibi derslerin, kültürlerin entegre ettiği ön yargılardan insanları kurtarır. Televizyonlarda hakikat olarak gösterilen geçmişle ilgili yorumları düzeltme bilgisini sağlar. Okuduklarımızı eleştirel gözle okumayı, doğruluk ve

gerçekliklerini sorgulamayı sağlar. Ahlak olgusunu güçlendirmeyi sağlar. İnsana kimlik sağlar. Bu da modern devletlerin tarihten beklediği bir şeydir. Ayrıca yazar güncel sorunlardan kaçıp tarihe sığınanların olduğunu ve tarihin keyifli bir okuma alanı olduğunu da söylemektedir.

Türkiye’de tarihçiliğin değeri anlaşılmasa da İngiltere ve Amerika’da tarih bölümünü tamamlamak kişinin birçok iş imkânı için önünü açmaktadır. Bunlar arasında dışişleri gibi hükûmet pozisyonları, gazetecilik, turizm danışmanlığı, miras danışmanlığı, müze ve kütüphanede çalışmak, halk tarihi ile ilgili projelerde yer almak vb. vardır. Tarihin iş konusunda bir başka faydası da geçmişte yaşayanlardan ve yaşananlardan dersler alıp daha verimli çalışmayı sağlamasıdır.

Topluluklarda var olan ön yargılar tarihyazımını etkileyen unsurlardan biridir. Ön yargılar bir süre sonra kalıp yargıya dönüşüp diğer toplumu ötekileştirir. Ötekileştirilen bu toplum eksik ve kusurlu görülmeye başlanır. Eksik ve kusurlu gördüğümüz biri hakkında gerçekleri öğrenmemiz zordur. Çünkü o kişi kafamızda bir kalıp içerisindedir ve onu o kalıptan çıkarmak istemeyiz.

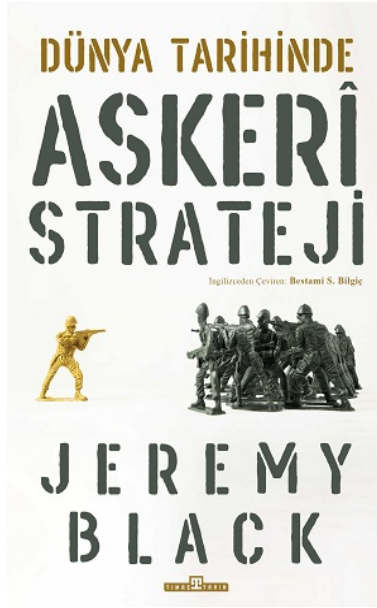
Yazar kitabın sonlarında, sosyal medyada bulunan bilgilerin doğruluğuna değinmiştir. Bu bilgilerin gerçekliğini sorgulama yöntemlerini göstermiş ve örneklerle açıklamıştır. Sonuç kısmında ise insanların tarihî kişiliklerden nasıl etkilenip tahtadan kılıçlar, kamıştan oklar yapıp onların repliklerini taklit ettiklerinden söz etmiştir. Araştırma ve yazım sürecinde, kendini kahraman yerine koyan veya gerçekleşen olaylardan bugün bile etkilenme durumu sebebiyle tarihçilerin perspektiflerinden bağımsız bir tarihin olmadığını söylemiştir.

İkinci kısımda tarihin topluma faydası, devletlerin tarihten olan beklentisi konuları anlatılmıştır. Bu kısımda tarihin, tarihçiye bireysel olarak katkılarından da söz edilmekte, tarihi neden öğrenmemiz gerektiği açıklanmaktadır.

Kitapta genel olarak yalın ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır fakat zaman zaman dil ağırlaşarak, felsefi sorularla anlamayı zorlaştırmıştır. Fazlasıyla alt başlık kullanımı bazen okuyucuyu sıkabilmekte ve bu başlıkların bazen birbirinden bağımsız olması anlatımda kopukluklara neden olabilmektedir.

Kitapta kullanılan resimler içeriği zenginleştirmiş ve kitaba renk katmıştır. Ayrıca şiirler ve kişilerin söylediği sözler üzerinden anlatımlar, filmlerde kullanılan sözler ve zaman zaman hikâyelerle verilen örnekler okumayı daha keyifli hâle getirmiştir.

Kullanılan kaynakların sayısı beklenmedik şekilde fazladır. Bu da eserin oluşturulma sürecinde harcanan emeği kanıtlamaktadır. Tarih öğrencilerinin okuması gereken kitaplar arasında gördüğüm bu kitap tarihçiler ve toplum için, tarihin kendilerine ne gibi katkılarda bulunduğunu öğrenmede, bilginin doğruluğunu araştırmada ve tarihyazımında nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi konularda bilgilendirici bir içeriktir.

Dünya Tarihinde Askerî Strateji

Jeremy Black, Çev. Bestami S. Bilgiç

İstanbul, Timaş Tarih Yayınları, 2021, 432 sayfa, ISBN: 978-605-08-3594-6.

Muharrem Selçuk ÜNAL*

Jeremy Black, Exeter Üniversitesinde tarih profesörü olarak çalışmaktadır. Türkçeye çevrilen kitapları şöyle sıralanabilir: *Savaş ve Dünya* (Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2009), *Bütün Zamanların Yetmiş Büyük Savaşı* (Oğlak Yayınları, İstanbul 2006), *Neden Savaşıyoruz?* (Güncel Yayıncılık, İstanbul 2005), *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağ'da Savaş Sanatı* (Kitap Yayınevi, İstanbul 2003), *Dretnot, Tank ve Uçak* (Kitap Yayınevi, İstanbul 2003), *Efsane Komutanlar ve Zaferleri* (Timaş Yayınları, İstanbul 2014). Yazar, *Dünya Tarihinde Askerî Strateji* kitabını Bestami S. Bilgiç'in Nisan 2021'de yaptığı çeviri ile okurlarına sunmuştur. Eserinde stratejinin küresel boyutunu, büyük karar verici şahsiyetlerin meseleleri doğru veya yanlış anlayabilmeleri üzerinden analizlerine yer verilmiştir. Kitap ön söz, giriş, on bir ana bölüm, sonuç, seçili kaynakça ve dizin şeklinde içeriklendirilmiştir. Ana başlıklar "18. Yüzyılda Stratejik Kavramlar", "Kıta İmparatorluklarının Stratejileri (1400-1850)", "Dünya İmparatorluğu Haline Gelmek: İngiltere (1689-1815)", "Cumhuriyetçi Stratejilerin Yükselişi (1775-1800)", "Napolyon ve Diğerleri (1790-1815)", "19. Yüzyılda ABD (1812-98)", "Avrupa ve Dünya Sorunu (1816-1913)", "Dünya Savaşı İçin Stratejiler (1900-18)", "Topyekûn Savaş Stratejileri (1919-45)", "Soğuk Savaş Stratejileri (1945-89)", "Günümüz Dünyası İçin Stratejiler (1900-)" şeklinde düzenlenmiştir.

Yazar, eserin ön söz bölümünde, strateji kavramını, askerî araçlarla uygulanacak planların detayları olmadığını belirterek, bir kurumun ya da bireyin ulaşmak istediği vizyonu gerçekleştirmek için belirlenmiş amaçların tamamı olarak tanımlamaktadır. Eser, askerî hedeflere ulaşmanın ülke siyasetinden bağımsız olamayacağına odaklanmıştır.

* Emekli Kurmay Albay, ORCID: 0000-0001-5784-4683, e-posta: uselcuk884@gmail.com

Giriş bölümünde, Clausewitz, Wayne Lee, Kane ve Lonsdale üzerinden stratejinin tanımına yer verilmiştir. Yazar, Clausewitz'ın strateji hakkında görüşlerinin küresel seviyede olmadığını ancak diğer akademisyen uzmanların stratejiyi “askerî kuvveti politika eksenine dönüştüren süreç” olarak açıkladıklarını belirtmektedir. Stratejik kültür, askerî görevlerin “şekillendiği” bağlamından ele alınmakta ve liderler için çok önem arz ettiği vurgulanmaktadır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83), Otuz Yıl Savaşları (1618-48) ve Yedi Yıl Savaşları (1756-63) yıllarında savaş kararlarının alınması ve uygulanmasında komutan ve kurmayların siyasi otoritenin üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Stratejinin arka planı, ilk devletler olarak; Yunanistan'ın Peloponnes Savaşı'ndan başlayarak 19 ve 20. yüzyıla kadar çeşitli savaşlarda geçirdiği evrim süreci olarak açıklanmaktadır. Stratejide asker ve politikacıların rolü ve strateji bağlamları bu bölümde yer alan diğer konular olup, 18. yüzyılda strateji teriminin Batı Avrupa'da geliştirildiği belirtilmektedir.

Eserin birinci bölümünde, 18. yüzyılda yapılan bazı savaşlar ve çatışmalar üzerinden stratejik bağlamlar ele alınmıştır. Bu dönemde stratejinin kavramsallaştırılması ve uygulanmasında kültürel değerlerin öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca iklim, hava durumu ve mevsimlerin taktiksel, operasyonel ve stratejik bağlamda merkezî rolü ele alınarak bu faktörlerin deniz harekâtı dâhil, askerî harekâta etkilerine yer verilmiş ve yapılacak ittifakların stratejik bağlamda olumlu ve olumsuz sonuçları irdelenmiştir.

Yazar, eserin ikinci bölümünde, kıta imparatorluklarının stratejilerine yer vermiştir. İmparatorluklar olarak Çin, Osmanlı, Rusya, Avusturya, Fransa üzerinden inceleme yapılmış ve karşılaştırmaları ele alınmıştır. Çin imparatorluğu 12 ve 13. yüzyıllarda istikrar üzerine stratejisini tayin etmiş ve sınırlarını bir bütünlük ve devamlılık ekseninde koruyabilmişti. Osmanlı'da ise, “din ve endişe”nin strateji oluşturmada öne çıktığı ve hedef seçimlerinde isabetli kararlar aldığı vurgulanmaktadır. Stratejinin kavramlaşması 1850'lerde literatürde yerini almıştır. Rus stratejisi “çok büyük güç kullanımı” ile temayüz etmiştir. İlk daimî ordu Büyük Petro (1689-1725) zamanında meydana getirilerek askerî stratejileri “tehditlerin ayrıştırılması” ve “her tehdidin tek başına ele alınması” üzerine odaklanmıştır. Avusturya İmparatorluğu, 1700'lü yılların başlarında kazanılan toprakların korunması çabaları ve diplomatik strateji ile özdeşleşmiştir. 1740'lı yıllarda seferlerin düzenlenmesinin amacı olarak ittifakların güçlendirilmesi ve zayıflatılması stratejisi öne çıkmıştır. 1752-92 yılları arasında stratejik parametreler “uluslararası ihtiyaçlar” ve “fırsatlar” tarafından belirlenmiştir. Fransa'da ise, 1680'lerde XVI. Louis döneminde Katolik kaygıların kendi lehine kullanılması meselesi stratejik bağlamın bir parçası olmuştur. O dönemde, hegemonyanın anahtarı olarak büyük ölçekli kale yapımı görülmekteydi. Savaş, kuvvet kullanmada sadece bir kısım olarak ele alınmanın yanı sıra korkutma, komplo, rüşvet verme, propaganda yayınlarının kullanımı olarak önem kazanmıştı. Savaşta müttefik müzakereleri ve birliklikleri stratejinin ana unsuru olarak kabul edilmişti.

Üçüncü bölümde, 1688-89 yılları arasındaki “Muhteşem Devrim”den (II. James'in tahtan düşmesi) Napolyon'un 1815'te yenilmesine kadar geçen sürede İngiltere'nin dünya imparatorluğu hâline gelmesi konu edilmiştir. 20. yüzyıla kadar stratejinin genel manada siyasi tartışmaların kilit unsuru olduğu görülmektedir. İngiltere'nin deniz gücüne önem vermesi ve özel stratejik gereksinmelerin çözümlenmesi

ile kendisine stratejik avantajlar sağladığı görülmektedir. Bu şekilde Akdeniz, Baltık Denizi, Batı Hint Adaları ve Kuzey Amerika kara sularına donanma gönderebilme imkânı elde etmiştir.

Dördüncü bölümde, 1775-1800 yılları arası ABD merkezinde, İngiltere ve Fransa ekseninde Yedi Yıl Savaşları (1756-63), ABD Bağımsızlık Savaşı (1775-83) ve ABD İç Savaşı'nda (1861-65) uygulanan stratejiler ele alınmıştır. Savaş sonunda ordunun şekillendirilmesinde hazine bakanı ve orduda general olarak görev yapan Hamilton ile ABD'nin ilk başkan yardımcısı Jefferson arasındaki görüş ayrılıkları ve gerekçeleri bu bölümde yer alan konulardandır. İlave olarak, bu bölümde Fransız İhtilali Savaşlarına (1792-1815) yer verilerek stratejik açıdan analiz yapılmıştır. Bölümün sonunda yeni cumhuriyetler (1775-1815) arası uygulanan stratejilerin ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya üzerindeki yansımaları ele alınmıştır.

Beşinci bölümde, 1790-1914 yılları arası Napolyon ve diğerleri üzerinden stratejik düşünceler, stratejinin dili ve pratiği konularına yer verilmiştir. Seferler üzerine Clausewitz ve Wellington'un bakış açıları ve ilgilendikleri alanlar üzerinden stratejik yorumları açıklanmıştır. 1799 sonlarında iktidara gelen Napolyon'un yaptığı seferler stratejik açıdan ele alınmış ve stratejinin temel tartışma konularından biri olan "komuta ilmi" hakkında Jomini ve Clausewitz'in görüş ayrılıklarına yer verilmiştir. Birçok uzmanın strateji kavramlarını nasıl ele aldıkları yayımladıkları eserler üzerinden incelemeye tabi tutulmuş ve Almanya, Rusya, İtalya, Fransa, ABD'nin uyguladıkları strateji ve sonuçları açıklanmıştır.

Yazar, altıncı bölümde, 19. yüzyılda ABD (1812-98) döneminin analizini yapmıştır. Bölümün başında iç savaştan önce Amerikan stratejilerine yer verilmiştir. Büyük bir savaşın önüne geçmenin Amerikan stratejisinde 1815 yılından sonra da temel hedef olduğu görülmektedir. 1816'da donanmasını büyütme kararı veren ABD, sahillerin tahkim edilmesini sistematik bir programa alarak West Point (ABD Harp Okulu), sistem mühendisliği ve balistik üzerinde yoğunlaşmıştır.

1846-48 yıllarında ABD "yüksek tempo" diye nitelendirebilecek bir harekâtla Mexico City'ye ilerlemesi ve savaşı kazanması, onun stratejik kavrayışını ve ferasetini göstermiştir. Amerikan yerlileri ile mücadelelerinde ise, "rakibini yorma" ve "üzerinde devamlı baskı kurma" stratejilerini kullanmıştır. Amerikan İç Savaşı'nda stratejik meselelerin siyasi faktörler tarafından belirlendiği anlaşılmaktadır. Lincoln'ün 1864 başkanlık seçimlerini kazanmasından sonra, Kuzey'in siyasi bütünlüğü pekiştirilmiş, bu şekilde; Güney'deki konfederasyona karşı zafer kazanılacak siyasi düzenlemenin temeli atılmıştı. Güneylilerin komutanı Lee'nin, stratejik hataları ve Kuzey orduları komutanı McClellan'ın "ılımlı savaş hedefleri" stratejileri ve sonuçları bu bölümde yazar tarafından değerlendirilmiştir. 8 Kasım'da, Cumhuriyetçi Lincoln'ün seçimi kazanmasından beş ay sonra Güneyliler savaşı kaybetmiştir. Bu savaşta Cumhuriyetçilerin köleliğe karşı olmaları Kuzey ve Güney'deki köleleri kendi yanlarına çekme ve zaferin elde edilmesindeki rolü göz ardı edilmemelidir. İç savaş bittikten sonra yerlilerle ikinci çatışmalar yeniden başlamıştır. 1869'da Grant'ın başkan olmasının akabinde izlenen barış politikası sonrası çatışmalar sona ermiştir. Politikanın amacının, yerlileri "iyi komşular" hâline getirmek olduğu vurgulanmaktadır.

Yedinci bölümde, Avrupa ve dünya sorunu (1816-1913) dönemleri ele alınmıştır. Kurmay, genelkurmay

kavramı ve bunların savaşta etkinlikleri Prusya, ABD ve Danimarka üzerinden analiz edilmiş; kara hâkimiyeti, deniz hâkimiyeti konuları ile gemilerin hava savunma sistemleriyle donatılmasının gerekliliği stratejik açıdan incelenmiştir. Diğer taraftan zorunlu askerlik, yeni teknolojilerin askerî alanda kullanılması ve profesyonelliğin artırılması ele alınan konuların başında gelmiş ve askerî strateji ile siyasi strateji karşılaştırılması yapılmıştır.

Yazar, sekizinci bölümü dünya savaşı için stratejiler (1900-18) başlığıyla eserine aktarmıştır. Taarruz, insan gücüne erişim ve zorunlu eğitim sonrası oluşturulan ihtiyat kuvvetlerinin değerine vurgu yapılmış ve topyekûn savaşta millî seferberlik öne çıkarılmıştır. 1917’de İtilaf Devletlerinin en iyi savunmanın hücum olduğu konusunda hemen hemen mutabık kaldıkları anlaşılmaktadır. 1918’de Albay Fuller’in “tankın strateji üzerindeki etkisi” hakkındaki çalışması zırhlı birlik harekâtının önemini anlama ve destekleme baskısının bir vechesi olarak kabul görmüştür.

Dokuzuncu bölümde, topyekûn savaş stratejileri (1919-45) analiz edilmiştir. İki dünya savaşı arası dönemde strateji uzmanları İngiliz Basil H. Hart ve İtalyan Giulio Douhet’in yorumlarına yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde yazar, 1922’de Mustafa Kemal’in Yunanistan’a karşı kazandığı zafer ve Çanakkale krizi sırasında İngilizlerin yıldırlması ve korkutulması sonrası Sevr’in uygulanmamasına yer vermiş, ayrıca; Mustafa Kemal’in müttefik devletlerin fikir ayrılıklarını nasıl avantaja çevirdiğini vurgulamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndaki stratejinin Birinci Dünya Savaşı’nda izlenen strateji ile benzerlik gösterdiği, ancak; ideolojik boyut ve kriterlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bölümde ayrıca Müttefik ve Mihver Devletlerin stratejileri ele alınarak, Müttefiklerin savaştıkları yerleri ve kullanabilecekleri kaynakları anlamada ve planlamada Mihver Devletlerden daha iyi oldukları ortaya çıkmıştır. Burada savaşı genişletmenin aslında maceracılık olmadığına, ancak; Hitler’in uluslararası durumu hatalı okumasının onu nasıl felakete götürdüğüne dikkat çekilmektedir.

Yazar, onuncu bölümde soğuk savaş stratejilerini (1945-1989) ele almıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nin stratejisi, Amerika tehdidi üzerine; Amerika stratejisi ise Rus tehdidi üzerine oluşturulmuştu. Rusya üzerinde çevreleme stratejisi; ABD’nin angaje olması, bölgesel güvenlik paktlarının tesis edilmesi ve 1947’de başlayan Marshall Planı yardımıyla Batı Avrupa’nın yeniden inşası ile gerçekleştirilecekti. Sınırlı ve nükleer bir savaş arzusunun yanında nükleer çatışma için stratejiler de geliştirilmişti. Ayrıca NATO’nun güçlendirilmesi, ABD’nin savunma harcamalarındaki artış, Amerikan nükleer başlıklarının sayısındaki artış gibi stratejik hamleler Sovyetler Birliği’nin Küba krizinde geri adım atmasına ve Avrupa’daki tehdit derecesinin azalmasına sebep olmuştur.

On birinci bölümde yazar, 1990 sonrası günümüz dünyası stratejilerini ele almıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki süreç, ABD tarafından “tarihin sonuna” paralel “medeniyetler çatışması” olarak tanımlanmıştır. Soğuk Savaş’tan sonra ABD için stratejide vurgu “çevreleme” karışımı olmuştur. Bu karışım uluslararası düzeni değiştirmek isteyen kuvvetlere karşı durma ile NATO’nun uygulama alanı genişletilerek uygulanan “gerileme” politikasından elde edilmişti. Yazar, ayrıca Bush, Barack Obama ve Trump döneminde uygulanan politikalara bu bölümde yer vermiştir. Diğer taraftan nüfus artışının doğrudan strateji ile ilgisinin yanında iklim değişikliği, su, gıda ve enerji kaynaklarının güvenliği

meseleleri, siyasetin doğası, halkları kontrol altına alma, işsizlik ve genç erkeklerin sosyalleşmesindeki zorlukların dolaylı olarak stratejiyle ilintili olduğuna işaret edilmiştir.

Yazar, 374 kaynak ve 432 sayfadan oluşan eserini okurlarına sunmuştur. Black, eserinde bir taraftan “askerî strateji” kavramını, diğer taraftan “genel strateji” kavramını bir süreç içerisinde, geniş bir düzlemde, küresel ve çok boyutlu olarak ele almıştır. Eserin dokuzuncu bölümünde, Mustafa Kemal Atatürk’ün, dünya tarihinde önemli yeri olan ve zaferle sonuçlanan Çanakkale ve Kurtuluş Savaşlarında uyguladığı stratejiler, Sevr’in uygulanmaması ve İtilaf Devletleri arasındaki fikir ayrılıklarını nasıl avantaja çevirdiği konularına yer verilmesi esere ayrı bir zenginlik kazandırmıştır. Eserde, anlatımların genellikle uzun cümlelerle yapıldığı görülmektedir. Doğal olarak bu durumun okurların eseri anlamalarına olumsuz etki yapacağı düşünülmektedir. İlave olarak “Kıta İmparatorluklarının Stratejileri” bölümünde “Türkiye” yerine “Osmanlı İmparatorluğu” tabirinin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir (s. 85). Sonuç olarak, olayların kronolojik olarak ele alınması, literatür taraması açısından zengin olması ve stratejinin iç yüzünü anlatması nedeniyle eserin, özellikle strateji ile ilgilenen okurlara ve araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)

Haz. Berat Açı, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak

İstanbul-Ankara, İSAM-TDV Yayınları, 2022, 155 sayfa, ISBN: 978-625-428-056-6.

Nurdan ŞAHİN

20. yy. başından bu yana Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin tenkitli neşirleri hakkında teorik ve pratik pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen yapılan çalışmalarda izlenen yöntemler açısından bir birlikteliğin olmadığı görülmektedir. Berat Açı, Sadık Yazar, Kadir Turgut ve Özgür Kavak gibi farklı alanlardan araştırmacılar tarafından hazırlanan *Tenkitli Neşir Kılavuzu* hem araştırmacılara yol göstermek hem de farklı disiplinlerin ortak kriterlere göre, bir birliktelik içerisinde neşirler hazırlayabilmelerini sağlamak amacıyla yayımlanmıştır.

İSAM Yayınlarından çıkan kılavuz, metin neşrinin tanımı ve amacı hakkında kısa bir giriş yazısıyla başlar. Tenkitli neşir, bir metnin bütün nüshalarını toplayıp bunlar arasındaki ilişkiyi belirledikten sonra seçilen nüshalardan hareketle müellifin elinden çıkmış olabilecek en yakın metni inşa edip neşre hazırlama ameliyesidir. (s. 19) Tenkitli neşrin temelini oluşturan bu tanım neşir çalışmasında neler yapılacağı ile ilgili de az çok bilgi vermektedir. Altı temel bölüme ayrılan kılavuz, metin neşrinin inceleme bölümü, metnin hazırlanması, dil içi çevirisinin verilmesi, notlandırma ve kaynak gösterme yöntemleri ile dizin hazırlama gibi, araştırmacılara bir şablon oluşturacak niteliktedir.

Tenkitli Neşir Kılavuzu'nun birinci bölümü, yayımlanmış bir tenkitli neşrin ilk bölümü yani inceleme kısmını ele alsa da, aslında bu kısım metni okuduktan ve çeviri yazıya geçirdikten sonra oluşturulacağı için tenkitli neşir çalışmasının son aşamasını oluşturur. Bu kısımda nâşirin; müellifin hayatı, diğer eserleri, çalışılan esere söz konusu müellifin aidiyeti, eserin telif sebebi ve tarihi gibi esere ve müellife dair pek çok ayrıntıya yer vermesi beklenmektedir. Çalışılan eserin muhtevasının ve kaynaklarının değerlendirilmesi ve diğer disiplinler içindeki yerinin konumlandırılıp dil-imla özelliklerinin belirtilmesi

gibi aşamaları barındırması gerektiği belirtilir. Bu bölümde yer alması gereken en önemli açıklamalardan biri olan “Tenkitli Neşirde İzlenilen Yol” başlığı kılavuz sayesinde oldukça pratik bir hâl almıştır. Kılavuza uyan tüm araştırmacılar yol ve yöntem olarak kılavuza uyduklarını söylerlerse daha detaylı açıklama yapma zorunluluğundan kurtulmuş olurlar.

Kılavuzda asıl hacimli olan ikinci bölüm “Tenkitli Metin Hazırlama” başlığı altında yer almaktadır. Bu başlık altında nüsha tespiti, tavsifi ve hangi nüshaların metni inşaya dâhil edileceği konusunda bilgi verilip hangi nüshaların öncelikli olduğu konusunda araştırmacılara yol gösterilmektedir. Bütün nüshalar tanıtılıp hepsine rumuz verildikten sonra müellif hattı olanlar ve olmayanlar şeklinde iki ayrı duruma göre yapılacaklar listelenmiştir. Elde birden fazla müellif hattı olduğu durumlarda en güncel versiyonun tespit edilip kullanılması konusunda araştırmacılar dikkatli olmalıdır. Müellif hattı olmayan eserler için yapılacak ilk şey tüm nüshaların akrabalık ilişkilerinin belirlenmesi şeklinde açıklanmıştır. Şecere oluşturulurken seçilecek nüshaların maddi/tezyinî özellikleri kadar içindeki kayıtlar ve diğer nüshalardan ayrıştıkları noktaların da değerlendirilmeye dâhil edilmesi gerektiği konusunda araştırmacılar uyarılmaktadır. Bu noktada eksik nüshaların her zaman için değersiz kabul edilmemesi gerektiği, kimi zaman bu metinlerin müellife daha yakın olabileceği konusunda da uyarılar yer almaktadır. Bu bölümde “Metin Tenkidi” başlığı altında varyant seçimlerine de değinilmiştir. Buna göre dil-imla farklarından kaynaklanan; hata, kaza veya dikkatsizlik sonucu oluşmuş nüsha farklarının bir varyant oluşturmadığı; varyantın tertip, vezin gibi önemli farklardan meydana geldiği söylenmektedir. Varyantların aparatta nasıl gösterileceği konusu oldukça detaylı bir şekilde örneklendirilmiştir.

Kılavuz, sayfa düzeninde de bir birlikteliğe gitmeyi amaçlamaktadır. Manzum ve mensur eserlere göre ayrı ayrı yöntemler ve örnekler gösterildikten sonra manzum-mensur eserlerin de nasıl bir sayfa düzenine sahip olması gerektiği konusunda şu ana kadar yapılan çalışmalardan yola çıkarak belli bir kriter oluşturmuşlardır. Bu aşamada kılavuzun uygulamaya dair yine pek çok açıklayıcı örneği barındırması, Arapça-Farsça ibarelerin yazımı konusunda görülen hem metin içi tutarsızlıklar hem de araştırmacılar arasındaki ayrışmalar düşünüldüğünde oldukça önemlidir. Ayrıca verilen örneklerin tam transkripsiyon ve hafif transkripsiyon şeklinde iki ayrı yöntemle gösterilmiş olması kılavuzun farklı disiplinlerce kullanılabilirliğini de arttırmaktadır. Filolojik özellikleri olabildiğince yansıtmak isteyen araştırmacıların tam, metnin anlamına odaklanmak isteyenlerin ise hafif transkripsiyonu tercih etmeleri tavsiye edilmektedir.

Üçüncü bölüm, inşa edilen metnin dil içi çevirisinin hazırlanması aşamasıdır. Dil içi çeviri, metnin sadece diğer okuyucular ve araştırmacılar için değil, nâşirin de daha iyi anlamasına olanak sağlaması açısından tavsiye edilen bir uygulamadır. Dil içi çeviride kaynak metnin vezin, kafiye, seci gibi şiirsel özelliklerinin korunması; gelişigüzel kelimelerle sadeleştirme yoluna gidilmemesi konusu özellikle dile getirilmiştir.

“Notlandırma” başlıklı dördüncü bölümde yine hazırlanacak neşrin kullanımını kolaylaştırmak amacıyla Türkçeleşmemiş tüm ibarelerin dipnotta verilmesinin beklenti dâhilinde olduğu ve bu notlandırmalarda nasıl bir yol kullanılması gerektiği maddeler hâlinde açıklanır. Nâşirin, metinde yer alan, özellikle telmih

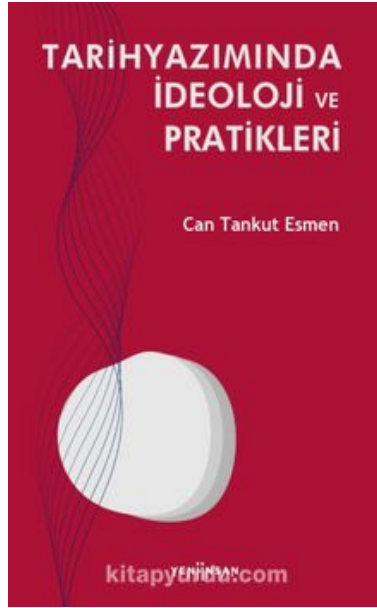
gibi, iktibasa göre daha kapalı ve anlaşılması güç göndermeleri dipnotta açıklaması yine kendisinden beklenen önemli uygulamalardan biridir.

Kılavuzun son bölümünde kaynak gösterme, kaynakça ve dizin hazırlama konusunda da standart bir yöntem kullanmanın önemi vurgulanır ve kılavuz boyunca kullanılan standart yöntemin bir listesi verilir. Kitap boyunca kullanılan terimlerin yer aldığı “Lügatçe” de aynı şekilde kitabın hem kendi yöntemini sunar hem de araştırmacılara tenkitli neşir çalışmalarında lügatçe hazırlamaları konusunda yol gösterir.

Son olarak ekler bölümünde, basılı ve dijital katalogların oldukça geniş listesi ile detaylı örnek nüsha tavsifleri, araştırmacıların aşama aşama çalışabilmesi için hazırlanan “Tenkitli Neşir Şeması” kılavuzu özellikle öğrenciler için kolaylaştırıcı hâle getirmiştir. Çeviri yazı alfabesinin bilgisayar sistemlerinde kurulumuna ve klavye düzeninde nasıl gösterildiğine kadar ayrıntılı bilgiler içeren kılavuz, hangi alandan olursa olsun Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin belli kriterlere göre neşredilmesi konusunda hem disiplinler arası çalışmalara yeni bir soluk kazandıracak hem de her bir eserin yazarının elinden çıkmış hâline dair daha net bir görüntü elde etmeyi sağlayacaktır.

Müellif hattı elimizde olmayan bir metnin ilk hâline ulaşmak oldukça zor olsa da önemli ve üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir konudur. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlerin orijinallerine en yakın şekilde gün yüzüne çıkarılması sosyal bilimlerde pek çok yeni söylemin gelişmesine olanak sağlamakta; Osmanlı'nın kültürüne, diline, ilim anlayışına, diğer milletlerle olan ilişkilerine, bilimler tarihine katkılarına dair söyleyeceklerimizi geliştirmektedir.

Kılavuzun, amacına uygun bir şekilde araştırmacıların belirsizlik yaşadığı pek çok konu hakkında net bir görüş sunarak uygulamada yaşanan tereddütleri ve kafa karışıklıklarını büyük oranda giderdiği görülmektedir. Çalışma şablonu oluşturulması, her bir konu başlığını sırayla ve olabildiğince yalın bir şekilde sunması eseri araştırmacıların ne yapacakları konusunda kendilerine oldukça fayda sağlayacak bir baş ucu kitabı hâline getirmiştir. Kılavuzun en önemli açımlarından biri Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlerin sosyal bilimlerin pek çok alanında kullanılabilir hâle gelmesini önemsemesidir. Kılavuzda sunulan notlandırma, dil içi çeviri gibi öneriler tenkitli neşri diğer araştırmacılar için daha fazla istifade edilebilir hâle getirmeyi amaçlamaktadır. *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'nun araştırmacılar için yol göstericiliği ve uygulanabilirliği çalışmayı, sosyal bilimlerde hedeflenen ortaklığı yakalamak adına kıymetli bir hâle getirmiştir.

Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri

Can Tankut Esmen

İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2021, 184 sayfa, ISBN: 978-625-7537-33-9.

Serdar GEZER*

Türk akademi çevrelerince tarihe yüklenen misyon tartışılarsun, yüklenildiği misyon/misyonlarca ezilen tarih, bir bilim olarak nerede konumlanması gerektiği hususunda en fazla tartışma sahnesine tanık olmuş alanların başında gelmektedir. Tarihî süreçte, tarihin bir bilim olarak kanıksanmasının ardından gelen tartışmaların belkemiğini tarihi nasıl yorumlamak gerektiği ve kavramsal açılardan nasıl ele almak gerektiği oluşturmuştur. Elbette bu tartışmalara tarih felsefesi adı verilen alanda yanıtlar aranmaya başlanmıştır. Özellikle genel bir süreçten bahsedilecek olunursa son iki yüzyıldır tarih felsefesi adı altında birçok kutba ayrılmış “entelektüel cephe”lerle karşılaşılacaktır. Nitekim tüm bu aksiyomlar tarihin bir bilim olarak ve tarih felsefesinin bir alt dalı olarak gelişmesi/geliştirilmesi adına olumlanması tabii olarak konumlanmaktadır.

Tarih felsefesi yukarıda bahsi geçen meseleleri ele alırken kuramsal bir sahada kendine yer bulmaktadır. Dikkat çekilmesi gereken nokta tarih felsefesinin tarihin değil, felsefenin bir alt dalı olduğudur. Bu çalışmanın, ele alınan eser mahiyetinde kavramlaşmış olan tarihyazımı (historiography) ise tarih alanının alt dalını oluşturmaktadır. Kabaca söyleyecek olursak tarihyazımı tarihi ele alışın tarihi olarak belirtilebilir. Türk akademik çevrelerince uzun yıllar gün yüzüne çıkarılmamış bu kavram, akademinin ve daha özelde tarih bölümlerinin sıhğına açıkça bir delildir. Öyle ki tarih metodu derslerinin içeriğinin biçimsel öğretilerden pek de uzağa gitmediği aşikârdır.

Dr. Can Tankut Esmen’in kaleme aldığı *Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri* isimli eser yukarıda bahsedilen sıhğlık meselesinin Türk tarihyazımında ne denli görüldüğüne dair etkili bir çalışmanın

* Bilim Uzmanı, Trakya Üniversitesi İnsan ve Toplum Araştırmaları Anabilim Dalı, Edirne, serdar.gzrr@gmail.com

meyvesidir. Esmen'in, özünde doktora çalışması olan bu eseri kısaltılıp yayımlanmıştır.³ Kendisi de bir tarih bölümünde öğretim elemanı olup içinde bulunduğu camiaya kuş bakışında bulunmuş, gerek tarihçiliğe dair gerekse Türk tarihyazımına ilişkin önemli saptamalarda bulunmuştur.

Ele alınan bu eser iki ana bölümden oluşmuştur. Bu bölümler “Çağdaş Dönem Tarihyazımı” ve “Tarih Yazıcılığı Pratikleri” isimli başlıklardan oluşmaktadır. Ana bölümler öncesinde üçüncü bir bölüm niteliğinde olan giriş kısmı da eserin önemli bir hacmini oluşturmaktadır. Öyle ki yazar giriş kısmında, çalışmasına başlamadan önce Türk tarihyazımına ilişkin bir dönemlendirme önerisinde bulunmuştur. Bu dönemlendirmeye ilişkin bir model ortaya atan yazara göre modelle birlikte Türk tarihyazımının ana hatlarına dair parçalardan ibaret bir şablon ortaya koyulmuştur. Okuyuculara bu şablonla Türk tarihyazımını daha iyi kavrama ve analiz edebilme vaadi sunulmuştur. Modellemeye göre üç ana dönem ve bunalım adını verdiği iki dönemi ortaya koyan yazara göre, bu dönemler erken, teolojik ve çağdaş dönemler olarak belirtilmiştir. Esmen, erken dönemden teolojik döneme geçişi birinci bunalım; teolojik dönemden çağdaş döneme geçiyse ikinci bunalım adını vererek modelleme yoluna gitmiştir.

Erken dönem tarihyazıcılığının aşılması zor hususlarına dikkat çeken yazar, bu dönemin tarihlendirilmesinin meşakkatli olacağına dikkat çekmiştir. Diğer bir yandan sözlü tarih malzemelerinin Türklerin bir tarih tasavvuru yaratmadaki önemi de es geçilmemiştir. İlk yazılı tarihî kaynaklar olan dikili yazıtlara ilişkin önemli savlar öne süren Esmen'e göre erken dönem Türklerinin ilk tarihyazıcılığı örneklerini bu yazıtlarla saptamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Yazıtların bir nevi iktidarın, tarihi araçsallaştırmadaki ilk arkaik araç olduğu tespitinin ardından erken dönem tarihyazımından söz edilmesinin gayet mümkün olduğunun altı çizilmiştir.

Eserin ilk bölümüneysel Türk yazımının zihni arka planına ilişkin saptamalar ve yöntem problemine ilişkin eksiklere dikkat çekilerek devam edilmiştir. Diğer bir yandan çalışmanın merkezini oluşturan çağdaş dönem tarihyazımının arka planını oluşturan fikir akımları irdelenmiştir. Yazar bu irdelemeyle çağdaş dönem tarihçiliğine etki eden düşünce akımlarının tarihyazıcılığı üzerindeki rolüne dikkat çekerek, aslında çalışmasının ana çekirdeğini sunmaktadır. Esmen, genel kabulün dışına çıkarak *tepkisellik* olarak adlandırdığı kavramı okuyucularına sunmuştur. Yapılan çalışmanın özgün yönlerinden bir diğeri olan bu kavramla yazar Türk tarihyazımının içerisinde bulunduğu çıkmazları aslında tek bir kavramla çözümleme yoluna girişmiştir. Diğer fikri akımları pozitivism ve romantizm olarak belirleyen Esmen, tepkisellik adını verdiği kavramın bir nevi hepsini kapsadığı kanısına ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle tepkiselliği bir fikir akımı olarak değil, Türk tarihyazımında bir düşünme biçimi ve Batı karşısında bir konuşlanma aksiyomu olarak belirten yazar, bu düşünme biçiminin çağdaş Türk tarihyazımındaki genel yaklaşımı kapsadığı tezini ortaya koymuştur.

İlk bölümün diğer bir konusuysa tarihyazımında yöntem problemi ve Türk tarihyazımında yöntem/yöntemsizlik meseleleri olmuştur. Yöntemin belgeyi değil, anlatıyı öncelmesi gerektiği hususunda fikrini açıklayan yazar, buradan hareketle Türk tarihçiliğinde görülen ve bu dar çerçeveden kendisini kurtaramayan tarihçilerin genel itibarıyla belge fetişizmine mahkûm kaldığına işaret etmiştir.

³ Tezin tam adı: “Türkiye’deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği”, tez.yok.gov.tr, 2020.

Diğer bir yandan kendi konumuna ilişkin beyanını da aktaran Esmen, postyapısalcı anlayışı kapsayan okur merkezli anlayışın karşısında konuşlandığını, yazar ve yazarın niyeti odaklı bir anlayışı benimsediğini vurgulamıştır. Türk tarihyazımında yöntemle dayalı ele alınan birçok eseri inceleyen yazarın vardığı sonuç ele alınan çalışmaların biçimsel içeriklere sahip olduğu ve daha ileri gidilemediği tespiti olmuştur. Buna bağlı olarak Türk tarihyazımının içinde bulunduğu yöntem/yöntemsizlik sorununa eleştiriler getirilmiş, kuramsallıktan uzak bir çağdaş dönem tarihyazımıyla karşı karşıya kalındığı belirtilmiştir. Bahsi geçen kuramsızlığın Türk tarihçilerini siyasi odaklı ideolojilere yaslanan ve yaslandıkları akımlarla tarih anlayışı geliştirdiklerinin altı çizilmiştir. Nitekim altı çizilen bu husus çalışmanın tezini oluşturmaktadır. Esmen, bu savından hareketle bir sonraki bölümde ele alacağı üzere Türk tarihyazımında görülen ve pratikler adı verdiği tarih yaklaşımlarını irdeleme yoluna girmiştir.

Eserin ikinci ve son bölümünde yukarıda bahsi geçen sorunları tarihyazıcılığı pratikleri başlığı altında inceleyen Esmen, tarih pratiklerine dair kısa bir giriş yaptıktan sonra Türk tarihyazımının muhtevasında bulunan tarih pratiklerini, diğer bir deyişle tarih yaklaşımlarını ele almıştır. Bu pratikleri beş alt başlıkta inceleyen yazar, yukarıda sözü geçen tepkisellik kavramının bahsi geçen pratiklerdeki etkisini de ortaya koymaya çalışarak Türk tarihyazımındaki dar çerçeveyi gözler önüne sermiştir. Yazar pratikleri incelemeye koyulmadan önce şu haklı tespiti gözler önüne sermiştir. Türk tarihyazımında esas olanın felsefi fikir akımlarının değil, siyaset odaklı ideolojilerden beslenen tarih yaklaşımlarının olduğu gerçeği belirtilmiştir. Beş ana pratik belirleyen yazar (Kemalist, Bilimselci, Türk İslamcı, Marksist ve Alternatif Pratikler) bu pratiklerin zihni arka planlarını irdelemiş ve ortak noktada buldukları çözümleri/çözüksüzlükleri saptamaya çalışmıştır. Her pratiğin esasen bir ideolojiye dayandığı vurgulanarak tarihyazımındaki yaklaşımların yüzeysel duruşları gözler önüne serilmiştir. Diğer bir yandan bu pratiklerin tamamının -ki alternatif pratik olarak belirtilen ve içeriğinde daha fazla eleştirel nüanslar bulunduğu iddia edilen pratik de dâhil olmak üzere- daha önce belirtilen tepkiseli tutuma maruz kaldığı, ele alınan eserler ışığında masaya yatırılmıştır.

Türk tarihyazımının kendisini içinde bulduğu bu dikotomi hâli, uzun bir süre tarihyazımında ve genellemek gerekirse Türk tarihçiliğinde gelişime kapalı bir vaziyet hâlini almıştır. Yazar bu durumu “içine kapanık akademi” olarak betimleyerek Türk tarihyazıcılığının ana sorunlarından birine parmak basmak istemiştir. Tüm bu sorunlara rağmen umut ışığı gören Esmen, özellikle son otuz yılda Türk tarihyazıcılığının emekleme, son on yıldaysa yürüme evresine ulaştığı iddiasını beyan etmiştir. Tüm bu iddialar bir yana, Türk tarihçilerinin konumlandığı düşünce biçimi olan tepkiseli yaklaşımın bertaraf edilmesi gerektiği ve bu bertaraf etme hâlininse ancak tarihçilerin özgün olma kaygısını taşıdığı takdirde gerçekleşebileceği savını vurgulayan Esmen, bu “özgünlüğe” dair bir açılımda bulunmamıştır. Bu son durum, eserin en önemli eksikliklerinden biri olarak okuyucu tarafından hissedilebilir, yorumlanabilir.

Sonuç itibarıyla, henüz yürüme çağında olan Türk tarihyazıcılığına ilişkin sorunları bir araya getirip bu sorunların arkasında yüz tutmuş nedenleri irdelemesi bakımından verimli olarak değerlendirilebilecek bir eser hüviyetini kazanmış bir çalışma olarak *Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri* yalnızca tarihyazımıyla ilgilenen kimselerce değil, tarih eğitime tabi olan tüm kesimlerce başvurulması elzem bir kaynak olarak

literatüre kazandırılmıştır. Çalışmanın ana hedefi eser sonunda amacına ulaşmıştır. Buna göre tarih yaklaşımlarının bir metodolojik endişeyle değil, ideolojik kaygılarla kurgulanmış yaklaşımlar olduğu gözler önüne serilmiştir. Diğer bir yandan Türk tarihi ele alınırken çıkan ortak sorunlar, gerek Türk tarihçiliğinin gerekse Türk akademisinin içinde bulunduğu konumu göstermesi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu durum, Türk akademi çevrelerince ele alınıp irdelenmediği sürece hem tarih hem diğer sosyal bilimler alanında bir metotsuzluk hâlinin önüne geçilemeyeceği ve eleştiri kültürünün filizlenip yeşermeyeceği gerçeğini gözler önüne sermeye devam edecektir.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayımlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayın organında yayımlanmış yazıların çevirileri yayımlanabilir. Çevirilerin özgün metni gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgilideğişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e- posta adresi yazılır (□ Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, ikiyanadayalı olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satıraralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon aproval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (□ Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review oressay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the pagewithnumbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİKDERGİSİ
Journal of HistoryCritique

*Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book
Review and Review Essays Yıl/Year 8 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2022• e-
ISSN 2149-8733*

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com